

PERINNÖSTÄ, TESTAMENTISTA JA HENKIVAKUUTUSKORVAUKSESTA LUOPUMINEN
PERINTÖVEROTUKSESSA

Hanna Kauppila
75031
Vero-oikeus
Pro gradu -tutkielma
Turun yliopisto
Oikeustieteellinen tiedekunta

Joulukuu 2016

Turun yliopisto

Oikeustieteellinen tiedekunta

HANNA KAUPPILA: Perinnöstä, testamentista ja henkivakuutuskorvauksesta luopuminen perintöverotuksessa

Tutkielma, 67 sivua + IX liitesivua

Vero-oikeus

Joulukuu 2016

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun

alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin Originality Check –järjestelmällä

Pro gradu -tutkielman aiheena on perinnöstä, testamentista ja henkivakuutuskorvauksesta luopuminen perintöverotuksessa. Perintöverotuksessa on vakiintuneesti katsottu, että perinnöstä ja testamentista voi luopua tehokkaasti. Tutkielmassa selvitetään sitä, mitä tehokkaalla perinnöstä ja testamentista luopumisella tarkoitetaan. Jos luopuminen ei ole perintöverotuksessa tehokas, on se tehoton. Tehottomassa luopumisessa ensisaajan katsotaan saaneen perinnön, jonka hän lahjoittaa saajalleen.

Korkeimman hallinto-oikeuden antamat ratkaisut KHO 2009:104 ja KHO 2009 T 256 koskivat rintaperillisen edellytyksiä luopua testamentista osittain. Kun rintaperillisen testamenttisaanto katsotaan perintöverotuksessa testamenttisaannoksi, voi rintaperillinen luopua testamentista myös osittain. Ratkaisussa KHO 2013:52 Korkein hallinto-oikeus katsoi, että rintaperillinen voi vaatia lakiosan tehokkaasti myös osittain. Hämmeenlinnan hallinto-oikeus katsoi 22.11.2016 antamassaan ratkaisussa 16/0600/1, että sisar ja sisaren jälkeläiset eivät voineet tehokkaasti luopua edunsaajamääräyksen perusteella maksettavasta henkivakuutuskorvauksesta. Henkivakuutuskorvauksesta luopumisen kannalta ratkaisua voidaan pitää merkittävänä. Se kiristää verotuskäytäntöä ja osin poikkeaa oikeuskirjallisuudessa esitetyistä kannanotoista.

Tutkielman tutkimusmetodi on oikeusdogmaattinen. Tutkielman keskeisinä lähteinä on käytetty Aulis Aarnion ja Urpo Kankaan perintö- ja testamenttioikeuden teoksia, sekä henkivakuutuskorvausten osalta Urpo Kankaan teosta Suomen henkivakuutus-oikeus. Vero-oikeudellisen osion keskeisinä lähteinä ovat olleet Pertti Purosen Perintö- ja lahjaverotus, Antti Kolehmainen ja Timo Räbinän teos Jäämistösuunnittelu sekä Jaakko Ossan ja Timo Räbinän perintöverotusta käsittelevät asiantuntija-artikkelit.

Tutkielman johtopäätöksenä todetaan, että perinnöstä, testamentista ja vakuutuskorvauksista luopumista kohdellaan saannoittain eri perustein. Koska epäyhtenäinen oikeustila on syntynyt lähinnä oikeuskäytännön kautta, tulisi oikeustila yhtenäistää lainsäädäntöä muuttamalla. Jotta perinnön, testamentin ja vakuutuskorvauksen edunsaajan verotuskäytäntö olisi saannosta riippumatta yhdenmukainen, tulisi osittainen luopuminen sallia kaikissa saannoissa. Toinen vaihtoehto olisi säätää osittainen luopuminen kaikkien saantojen osalta tehottomaksi, mutta tämä olisi etenkin usein hallintaoikeuteen tyytyvän lesken kannalta kohtuutonta. Perintöverotuksen fiskaalinen ja varallisuuseroja tasaava tavoite voitaisiin kuitenkin saavuttaa paremmin laajalla veropohjalla ja alhaisella verokannalla kuin tehokkaan luopumisen mahdollisuutta rajoittamalla.

Asiasanat:

perintö, testamentti, luopuminen, perintöverotus, verosuunnittelu, perinnönjako, vakuutuskorvaus

SISÄLLYS

Tiivistelmä	I
Sisällysluettelo	II
Lähteet.....	IV
Lyhenteet.....	IX
I JOHDANTO	1
1.1 Aiheen esittely	1
1.2 Tutkielman rakenne, tutkimusmetodi ja tutkimuskysymys	4
1.3 Käytetyt lähteet ja rajaus	5
II PERINNÖSTÄ JA TESTAMENTISTA LUOPUMINEN.....	8
2.1 Perinnöstä luopuminen perittävän eläessä.....	8
2.1.1 Perintösopimukset.....	8
2.1.2 Luopumisilmoitus	9
2.1.3 Vastike.....	10
2.1.4 Luopumisen ulottuvuus.....	12
2.1.5 Edunvalvonta.....	13
2.2 Perinnöstä luopuminen perittävän kuoltua.....	14
2.2.1 Aktiivinen luopuminen	14
2.2.2 Perintöoikeuden vanheneminen	14
2.3 Testamentista luopuminen	15
2.3.1 Muotovaatimukset.....	15
2.3.2 Testamentin hyväksyminen.....	16
2.4 Luopumisen pätemättömyys ja peruuttaminen.....	18
III PERINNÖSTÄ JA TESTAMENTISTA LUOPUMINEN VEROTUKSESSA	19
3.1 Verovelvollisuus	19
3.1.1 Perintö- ja lahjaverolaki	19
3.1.2 Oikea verovelvollinen	19
3.1.3 Alaikäisyysvähennys.....	20
3.2 Tehokas luopuminen	21
3.2.1 Määritelmä	21
3.2.2 Perinnön ja testamentin vastaanottaminen.....	22
3.2.3 Luopumisajankohta	24
3.3 Sijaantulo	25
3.3.1 Perintö	25

3.3.2	Testamentti	26
IV	OSITTAINEN PERINNÖSTÄ JA TESTAMENTISTA LUOPUMINEN	28
4.1	<i>Osittainen perinnöstä luopuminen</i>	28
4.2	<i>Lakiosasta luopuminen</i>	30
4.3	<i>Osittainen testamentista luopuminen</i>	32
4.4	<i>Eri testamenttityypeistä luopuminen</i>	35
4.4.1	Omistusoikeustestamentti ja legaatti	35
4.4.2	Hallintaoikeustestamentti	37
4.4.2.1	<i>Hallintaoikeustestamentin määritelmä</i>	37
4.4.2.2	<i>Hallintaoikeudesta luopuminen</i>	38
4.4.3	Omistajattoman tilan testamentti	40
V	HENKIVAKUUTUSKORVAUKSET	44
5.1	<i>Henkivakuutuksen käsite verotuksessa</i>	44
5.2	<i>Henkivakuutusten luokittelusta</i>	44
5.2.1	Henkivakuutuksen rakenne	44
5.2.2	Säästövakuutukset	45
5.2.3	Riskihenkivakuutukset	46
5.3	<i>Henkivakuutuskorvaus verotuksessa</i>	46
5.3.1	Verotus perintö- ja lahjaverolain mukaan	46
5.3.2	Henkivakuutuskorvauksen verovapaus	47
5.3.3	Henkivakuutuskorvaus perintöverosuunnittelussa	48
5.3.4	Ulkomailta otetun vakuutuskorvauksen verotus	51
5.3.5	Vakuutuskorvausten verotuksen tulevaisuudesta	52
5.4	<i>Henkivakuutuskorvauksen edunsaajamääräys</i>	53
5.5	<i>Henkivakuutuskorvauksesta luopuminen</i>	54
5.5.1	Henkivakuutuskorvauksesta luopuminen perintöverotuksessa	54
5.5.2	Luopumisen ulottuvuus	57
5.5.3	Sijaantulo	57
VI	LOPUKSI	60
6.1	<i>Johtopäätökset</i>	60
6.2	<i>De lege ferenda</i>	63

LÄHTEET

KIRJALLISET LÄHTEET

- Aarnio, Aulis*: Perillisen oikeusasemasta, Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja B-sarja nro 135. Porvoo 1967.
- Aarnio, Aulis*: Luentoja perintöoikeudesta I, Lainopillisen Ylioppilaskunnan Kustannustoimikunta. Vammala 1970.
- Aarnio, Aulis – Kangas, Urpo*: Perhevarallisuus-oikeus. Kauppakaari Lakimiesliiton Kustannus, Helsinki 2010.
- Aarnio, Aulis – Kangas, Urpo*: Suomen Jäämistöoikeus I, Perintöoikeus. Talentum, 2009.
- Aarnio, Aulis – Kangas, Urpo*: Suomen Jäämistöoikeus II, Testamenttioikeus. Talentum, 2008.
- Aarnio, Aulis – Kangas, Urpo – Puronen, Pertti – Räbinä, Timo*: Perunkirjoitus ja Perinnön veroseuraamukset. Talentum Media Oy, 2016. Lähteenä on käytetty sähköistä painosta.
- Andersson, Edward*: Arvsskatteskyldighetens inträde och arvsstående från arv, JFT 1971, s. 159–183.
- Andersson, Edward – Linnakangas, Esko*: Tuloverotus. Talentum, 2006.
- Gottberg-Talve, Eva*: Jäämistöoikeuden perusteet. Suomen Lakimiesliiton Kustannus Oy, Vammala 1985.
- Hirvonen, Ari*: Mitkä metodit? Opas oikeustieteen metodologiaan. Yleisen oikeustieteen julkaisuja. Helsinki 2011.
- Ingman G. J.*: Edunsaajamääräyksen tulkinnasta, kun vakuutusnottaja on määrännyt edunsaajaksi omaisensa. Suomen vakuutuslakimiesten yhdistyksen julkaisuja 6. Helsinki 1943.
- Kaari, Päivi*: Perintöä yli sukupolven. Taloustaito 6/2010 s. 6–9.
- Kangas, Urpo*: Suomen Henkivakuutus-oikeus. Lakimiesliiton kustannus, Helsinki 1995.
- Karhula, Marja-Leena*: Vakuutuskorvaukset perintö- ja lahjaverotuksessa, Perintö- ja lahjaverotuksen teemapäivät 1998, Verohallituksen julkaisuja.
- Kivioja, Päivi – Niiranen, Ville – Kontkanen, Erkki*: Verotus – Vakuutus ja sijoittaminen. Finanssi ja vakuutuskustannus Oy, Helsinki 2007
- Kolehmainen, Antti – Räbinä, Timo*: Jäämistösuunnittelu. Talentum, Helsinki 2012.

Koskinen, Niina: Perinnöstä luopuminen eri intressitahojen näkökulmasta. Pro gradu - tutkielma, Turun Yliopisto, oikeustieteellinen tiedekunta 2004.

Mikkola, Tuulikki: Kansainvälinen avioliitto- ja jäämistöoikeus. WSOYPro, Helsinki 2009.

Myrsky, Matti: Millainen on hyvä verojärjestelmä? Verotus 2/2013 s. 131–144.

Niskakangas, Heikki: Perintöverotuksen yhteiskunnallisesta roolista. Teoksessa Yritys, omistaja ja verotus – Juhlajulkaisu Seppo Penttilälle, toim. Pekka Nykänen ja Matti Urpilainen. Edita Publishing Oy, Helsinki 2014.

Nuotio, Kimmo: Oikeuslähteet ja yleiset opit. Lakimies 7-8/2004 s.1267–1291.

Onikki, Erkki: Jäämistöoikeudellisten määräämistointen vaikutus perintöverotukseen, Verotus 1980, s. 345–356.

Ossa, Jaakko: Perinnöstä ja testamentista luopumisen verokohtelu. Defensor Legis 2010/1 s.37–45 artikkeli.

Ossa, Jaakko: Perheen omaisuuden verosuunnittelu. WSOYPro, Helsinki 2007.

Ossa, Jaakko: Perinnön ja lahjan verokohtelu. WSOYPro, Helsinki 2009.

Ossa, Jaakko: Hallinta- ja tuotto-oikeus verotuksessa. Verotus 4/2009 s. 366–380.

Puronen, Pertti: Perintö- ja lahjaverotus. Talentum Pro, Helsinki 2015.

Puronen, Pertti: Perintö- ja lahjaverotus. Talentum, Helsinki 2008.

Puronen, Pertti: Perinnöstä ja testamentista luopuminen, Perintö- ja lahjaverotuksen teemapäivät 1998, Verohallituksen julkaisuja.

Puronen Pertti: Lahjaverotuksen ala, Lakimiesliiton kustannus 1990.

Puronen, Pertti: Näin onnistut perintöverosuunnittelussa, Talentum, Helsinki 2009.

Rautiala, Martti: Uusi perintökaari pääpiirteittäin, Suomen Lakimiesliiton Kustannus Oy, Helsinki 1982.

Rautiala, Martti: Perintö ja testamentti uuden perintökaaren mukaan, Suomen Lakimiesliiton Kustannus Oy, Helsinki 1967.

Räbinä, Timo: Vastikkeeton saanto ja luovutusvoiton verotus, Lakimiesliiton Kustannus Oy, Helsinki 2001.

Räbinä, Timo: Säästöhenki- ja vapaaehtoiset eläkevakuutukset yksityishenkilön varallisuuden siirron ja verosuunnittelun välineinä I. Verotus 3/2006 s. 236–247.

Räbinä, Timo: Säästöhenki- ja vapaaehtoiset eläkevakuutukset yksityishenkilön varallisuuden siirron ja verosuunnittelun välineinä II. Verotus 4/2006 s. 398–405.

Räbinä, Timo: Lainaturvavakuutus perintöverotuksessa – Oikeustapauskommentti ratkaisusta KHO 2007:82. Verotus 5/2008 s.500–509.

Räbinä, Timo: ”Eräitä vakuutusten erityiskysymyksiä – Pääomatulojen erityiskysymyksiä” -esitelmä 11.12.2014. Helsinki.

Räbinä, Timo: Perinnöstä ja testamentista luopuminen perintöverotuksessa. Teoksessa Yritys, omistaja ja verotus – Juhlajulkaisu Seppo Penttilälle, toim. Pekka Nykänen ja Matti Urpilainen. Edita Publishing Oy, Helsinki 2014.

Räbinä, Timo: Esitys ”Perhe, perintö ja verotus varallisuuden siirto sukupolvelta toiselle”. Helsingin yliopisto, 12.-21.1.2015. Luettavissa sähköisesti: http://www.helsinki.fi/oikeustiede/oppiaineet/perhe_jaamistooikeus/materiaali/2015/R%C3%A4bin%C3%A4%20-%20perhe%20perint%C3%B6%20ja%20verotus%20-%20KL%202015.pdf. Vierailupäivä 25.11.2016.

Räbinä, Timo – Nykänen, Pekka: Yksityishenkilön luovutusvoittojen verotus. Talentum, Helsinki 2009.

Räbinä, Timo – Nykänen, Pekka: Yksityishenkilön luovutusvoittojen verotus. Talentum, Helsinki 2013.

Saarenpää, Ahti: Edunvalvonta, jäämistö ja jäämistösuunnittelun mahdollisuudet, Juhlajulkaisu Juhani Wirilander 1935 – 30/11-2005, s. 305–238. Suomalainen Lakimiesyhdistys, Helsinki 2005.

Tilastokeskuksen julkaisu 28.10.2016: *Vastasyntyneiden elinajanodote oli vuonna 2015 pojilla 78,5 ja tytöillä 84,1 vuotta.* Luettavissa sähköisesti www.stat.fi – Tilastot – Väestö – Kuolleet – 2015 – 01 – Vastasyntyneiden elinajanodote oli vuonna 2015 pojilla 78,5 ja tytöillä 84,1 vuotta.

Tilastokeskuksen julkaisu 1.4.2015: *Puolella kotitalouksista nettovarallisuutta yli 110 000 euroa vuonna 2013.* Luettavissa sähköisesti www.stat.fi – Tilastot – Tulot ja kulu – Kotitalouksien varallisuus – 2013 – Puolella kotitalouksista nettovarallisuutta yli 110 000 euroa vuonna 2013.

Toimihenkilökeskusjärjestö STTK ry:n lausunto hallituksen esityksestä perintö- ja lahjaverolain sekä tuloverolain 47 §:n muuttamisesta, 18.08.2016. Lausunto saatavissa sähköisesti: <http://www.hare.vn.fi/upload/asiakirjat/21957/441708620446631.PDF> Vierailupäivä 21.11.2016.

Tuunanen, Pekka: Perintö, testamentti ja velka, Talentum Pro, Helsinki 2015.

Urpilainen, Matti: Omistajattoman tilan testamentti lykkää perintöverovelvollisuuden alkamisajankohtaa – KHO 2014:141. Oikeustapauskommentti, julkaistu Edilexissä 30.11.2014. Edilex Edita Publishing Oy, 2014.

Vakuutussanomien 1988 n:o 8. Vakuutussanomien Oy.

Valtiontalouden tarkastusviraston tarkastuskertomus 6/98: Perintöverojärjestelmän toimivuus. Valtiontalouden tarkastusvirasto, tarkastuskertomus nro 213/54/98 22.6.1998.

Verohallinnon taskutilastot verotuksesta vuosilta 2008–2016. Luettavissa sähköisesti www.vero.fi – Tietoa Verohallinnosta – Tilastoja ja tutkimuksia – Taskutilastot.

Verohallinnon ohje: Perintö- ja lahjaverotus kansainvälisissä tilanteissa, diaarinumero A118/200/2015.

Verohallinnon ohje: Varojen arvostaminen perintö- ja lahjaverotuksessa, diaarinumero A182/200/2015.

Verohallinnon kannanotto: Osittainen testamentista luopuminen eräissä tilanteissa, julkaisupäivä 11.11.2014. Kananotto on löydettävissä Verohallinnon sivuilta www.vero.fi – syventävät vero-ohjeet – Verohallinnon kannanottoja – Perintö- ja lahjaverotus – Osittainen testamentista luopuminen eräissä tilanteissa. Vierailupäivä 25.11.2016.

Verotuksen kehittämistyöryhmän loppuraportti. Valtiovarainministeriön julkaisuja 51/2010.

Välimäki, Pertti: Holhoustoimen pääpiirteet, WSOYPro, Helsinki 2008.

VIRALLISLÄHTEET

Komiteamietintö 1980: Perintöverotuksen uudistamistoimikunnan mietintö. Helsinki 1980.

Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi ulosottolain muuttamiseksi ja eräksi siihen liitetyiksi laeiksi, HE 13/2005.

Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi perintö- ja lahjaverolain muuttamisesta, HE 58/2007.

Hallituksen esitys Eduskunnalle uudeksi vakuutusyhtiölaiksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi, HE 13/2008.

Hallituksen esitys Eduskunnalle verotusmenettelyn ja veronkannon uudistamista koskevaksi lainsäädännöksi, HE 29/2016.

Hallituksen esitys eduskunnalle perintö- ja lahjaverolain sekä tuloverolain 47 §:n muuttamisesta annetun hallituksen esityksen (HE 175/2016 vp) täydentämisestä, HE 245/2016.

Hallituksen esitys eduskunnalle perintö- ja lahjaverolain sekä tuloverolain 47 §:n muuttamisesta, HE 175/2016.

Valtiovarainministeriön luonnos Hallituksen esityksestä eduskunnalle laiksi perintö- ja lahjaverolain sekä tuloverolain 47 §:n muuttamisesta, VM071:00/2016.

OIKEUSTAPAUKSET

KKO 1931 II 53
KKO 1954 II 126
KKO 1957 II 78
KKO 1972 II 24
KKO 1982 II 181
KKO 1985 II 113
KKO 1987:99
KKO 1088:102
KKO 2003:95
KKO 2012: 38
KKO 2014:18

KHO 1946 II 524
KHO 1948 II 17
KHO 1948 II 150
KHO 1951 II 666
KHO 1959 II 448
KHO 1960 II 290
KHO 1965 II 645
KHO 1968 II 592
KHO 1969 II 601
KHO 1975 II 536
KHO 1978 II 635
KHO 15.9.1980 taltio 4316
KHO 1986 II 547
KHO 1990 T 3642
KHO 1996 B 547
KHO 2003:7
KHO 2004:12
KHO 2006:66
KHO 2006 T 2465
KHO 2007:81
KHO 2007:82
KHO 2009:13
KHO 2009:104
KHO 2009 T 256
KHO 2011:102
KHO 2013: 52
KHO 2014:30
KHO 2014:141

Itä-Suomen HO 8.11.2005 nro 1301
Itä-Suomen HO 28.11.2006 S 05/770

Kouvolan HO 3.9.1986 S 85/446
Rovaniemen HO 17.6.1998 S 98/19
Turun HO 21.5.2002 S 01/590
Turun HO 20.2.2003 S 01/2094
Turun HO 3.10.2006 S 06/248
Vaasan HO 15.10.2003 S 02/1351
Kuopion hallinto-oikeus 25.2.2011 nro 11/0109/1
Helsingin HO 5.6.2014 nro 1172
Hämeenlinnan hallinto-oikeus 22.11.2016 nro 16/0600/1

LYHENTEET

DL	Defensor Legis
ETA	Euroopan talousalue
EU	Euroopan unioni
HO	Hovioikeus
HolhTL	Laki holhoustoimesta 1.4.1999/442
HL	Hallintolaki 6.6.2003/434
KKO	Korkein oikeus
KHO	Korkein hallinto-oikeus
KonkL	Konkurssilaki 2.2.2004/120
LM	Lakimies
OikTL	Laki varallisuus oikeudellisista oikeustoimista 13.6.1929/228
PK	Perintökaari 5.2.1965/40
PerVL	Perintö- ja lahjaverolaki 12.7.1940/378
Solvenssi II –direktiivi	Euroopan Parlamentin ja Neuvoston direktiivi 2009/138/EY, 25.11.2009 vakuutus- ja jälleenvakuutustoiminnan aloittamisesta ja harjoittamisesta
TVL	Tuloverolaki 30.12.1992/1535
UK	Ulosottokaari 15.6.2007/705
VakSopL	Vakuutuslainsäädännön lakien muuttamisesta 28.6.1994/543
VakIL	Laki vakuutusluokista 18.7.2008/526
VML	Laki verotusmenettelystä 18.12.1995/1558
VSVL	Varainsiirtoverolaki 29.11.1996/931
ÄB	Ärvidabalk 12.12.1958/637

I JOHDANTO

1.1 Aiheen esittely

Vuonna 2015 keskimääräinen elinikä suomalaisella naisella oli 85,3 vuotta ja miehellä 76,8 vuotta¹. Varallisuutta keskimääräinen yli 74-vuotiaiden kotitalous oli kartuttanut noin 150 000 euroa. Velkaa heillä ei juuri ole. Yli 74-vuotiaiden kotitalouksien nettovarallisuuden määrä on keskimäärin noin 30 000 euroa pienempi kuin 64–74 -vuotiaiden kotitalouksien keskimääräinen nettovarallisuus.² Syitä varallisuuden vähenemiseen voi olla useita³, mutta johtopäätöksenä tilastosta voitaneen kuitenkin todeta, että keskimääräinen suomalainen ei siirrä kaikkea varallisuuttaan elinaikanaan perillisilleen, vaan varallisuus siirtyy perintönä. Varallisuuden siirto perillisille ei ole varallisuusasemaan nähden niin merkittävää, että sillä olisi tilastossa näkyviä vaikutuksia. Suomalaiset jättävät perintöä siitäkin huolimatta, että perintö- ja lahjavero on epäsuosittu vero⁴. Perintö- ja lahjavero tuottaa valtiolle vuosittain noin reilun 500 miljoonan euron verotulot. Tämä on alle yksi prosentti kokonaisverotuloista⁵.

Perintölainsäädäntöä säädettäessä perinnön tärkeimpänä tehtävä pidettiin taloudellisen turvan luomista jälkipolville ja omaisuuden pysymistä suvun omistuksessa. Kun keskimääräinen elinikä oli alhaisempi, hyödytti perintö eniten lähimpiä perillisiä. Nykyisin varallisuuden kasvun, väestön pidemmän eliniän ja lapsiluvun pienenemisen seurauksena tulevat perintöosuudet olemaan entistä suurempia ja elossa on entistä useampi sukupolvi, joiden kesken perintö voidaan jakaa. Perillisten ollessa keski-ikä ohittaneita ja usein perittävää paremmin toimeentulevia, ei perintöä enää voida nähdä toimeentulon turvaamisen kannalta välttämättömänä. Lähimmälle lakimääräisille perillisille perintö saattaakin olla ylimääräinen varallisuuserä, jonka hän mielellään siirtää sitä enemmän tarvitsevalle läheiselleen. Sukupolvet ylittävä varallisuuden jakaminen onnistuu esimer-

¹ Tilastokeskuksen julkaisu 28.10.2016. Luettavissa sähköisesti www.stat.fi – Tilastot – Väestö – Kuolleet – 2015 – 01 – Vastasyntyneiden elinajanodote oli vuonna 2015 pojilla 78,5 ja tytöillä 84,1 vuotta.

² Tilastokeskuksen julkaisu 1.4.2015. Luettavissa sähköisesti www.stat.fi – Tilastot – Tulot ja kulutus – Kotitalouksien varallisuus – 2013 – Puolella kotitalouksista nettovarallisuutta yli 110 000 euroa vuonna 2013.

³ Varallisuuden vähenemisen syitä ei tilastokeskuksen julkaisussa käsitelty. Osittain tämä voi johtua siitä, että useammassa yli 74 -vuotiaiden kotitaloudessa on yksi henkilö kuin 64–74 vuotiaiden kotitaloudessa. Toisaalta tämä saattaa kertoa myös siitä, että yli 74 vuotiaiden kotitaloudet ovat siirtäneet varallisuuttaan eteenpäin enemmän kuin 64–74 vuotiaiden kotitaloudet.

⁴ *Niskakangas*, 2014 s. 251.

⁵ Verohallinnon taskutilastot verotuksesta vuosilta 2008–2016. Luettavissa sähköisesti www.vero.fi - Tietoa Verohallinnosta – Tilastoja ja tutkimuksia – Taskutilastot.

kiksi siten, että lähin perillinen luopuu perinnöstään omien perillistensä hyväksi. Verosuunnittelun välineenä tehokas perinnöstä tai testamentista luopuminen on oiva ja usean verovelvollisen käytettävissä oleva tapa siirtää varallisuutta verotehokkaasti yhden tai useamman sukupolven yli⁶.

Varallisuuden siirtämisen ohella perinnöstä saatetaan luopua myös aivan muista syistä. Luopuminen saattaa olla järkevää ja jopa välttämätöntä esimerkiksi silloin, kun perinnön tai testamentinsaaja on velkaantunut ja hänen saamansa varallisuus menisi velkojille. Perintöön liittyy läheisesti myös verotus. Perinnön, testamentin tai lahjan verotus toimitetaan perintö- ja lahjaverolain (12.7.1940/378) mukaan. Vaikka siviilioikeudessa perintö- ja testamenttisaantoja pidetään samanveroisina⁷, eikä perintö- ja lahjaverolaissa perintöä ja testamenttia aseteta eri asemaan⁸, eroaa saantojen verokohtelu toisistaan.

Perittävä on saattanut vakuuttaa itsensä kuoleman varalta, jolloin hänen kuoleman johdosta saatetaan suorittaa vakuutuskorvaus. Henkivakuutuskorvausten yleisyyttä voidaan arvioida henkivakuutusten määrällä. Tammi-lokakuussa 2016 suomalaisten yksityisten säästöhenkivakuutusyhtiöiden⁹ maksutulo oli noin 1,9 miljardia euroa¹⁰ ja yksityisten henkivakuutusten säästösumma oli syyskuussa 2016 yli 20,4 miljardia euroa¹¹. Kun otetaan huomioon myös lisäksi myös työehtosopimuksiin perustuvat henkivakuutuskorvaukset, voidaan henkivakuutuskorvauksia pitää suorituksina, joilla on merkitystä myös perintöverotuksessa. Suoritettavan henkivakuutuskorvauksen peruste on sopimusoikeudellinen suhde ja sen oikeusvaikutukset määräytyvät sopimusoikeudellisin periaattein. Myös henkivakuutuskorvauksen verotuksellinen kohtelu eroaa perinnön ja testamentin verokohtelusta.

Veronsaajan näkökulmasta perintöverotus on pieni, mutta varma verotulojen lähde. Koska perintö- ja lahjaveron fiskaalinen merkitys valtion taloudelle on vähäinen, ei perintöveron olemassaoloa voida perustella ainoastaan fiskaalisilla syillä. Perintöverotuk-

⁶ Ossa, 2007 s.211.

⁷ Aarnio – Kangas, 2008 s. 13.

⁸ Ossa, 2007 s. 211.

⁹ Yksityisten henkivakuutusyhtiöiden lisäksi työnantajat ovat työehtosopimusperusteisesti vakuuttaneet työntekijänsä työntekijöiden ryhmähenkivakuutuksella. Lisäksi suomalaiset ovat voineet suorittaa säästöhenkivakuutusmaksuja ulkomaisille henkivakuutusyhtiöille. Vastaavasti suomalaiset henkivakuutusyhtiöt ovat voineet saada maksutuloja ulkomailta.

¹⁰ Finanssialan keskusliiton julkaisu säästöhenkivakuutusten maksutulosta 1-10/2016. Luettavissa sähköisesti <http://www.finanssiala.fi/tilastot/FK-tilasto-henkikuu-102016-maksutulo.pdf>.

¹¹ Finanssialan keskusliiton julkaisu vakuutussäästöistä 9/2016. Luettavissa sähköisesti www.finanssiala.fi – Materiaalipankki – Tilastot – Vakuutussäästöt 9/2016

sen tarkoituksena on osin myös varallisuus- ja tuloerojen tasaaminen.¹² Talouden taantumassa tehdyt veronkiristykset ovat ulottuneet myös perintö- ja lahjaverotukseen. Edellisen hallituksen aikana etenkin suuria, yli miljoonan euron suuruisia perintöjä ja lahjoja verotettiin entistä ankarammin. Perintöverotus on osa politiikkaa; sillä vaikka talouden taantumana nimissä verotusta osittain edelleen kiristettäisiin ja menoja leikattaisiin, kevennetään 1.1.2017 alkaen etenkin suurten perintöjen ja lahjojen verotusta.

Tämän Pro gradu -tutkielman aiheena on perinnöstä luopuminen. Perinnöstä luopumisella tarkoitetaan luopumista, jolla lakimääräinen perillinen luopuu oikeudestaan lakimääräiseen perintöön tai luopumista, jolla testamentin saaja luopuu oikeudestaan testamentilla saamaansa oikeuteen. Perittävän kuoleman johdosta omaisille tai kuolinpesälle saatetaan suorittaa perittävän kuoleman johdosta vakuutuskorvaus. Vaikka vakuutuskorvaus on varsinaisesta perinnöstä ja testamentista erillinen suoritus, sovelletaan sen jakamiseen ja verotukseen usein samoja periaatteita kuin perintöön. Jäämistöoikeudellisesti vakuutuskorvaus kuuluu saajan perintöön riippumatta siitä, suoritetaanko se edunsaajamääräyksen nojalla vai tuleeko se saajalleen osana kuolinpesän muuta varallisuutta¹³. Perintöverotuksessa perittävän kuoleman perusteella suoritettava henkivakuutuskorvaus rinnastetaan lähtökohtaisesti erityistestamenttiin ja siitä luopumista arvioidaan kuten erityistestamentista luopumista¹⁴.

Vero-oikeuden ja siviilioikeuden haasteena on vero-oikeudellisten säännösten soveltaminen yhdessä siviilioikeudellisten säännösten kanssa. Perintöverotuksessa ongelma on korostunut, sillä perintövero määrätään usein perillisen tai testamentinsaajan suhteellisesta lakimääräisestä osasta ennen kuin perillinen on varsinaisesti saanut perintöä haltuunsa. Perintöverotuksessa veron perusteena on lähtökohtaisesti laskennallinen tulo, ei todellinen saadun tulon määrä. Perintöverotuksessa tulkinnanvaraisimpia ovat tilanteet, joissa oikeustoimi on tehty siviilioikeudellisia muutosäännöksiä noudattaen siten, että järjestely vastaa siviilioikeudellisia vaatimuksia. Vero-oikeudessa oikeustointa tulkitaan korostaen oikeustoimen todellista taloudellista tarkoitusta, jolloin ratkaisevaa ei ole oikeustoimen muoto vaan sisältö.¹⁵ Perintöverotuksessa siviilioikeudellisen muodon sivuuttaminen edellyttää lähtökohtaisesti PerVL 33 a §:n veronkiertonormin tai poikkeuksellisesti verotusmenettelystä annetun lain (18.12.1995/1558) 28 §:n yleisen veronkier-

¹² *Niskakangas*, 2014 s. 252–254.

¹³ *Puronen*, 2015 s. 113.

¹⁴ *Räbinä*, 2007 s. 411.

¹⁵ *Puronen*, 2009 s. 56–57.

tonormin soveltamista.¹⁶ Vero-oikeudelliset kannanotot eivät ota kantaa oikeustoimen siviilioikeudelliseen pätevyteen, vaan verotuksessa sivuutettu siviilioikeudellinen oikeustoimi on siviilioikeudellisesti pätevä. Perintöverotuksessa perinnöstä tai testamentista luopumistilanteet ovat tilanteita, joissa PerVL 33 a § soveltaminen saattaa tulla kyseeseen.¹⁷ Tilanteisiin, joissa veronkiertosäännöksen soveltaminen on mahdollista, liittyy aina oikeusvarmuusriski, eikä oikeustilaa voida pitää selvänä. Tämä koskee myös perinnöstä, testamentista tai henkivakuutuskorvauksesta luopumistilanteita perintöverotuksessa. Korkeimman hallinto-oikeuden ja hallinto-oikeuksien 2000-luvulla antamat ratkaisut perinnöstä, testamentista ja vakuutuskorvauksesta luopumisesta ovat osin selkeyttäneet oikeustilaa. Samalla ratkaisut ja etenkin niiden perustelut ovat nostaneet pinnalle kysymyksiä perinnöstä, testamentista tai vakuutuskorvauksesta luopumisesta.

1.2 Tutkielman rakenne, tutkimusmetodi ja tutkimuskysymys

Pro gradu -tutkielman tavoitteena on selvittää perinnöstä tai testamentista luopumisen verokohtelu perintö- ja lahjaverotuksessa. Koska perintö- ja lahjaverotus perustuvat siviilioikeudellisille tapahtumille, tarkastellaan tutkielmassa myös perinnöstä, testamentista ja henkivakuutuskorvauksesta luopumisen siviilioikeudellista sääntelyä sekä siviilioikeudellisen ja vero-oikeudellisen sääntelyn eroavaisuutta. Tutkielma koostuu johdannon ja johtopäätöksien lisäksi neljästä varsinaisesta käsittelyluvusta.

Pro gradu -tutkielman alussa käsitellään perinnöstä ja testamentista luopumisen siviilioikeudellista sääntelyä. Kolmannessa luvussa olen käsitellyt tehokasta perinnöstä luopumista ja sen kannalta oleellisia seikkoja, kuten perinnön tai testamentin vastaanottamista, perinnöstä tai testamentista luopumisen ajankohtaa ja sijaantuloa. Neljännessä käsittelykappaleessa käsitellään mahdollisuutta osittaiseen perinnöstä ja testamentista luopumiseen sekä tarkastellaan eri testamenttityyppeihin liittyviä erityiskysymyksiä testamentista luopumisen kannalta. Viidennessä luvussa on käsitelty vakuutuskorvauksia ja vakuutuskorvauksesta luopumista.

¹⁶ PerVL 33 a §:n mukaan ”jos perinnönjakosopimukselle, luovutustoimelle tai muulle perintö- tai lahjaverotukseen vaikuttavalle oikeustoimelle on annettu sellainen oikeudellinen sisältö tai muoto, joka ei vastaa asian varsinaista luonnetta tai tarkoitusta, tai jos on ryhdytty muuhun toimenpiteeseen ilmeisesti siinä tarkoituksessa, että perintö- tai lahjaverosta vapauduttaisiin, on perintö- tai lahjaverotuksessa meneteltävä asian varsinaisen luonteen tai tarkoituksenmukaisesti.” PerVL 33a § tuli voimaan 1.1.1996 ja se säädetettiin ennen kaikkea preventiiviseksi säännökseksi. *Puronen, 2009 s.56–57.*

¹⁷ *Puronen, 2009 s.57.*

Tutkielman tutkimusmetodi on oikeusdogmaattinen. Oikeusdogmaattisen tutkimusmetodin tavoitteena on selvittää voimassa olevan oikeuden kanta esitettyihin tutkimuskysymyksiin¹⁸. Koska perintöverotuksessa perinnöstä ja testamentista luopumista koskeva oikeus- ja verotuskäytäntö ovat peruslähtökohdiltaan vakiintunutta, eivätkä perustilan- teet pidä sisällään merkittäviä tulkintaongelmia, on tutkielmassa keskitytty uusimman oikeuskäytännön ratkaisuihin. Tutkielman johtopäätöksissä on oma kappaleensa *de lege ferenda*, mutta tutkielman tutkimusmetodina ei ole selvittää voimassaolevan lainsäädännön kehitystarpeita.

Tutkielman tutkimuskysymyksenä on selvittää voimassaolevan oikeuden kanta siihen, milloin perillinen, testamentinsaaja tai kuolemantapauksen perusteella maksettavan henkivakuutuskorvauksen saaja voi perintöverotuksessa luopua perintö- ja lahjaveroseuraamuksista hänelle tulevasta perinnöstä, hänen hyväkseen tehdystä testamentista tai hänelle tulevasta vakuutuskorvauksesta. Jatkokysymyksenä edelliseen on se, miten, milloin ja kenen hyväksi luopuminen tulee tehdä. Toisena tutkimuskysymyksenä on selvittää voimassaolevan oikeuden kanta siihen, voidaanko eri saannoista luopua verotuksessa tehokkaasti osittain.

1.3 Käytetyt lähteet ja rajaus

Tutkielman tarkoituksena on voimassaolevan oikeuden kanta edellä esitettyihin tutkimuskysymyksiin. Tutkielman siviilioikeudellisen osuuden päälähteenä ovat Aulis Aarnion ja Urpo Kankaan kirjoittamat teokset, erityisesti vuonna 2009 ilmestynyt Suomen jäämistöoikeus I – Perintöoikeus ja vuonna 2008 ilmestynyt Suomen jäämistöoikeus II – Testamenttioikeus. Vero-oikeudellisen osuuden päälähteinä on käytetty Pertti Purosen vuonna 2015 ilmestynyttä teosta Perintö- ja lahjaverotus sekä Timo Räbinän ja Antti Kolehmaisena vuonna 2012 ilmestynyttä teosta Jäämistösuunnittelu. Lisäksi Jaakko Ossan ja Timo Räbinän perinnöstä ja testamentista luopumista koskevat asiantuntija-artikkeleita on käytetty lähteenä tutkielmassa. Henkivakuutuksia koskevan osuuden lähteinä on ollut Urpo Kankaan vuonna 1995 julkaisema teos Suomen henkivakuutusoi- keus ja Päivi Kiviojan, Ville Niirasen ja Erkki Kontkasan kirjoittama teos Verotus – Vakuutus ja sijoittaminen.

¹⁸ Hirvonen, 2011 s. 23.

Oikeuskirjallisuuden lisäksi tutkielmassa on käytetty lainsäädännön lisäksi lähteenä perintö- ja lahjaverolain lainvalmisteluaineistoa ja oikeuskäytäntöä. Oikeuskäytännössä tutkielman kannalta merkittäviä ratkaisuja ovat olleet KHO 2009:104, KHO 2009 T 256 ja KHO 2013:52. Vakuutuskorvauksesta luopumisen kannalta merkittävänä voidaan pitää Hämeenlinnan hallinto-oikeuden 22.11.2016 antamaa ratkaisua 16/0600/1.

Tutkielmassa on käsitelty jäämistöoikeutta siltä osin kuin se on tutkielman tutkimuskysymysten kannalta ollut tarpeen. Jäämistöoikeuden käsite tulee tulkita laajasti. Se käsittelee perintöverotuksen taustalla olevan siviilioikeuden, esimerkiksi perimyksen sovellettavan lain ja avioliittolain ja edunvalvontaa koskevat säännökset. Jäämisoikeuden osalta tutkielma ei ole kaiken kattava esitys. Perinnöstä ja testamentista luopumisen oikeusvaikutukset eroavat toisistaan riippuen siitä, onko perillisenä rintaperillinen, rintaperillisen jälkeläinen, leski, vanhemmat tai muu kaukaisempi sukulainen tai testamentinsaaja. Erityisesti aviopuolison ja rekisteröidyn parisuhdekumppanin sekä osin avopuolison perintöoikeuteen liittyy monia erityisiä oikeuskysymyksiä, joiden käsitteleminen tässä Pro gradu -tutkielmassa ei ole mahdollista.

Perinnöstä, testamentista tai henkivakuutuskorvauksesta luovuttaessa, luovutukseen saattaa tulla sovellettavaksi tuloverolain (30.12.1992/1535) tai varainsiirtoverolain (29.11.1996/931) säännökset. Vero-oikeudellinen näkökulma on rajattu vain perintö- ja lahjaverotukseen. Muita verolajeja on käsitelty tutkielmassa siltä osin kuin se on tutkimuskysymysten kannalta tarpeen tai toisella verolajilla on ollut vaikutusta perintö- ja lahjaverotukseen. Hallinto-oikeudesta luopumista koskevassa kappaleessa on sivuttu myös tuloverotuksen näkökulmaa, mutta esitys ei ole siltä osin tyhjentävä.

Kansainvälistyvässä maailmassa ei ole tavatonta, että perittävän jäämistöoikeuteen sovelletaan Suomen ja vieraan valtion lainsäädäntöä. Myös jäämistön verotukseen voi tulla sovellettavaksi Suomen lainsäädännön lisäksi yhden tai useamman vieraan valtion verolainsäädäntöä. Lähtökohtana on, että vieraan valtion siviilioikeutta kunnioitetaan, mutta julkisoikeuden osalta sovelletaan Suomen lainsäädäntöä. Esimerkiksi Ruotsissa aviopuoliset perivät toisensa ennen avioparin yhteisiä lapsia (ÄB 3 kap. 1 §) Suomessa verotuksessa perinnön katsotaan menevän leskelle, vaikka Suomen perintökaaren (5.2.1965/40) mukaan perillisinä olisivat lapset. Leskelle siirtyvästä varallisuudesta voidaan määrätä Suomessa perintövero, vaikka Ruotsi on poistanut perintöveron vuoden 2015 alusta. Tutkielmassa perinnöstä ja testamentista luopumista on käsitelty sekä siviili-

lioikeuden että vero-oikeuden osalta vain Suomen oikeuden valossa. Tilanteet, joissa jäämistöön olisi sovellettava myös vieraan valtion lakia, on jätetty tämän tutkielman ulkopuolelle.

Perittävä on voinut määrätä kuoleman varalta ottamansa henkivakuutuksen edunsaajaksi omaisen tai kuolinpesän lisäksi myös muun tahon. Asuntolainan ottamisen yhteydessä pankit varsin usein tarjoavat ns. lainaturvavakuutusta, jossa velallinen turvaa lainanmaksuaan vakuuttamalla itsenä kuoleman, vakavan sairauden, työkyvyttömyyden tai työttömyyden varalta. Tavallisesti vakuutuksen ehtoihin sisältyvän edunsaajamääräyksen lisäksi vakuutukseen liitetään *tarkoitemääräys* vakuutuskorvauksen käyttämisestä vakuutuksenottajan lainanmaksuun ja vakuutus pantataan velan myöntäneelle pankille. Vakuutuksen ehdoista riippuen vakuutuksen korvaussumma kuolemantapauksessa saattaa ylittää, alittaa tai olla vakuutuksen ottajan lainasumman suuruinen. Ratkaisussa KHO 2007:82 Korkein hallinto-oikeus katsoi, ettei pankille pantatun vakuutuksen nojalla suoritettua kuolemantapauskorvausta, joka oli vakuutus sopimuksessa olevan tarkoitemääräyksen mukaisesti käytetty vakuutus sopimuksessa mainitun luoton maksamattoman pääoman suorituksiksi pidetty kuolinpesän varoina. Vastaavasti kuolinpesän ulkopuolisilla varoilla (vakuutus korvauksella) pankille suoritettua lainaa ei pidetty perintöverotuksessa perittävän velkana.¹⁹ Tutkielman vakuutus korvauksia käsittelevässä luvussa ei ole käsitelty lainaturvavakuutuksia. Jos vakuutus summa ylittää velan määrän ja vakuutuksesta suoritetaan korvausta edunsaajille tai kuolinpesälle, verotetaan vakuutus korvaus luvussa viisi esitetyllä tavalla.

Luopumistilanteet perintöverotuksessa ovat tilanteita, joissa verolainsäädännön veronkiertoa koskevien säännösten soveltaminen saattaa tulla kyseeseen. Tutkielman tavoitteena ei ole selvittää PerVL 33 a §:n soveltamisalaa. PerVL 33a §:n säännöstä on käsitelty tutkielmassa siltä osin kuin se on ollut tarpeen tutkimuskysymysten kannalta.

¹⁹ Lainaturvavakuutuksista tarkemmin ks. *Räbinä* Verotus 5/2008 s. 500–509.

II PERINNÖSTÄ JA TESTAMENTISTA LUOPUMINEN

2.1 *Perinnöstä luopuminen perittävän eläessä*

2.1.1 Perintösopimukset

Perillinen voi luopua perinnöstä perittävän eläessä (ennakkoluopuminen), perittävän kuoltua (jälkiluopuminen) tai olemalla passiivinen niin, että hänen oikeutensa perintöön vanhenee (perintöoikeuden vanheneminen).

Perinnöstä luopuminen perittävän eläessä on ainoa tapa, jolla perillinen voi ennakolta määrätä perittävän jälkeen jättämästä omaisuudesta. Tällaista ennakkoluopumista on oikeuskirjallisuudessa kutsuttu negatiiviseksi perintösopimukseksi²⁰. Negatiivinen perintösopimus tulee erottaa niin sanotusta positiivisesta perintösopimuksesta, jolla tarkoitetaan perittävä elinaikanaan tekemää sopimusta jäämistön tai sen osan jakamisesta. Tällainen sopimus on lähtökohtaisesti suoraan lain nojalla pätemätön (PK 17 luku 1.1 §). Myös niin sanotut konservatiiviset perintösopimukset eli sopimukset, joiden mukaan perittävä sitoutuu olemaan tekemättä testamenttia tai sitoutuu olemaan muuttamatta jo tekemänsä testamenttia, ovat kiellettyjä (PK 10 luku 5 §)²¹.

Vaikka positiiviset ja konservatiiviset perintösopimukset ovat Suomessa kiellettyjä, eivät ne ole täysin merkityksettömiä. Koska tällaiset perintösopimukset saattavat olla sallittuja ulkomailla, voivat ne tulla kyseeseen myös Suomessa, jos perittävällä on perintökaaren (5.2.1965/40) 26 luvun 11 §:n tarkoittama kansainvälisyksityisoikeudellinen liityntä. PK 26 luvun 11 §:n mukaan jos perittävä on eläessään tehnyt perintösopimuksen sekä perintösopimuksen aineelliseen pätevyYTEEN, että oikeusvaikutuksiin sovelletaan sen valtion lakia, missä perittävällä oli kotipaikka perintösopimusta tehtäessä. Jos perimykseen olisi kuitenkin ollut tuona ajankohtana sovellettava vieraan valtion lakia, perintösopimukseen sovelletaan kyseisen vieraan valtion lakia. Vieraan valtion lain soveltaminen edellyttää asuinpaikan lisäksi sitä, että perittävällä on kansainvälisyksityis-

²⁰ Aarnio – Kangas, 2002 s. 352–353.

²¹ Aarnio – Kangas, 2002 s. 350.

oikeudellinen side tähän valtioon erimerkiksi asumisen, avioliiton tai omaisuuden sijainnin perusteella²².

Esimerkiksi Saksassa tunnetaan sitova jäämistöä koskeva kuolemanvarismääräys (positiivinen perintösopimus), *Erbvertrag*, jonka muuttaminen edellyttää kaikkien osapuolten suostumusta. Testamentteihin liittyvät konservatiiviset perintöverosopimukset ovat sallittuja esimerkiksi Tanskassa ja Norjassa, joissa sopimuksen rikkominen aiheuttaa testamentin tekijälle vahingonkorvausvelvollisuuden.²³

2.1.2 Luopumisilmoitus

Perinnönjättäjän eläessä tehtävä perinnöstä luopumisilmoitus tulee tehdä kirjallisesti ja se tulee osoittaa perittäväälle (PK 17 luku 1.2 §). Vähimmäisvaatimuksena kirjalliselle muodolle voidaan pitää allekirjoitettua ilmoitusta, mutta erillistä asiakirjaa ei vaadita, vaan se voidaan antaa myös muun asiakirjan yhteydessä. Perintökaaren lainvalmisteluaineisto ei ota kantaa siihen, kuuluuko luopumisasiakirjan todistaminen muotovaatimukseen. Koska todistamista ei ole erikseen vaadittu, ei sitä voitaisi siihen erikseen liittää. Toisaalta PK 17 luvun 1.2 § voidaan tulkita siten, että sen katsotaan edellyttävän myös todistamista.

Ennen voimassa olevan PK:n säätämistä on ollut tavallista, että ennakollinen perinnöstä luopuminen on tapahtunut allekirjoitetulla, mutta todistamattomalla kuitilla, ja tämän on katsottu täyttäneen lain muotovaatimukset.²⁴ Ennakkoluopumisilmoituksena on esimerkiksi pidetty toisen vanhemman kuoleman jälkeen tehtyä jakokirjaa, jossa perillinen on ilmoittanut saaneensa perintöosansa molempien vanhempiensa osalta (Kouvolan HO 3.9.1986 S 85/ 446). Vaikka luopumisilmoituksen todistamista ei edellytetä²⁵, se saattaa olla tarpeen myöhempää todistelua varten. Todistamista ei ole edellytetty edes silloin, kun luopuminen koskee pesää, johon sisältyy kiinteää omaisuutta (KKO 1954 II 126).

Tavallisimmin ennakkoluopuminen tapahtuu siten, että perillinen hyväksyy perittävän tekemän testamentin perittävän eläessä ja ilmoittaa luopuvansa perinnöstä²⁶. Kun peril-

²² Mikkola, 2004 s. 180–182.

²³ Mikkola, 2004 s. 212.

²⁴ Kangas, 1970 s. 38.

²⁵ Aarnio – Kangas, 2009 s. 692–693.

²⁶ Kolehmainen – Rabinä, 2012 s. 321–322.

linen ilmoittaa luopuvansa perinnöstä, on kyseessä totaaliluopuminen. Jos perillinen sen sijaan vain hyväksyy perittävän tekemän testamentin, luopuu hän vain testamentissa määritellystä omaisuudesta. Jos testamentti koskee legaattia ja tarkoituksena on, että perillinen luopuu myös muusta omaisuudesta, tulee tästä luopua erikseen. Jotta perillinen voi velkojiaan sitovasti luopua testamentista, tulee testamentin olla pätevä. Perillinen ei voi velkojiaan sitovasti luopua ineksistentistä testamentista.²⁷ Ennakkoluopuminen on käyttökelpoinen esimerkiksi silloin kun lapseton henkilö haluaa sivuuttaa lakimääräiset perillisensä ja testamentata omaisuutensa esimerkiksi yhden sisaruksensa lapselle ja vaarana on, että testamentin toimeenpano estyy tai viivästyy, jos vielä elossa olevat sisarukset ovat testamentin tekijän kuollessa itse oikeustoimikelvottomia.

Luopumisilmoitus ei edellytä perittävän suostumusta, vaan se on pätevä ilman hyväksyntääkin. Luopumisilmoitus tulee kuitenkin sitovaksi vasta, kun perittävä on tullut tietoiseksi luopumisesta. Perittävän katsotaan tulleen tietoiseksi luopumisesta, kun hänellä on ollut mahdollisuus saada siitä selko.²⁸ Sen sijaan kanssaperilliselle annettu ennakkoluopumisilmoitus on pätemätön²⁹.

2.1.3 Vastike

Muun kuin rintaperillisen osalta ennakkoluopuminen on pätevä vastikkeettakin. Rintaperillisen osalta ennakkoluopuminen perinnöstä on mahdollista vain kohtuullista vastiketta vastaan (PK 17 luku 1.2 §). PK 17 luvun 1.2 §:n tarkoittamaa vastiketta voidaan pitää kohtuullisena sen vastatessa perillisen lakiosaa vastikkeen saantohetkellä, vaikka vastike olisi annettu ennen luopumista³⁰. Oikeuskäytännössä lakiosaa vastaavana vastikkeena on pidetty vastiketta, joka on vastannut noin 80 %:a luopumishetken mukaan määritellystä laskennallisesta lakiosasta (Itä-Suomen HO 28.11.2006 S 05/ 770). Vastike voidaan suorittaa ennen kuolemaa tai vasta sen jälkeen³¹. Myös ennen luopumisilmoitusta annetut vastikkeet voidaan katsoa olevan vastiketta perinnöstä luopumisesta, jos niiden on katsottu olevan vastiketta perinnöstä luopumisesta³². Jos perittävän eläessä

²⁷ *Kolehmainen – Rabinä*, 2012 s. 322.

²⁸ *Aarnio – Kangas*, 2009 s. 693.

²⁹ *Aarnio – Kangas*, 2009 s. 693.

³⁰ *Aarnio*, 1967 s. 400.

³¹ *Gottberg-Talve*, 1985 s. 33–34.

³² *Kangas*, 1970 s. 39.

annettu vastike ei ole ollut riittävä, on perillisellä oikeus saada perintö- tai lakiosan ja jo suoritettuna vastikkeen erotus perittävän kuoltua³³.

Ellei perinnöstä luopumisilmoituksesta toisin ilmene, luopuja kantaa riskin perittävän varallisuudessa tapahtuvasta luopumishetken ja kuoleman välisestä varallisuuden muutoksesta luopujan vahingoksi. Ellei luopumisasiakirjassa ole edellä mainittua ehtoa, on luopujan erikseen näytettävä, että tätä oli tarkoitettu.³⁴

Perittävän eläessä rintaperilliselle suoritettava kohtuullinen vastike lakiosasta luopumisesta voidaan tehdä vain rintaperilliselle³⁵ ja sen tulee olla nimenomaan korvausta luopumisesta³⁶. Perittävän kuoltua vastike voidaan suorittaa joko rintaperilliselle, rintaperillisen aviopuolisolle tai jälkeläiselle (PK 17 luku 1.2 §). Sen sijaan avopuoliselle annettua vastiketta ei oteta huomioon³⁷. Luopujan perilliselle annettu vastike voidaan ottaa huomioon vain, jos se on annettu testamentin tai henkivakuutuksen edunsaajamääräyksen nojalla³⁸.

Vastikkeen voi suorittaa muu kuin perittävä, esimerkiksi testamentin saaja³⁹. Tällöin tulee luotettavasti osittaa, että korvaus on hyvitystä perinnöstä luopumisesta⁴⁰. Perittävän eläessä perinnöstä luopumisesta saatu vastike on saajalleen veronalaista lahjaa myös silloin kun vastikkeen suorittaa muu kuin perittävä. Jos vastikkeen suorittaa muu henkilö, esimerkiksi testamentinsaaja, määräytyy lahjaveroluokka perittävän ja luopujan välisen sukulaisuussuhteen mukaan, koska vastikkeen suorittaminen liittyy testamentin ehtoihin.⁴¹

Jos lakiosaperillinen on antanut ennakkoluopumisilmoituksen täysin korvauksetta, on luopuminen lakiosan suuruudelta tehoton. Perinnöstä ennakoita luopunut perillinen ei voi esittää lakiosansa ylittävältä osalta vaatimuksia jäämistöä kohtaan, mutta hän voi vaatia lakiosansa täysimääräisenä. Korvauksetta ja ennakoita luopuneen perillisen oikeus asema kuolinpesässä voidaan nähdä kahdella eri tavalla. Ensinnäkin voidaan katsoa,

³³ *Kolehmainen – Rabinä*, 2012 s. 328.

³⁴ *Kangas*, 1970 s. 39.

³⁵ *Kolehmainen – Rabinä*, 2012 s. 324.

³⁶ *Aarnio – Kangas*, 2009 s. 695–699.

³⁷ *Kolehmainen – Rabinä*, 2012 s. 324 alaviite 9.

³⁸ *Kolehmainen – Rabinä*, 2012 s. 324.

³⁹ *Kolehmainen – Rabinä*, 2012 s. 324.

⁴⁰ *Aarnio*, 1967 s. 402–403.

⁴¹ *Kolehmainen – Rabinä*, 2012 s. 327.

että hänestä ei tule kuolinpesän osakasta, mutta hänellä on lakiosansa vastaava saamis-oikeus kuolinpesästä. Hänellä ei ole kuolinpesänosakkaan PK:ssa säädettyjä oikeuksia eikä velvollisuuksia. Toisessa tulkintavaihtoehdossa luopujasta tulee kuolinpesän osakas, samoilla oikeuksilla ja velvollisuuksilla kuin muistakin pesän osakkaista, mutta hänen arvomääräinen osuus kuolinpesästä on rajattu lakiosan suuruuteen. Lainvalmisteluaineisto tukee jälkimmäistä vaihtoehtoa, jossa rintaperillinen säilyttää asemansa kuolinpesän osakkaana.⁴²

2.1.4 Luopumisen ulottuvuus

Ennakkoluopumisen myötä perillisen katsotaan saaneen oma osuutensa perittävän jälkeen jäävästä jäämistöstä. Luopuja ei tällöin voi määrätä siitä, kenelle vapautuva osa jäämistöstä menee. Lakiin ei myöskään ole otettu säännöksiä siitä, sitooko perinnöstä luopuminen myös luopujan sijaantulevia, vaan kysymystä tulee aina tarkastella tapauskohtaisesti⁴³.

Rautialan mukaan, mikäli olosuhteista ei muuta ilmene, voidaan perinnöstä luopumista pitää luopujan jälkeläisiä sitovana. Hän perustelee kantaansa sillä, että sitovan ennakkoluopumisen yhteydessä lakiosaperillinen on aina oikeutettu kohtuulliseen vastikkeeseen, ja mikäli luopuminen sitoisi vain luopujaa, olisi hänen sijaantulijoilla mahdollisuus saada pesästä perusteetonta etua⁴⁴. Päinvastaisen kannan asiaan on ottanut Gottberg-Talve, jonka mukaan luopuminen sitoo vain luopujaa itseään⁴⁵. Tätä näkemystä tukee myös vanha korkeimman oikeuden ratkaisu KKO 1931 II 53, jossa ennakkoluopuminen ei estänyt luopujan sijaantullutta rintaperillistä nostamasta testamentin moitekannetta. Korkeimman oikeuden ratkaisussa merkitystä lienee ollut sillä, että luopujana oli rintaperillinen. Jos luopujana olisi ollut muu kuin rintaperillinen, olisi ratkaisu saattanut olla toinen.

Kolehmainen ja Rabinä ovat katsoneet, että koska perinnöstä luopuminen on tapahtunut kohtuullista vastiketta vastaan, sitoo luopuminen myös luopujan sijaantulijoita, eikä luopujasta tule kuolinpesän osakasta⁴⁶. Jos luopuminen on tapahtunut testamentin hy-

⁴² Kangas, 1970 s. 40–41.

⁴³ Rautiala, 1982 s. 70–71.

⁴⁴ Rautiala, 1982 s. 70–71.

⁴⁵ Gottberg - Talve, 1985 s. 155.

⁴⁶ Kolehmainen - Rabinä, 2012 s. 323.

väksymisellä, on oletuksena se, että luopuminen sitoo myös luopujan perillisiä. Jos luopuminen tapahtuu erillisellä asiakirjalla, tulee ratkaista se, sitooko luopuminen vain luopujaa vai myös luopujan sijaantulihoita. Lähtökohtana Rabinä ja Kolehmainen pitävät sitä, että ellei luopumisen ulottuvuutta ole luopumisilmoituksessa määritelty, koskee luopuminen myös sijaantulihoita⁴⁷. Myös Aarnio ja Kangas puoltavat edellä esitettyä kantaa ja katsovat lisäksi, että mitä kaukaisempi suhde sijaantulihoilla on perittävään, sitä vahvempia perusteita vaaditaan, että luopujan sijaantulihoitajat tulisivat hänen tilalleen. Lähtökohtana voidaan pitää, että luopuminen koskee koko sukuhaaraa.⁴⁸ Jos luopumisen katsotaan ulottuvan vain luopujaan itseensä, vähennetään hänen sijaantulleiden perillisten perintöosasta luopuneelle perilliselle suoritettu osuus.

2.1.5 Edunvalvonta

Lähtökohtaisesti jokainen voi itse luopua omalta osaltaan perinnöstä. Ongelmaksi luopuminen tai testamentin hyväksyminen saattaa tulla tilanteissa, joissa luopuja tai testamentin hyväksyjä on alaikäinen tai hänen oikeustoimikelpoisuuttaan on rajoitettu. Edunvalvonnassa oleva on voinut tehdä ennen edunvalvonnan alkamista edunvalvontavaltuutuksen, jossa hän on ilmaissut tahtonsa edunvalvojan toiminnasta ja toimivallasta. Edunvalvottava on voinut edunvalvontavaltuutuksessaan valtuuttaa edunvalvojan luopumaan myös hänen hyväkseen tulevasta perinnöstä⁴⁹. Holhousvoimasta annetun lain (1.4.1999/442) 34.1 §:n mukaan edunvalvoja voi holhousviranomaisen luvalla luopua holhotillensa tulevasta perinnöstä tai testamentista. Luopumiseen tarvitaan kuitenkin lupaviranomaisen lupa (HolhTL 35 §). Lupaviranomaisena toimii maistraatti.

HolhTL:n uudistamista koskevassa hallituksen esityksessä todetaan, että kun tulevan perinnön määrä ei yleensä ole selvillä perittävän eläessä, ei edunvalvoja yleensä voi luopua perinnöstä perittävän elinaikana⁵⁰. Ratkaisussa KKO 1982 II 181 Korkein oikeus on muun ohella todennut, että lakimääräinen holhooja saattoi luopua holhottinsa puolesta perinnöstä ennen perinnönjättäjän kuolemaa. Tapauksessa yhtenä kysymyksenä oli se, saattoiko alaikäisen lapsen äiti luopua ennakolta lapsen puolesta tälle isän jälkeen tulevasta perinnöstä lakiosaa vastaavasta korvauksesta. Oikeustapaus on annettu ennen

⁴⁷ *Kolehmainen - Rabinä*, 2012 s. 323.

⁴⁸ *Aarnio - Kangas*, 2009 s. 705–706.

⁴⁹ *Kolehmainen - Rabinä*, 2012 s. 337.

⁵⁰ *HE 146/1998* s. 46. Oikeuskirjallisuudessa Saarenpää, 2005, s. 323 on esittänyt, että kun perinnöllä ei ole perilliselle henkilökohtaista tai taloudellista hyötyä, tulisi myös ennakkoluopuminen sallia.

nykyisen HolhTL:n voimaantuloa ja pääsääntönä voidaan pitää, ettei edunvalvoja voi ennakolta luopua holhottinsa puolesta tälle tulevasta perinnöstä.

Usein perinnöstä tai testamentista luopuminen perittävän kuoltua merkitsee luopujan tai hyväksyjän varallisuusaseman heikentämistä. Silloin, kun perinnöstä tai testamentista luopuminen johtaa edunvalvonnan alaisen luopujan varallisuusaseman heikentymiseen, ei holhousviranomaisen ole voinut myöntää lupaa perinnöstä luopumiseen (KHO 2003:7). Ehdotonta kieltoa luopumiselle tai testamentin hyväksymiselle ei kuitenkaan ole.

2.2 Perinnöstä luopuminen perittävän kuoltua

2.2.1 Aktiivinen luopuminen

Perillinen voi, sukulaisuussuhteestaan riippumatta, pätevästi luopua perintöoikeudestaan perittävän kuoltua, ellei hän ole ryhtynyt sellaisiin toimiin, että hänen voidaan katsoa ottaneen perintö vastaan (PK 17 luku 1.2a §). Tällainen jälkiluopuminen tulee tehdä kirjallisesti (PK 17 luku 1.2a §) ja se tulee antaa tiedoksi joko kaikille kuolinpesän osakkeille yhdessä, yhdelle kuolinpesän osakkaalle erikseen, pesänselvittäjälle, pesänjakajalle, testamentin toimeenpanijalle tai sille, kenen hyväksi perinnöstä luovutaan⁵¹. Korkein oikeus on oikeuskäytännössään katsonut, että myös rintaperillinen voi perittävän kuoleman jälkeen luopua oikeudestaan perintöön riippumatta siitä, onko hän saanut luopumisestaan vastiketta vai ei (KKO 1988:102). Jälkiluopumisen kohdalla verotuksellisesti ratkaisevaa on se, onko luopuminen tapahtunut tehokkaasti vai tehottomasti. Tehokasta ja tehotonta perinnöstä luopumista käsitellään pro gradu -tutkielman luvussa kolme.

2.2.2 Perintöoikeuden vanheneminen

Perinnöstä luopumisesta tulee erottaa tilanteet, joissa perinnön saajan oikeus vanhenee tämän passiivisuuden vuoksi. Perinnön saajan tulee saattaa oikeutensa perintöön voimaan kymmenen vuoden kuluessa perinnönjättäjän kuolemasta (PK 16 luku 1.1 §).

⁵¹ Aarnio – Kangas, 2010 s. 356.

Myös sijaisperillisen oikeus perintöön vanhenee kymmenessä vuodessa perittävän kuolemasta lukien (KKO 1987:99). Kymmenen vuoden aikarajaa on mahdollista lyhentää vain tuomioistuimen määräyksellä, jonka mukaan perinnön saajan on saatettava oikeutensa voimaan enintään vuoden kuluessa saatuaan tiedon tätä koskevasta määräyksestä. Määräystä voi hakea se, kenellä on oikeus jäämistöön perinnön saajan ohella tai lähinnä hänen jälkeensä (PK 16 luku 1.2 §). Vanhentumisajan lyhentäminen on mahdollista vain silloin, kun perinnön saaja on tunnettu ja hänen olinpaikkansa tiedetään. Koska perintöoikeuden vanhenemisessä ei ole kyse perinnöstä luopumisesta, ei asiaa käsitellä tutkielmassa tämän enempää.

Saattaakseen oikeutensa perintöön voimaan perinnön saajan tulee ottaa perintö vastaan tai ilmoittaa perinnön vastaanottamisesta perinnön saajille tai sille kenen hallussa pesä on (PK 16 luku 2.1 §). Perinnön vastaanottamiseksi voidaan katsoa jokainen vastaanottajan toimi, jolla hän ottaa perinnön vastaan tai osoittaa halustaan perinnön vastaanottamiseen⁵². Perinnön vastaanottamiseksi tulee katsoa myös tilanteet, joissa perillinen luopuu oikeudesta koko sukuhaaraansa koskevasti⁵³, jos luopujalla on sijaantulevia perillisiä.

2.3 Testamentista luopuminen

2.3.1 Muotovaatimukset

Testamentista luopumisen muotovaatimuksista on säädetty perintökaarella. PK 17 luvun 2a §:n mukaan testamentista luopuminen tulee tehdä kirjallisesti. Vähimmäisvaatimuksena voidaan tällöinkin pitää allekirjoitettua ilmoitusta⁵⁴. Oikeuskäytännössä testamentista luopumiselta on lisäksi edellytetty selkeyttä ja riidattomuutta (Rovaniemen HO 17.6.1998 S 98/19 ja Vaasan HO 15.10.2003 S 02/1351). Tapauksissa sen, että testamentin saaja ei ollut perunkirjoituksessa ilmoittanut testamenttia eikä hän myöskään ollut vedonnut testamenttiin lähes kolmen tai neljän vuoden kuluessa kuolemasta, ei katsottu osoittaneen testamentin saajan luopuneen oikeudestaan testamenttiin.

⁵² Aarnio – Kangas, 2009 s. 185.

⁵³ Aarnio – Kangas, 2009 s. 723.

⁵⁴ Aarnio – Kangas, 2008 s. 693.

Testamentista voidaan luopua myös ehdollisesti. Ehto voi olla joko purkava tai lykkäävä. Usein purkavan tai lykkäävän ehdon kohdalla tulee ongelmaksi kysymys siitä toteuttaako asetettu ehto luopujan tarkoitusta. Purkavan ehdon tilanteessa saattaa luopuja olla oikeutettu saamaan hyvitystä, mikäli asiat eivät etene oletetulla tavalla⁵⁵. Tämä ilmenee hyvin korkeimman oikeuden antamasta ratkaisusta KKO 1972 II 26. Tapauksessa A:n perilliset olivat luopuneet perinnöstään B:n hyväksi, sillä ehdolla, että B tekemässään testamentissa määräisi heidät saamaan puolet hänen jälkeen jäävästä omaisuudesta. Kun B ei ollut täyttänyt asetettua ehtoa, katsottiin B:n perillisten saaneen menettelyllä hyötyä, joka heidän tuli palauttaa A:n perillisille.

Myös testamentista luopumisesta tulee erottaa testamenttiin perustuvan oikeuden vanheneminen. Testamentin saajan tulee saattaa oikeutensa perintöön voimaan kymmenen vuoden kuluessa perinnönjättäjän kuolemasta (PK 16 luku 1.1 §) tai mikäli testamentissa on määrätty testamenttiin perustuvan oikeuden alkamisajankohdaksi perittävän kuolemaa myöhäisempi ajankohta, lasketaan vanhentuminen vasta tuosta ajankohdasta⁵⁶. Tuomioistuin voi hakemuksesta määrätä, että testamentin saajan tulee saattaa oikeutensa voimaan enintään vuoden määräajan kuluessa siitä, kun hän on saanut tiedon oikeuden voimaansaattamista koskevasta määräyksestä (PK 16 luku 1.2 §). Saattaakseen oikeutensa voimaan testamentin saajan tulee ottaa testamenttiin perustuva oikeus vastaan tai ilmoittaa tästä perinnön saajille tai sille kenen hallussa pesä on (PK luku 16.2 § 1 kohta).

2.3.2 Testamentin hyväksyminen

Testamentin hyväksyminen lienee yleisin tapa luopua perinnöstä. Testamentti voidaan hyväksyä ennen tai jälkeen testamentin tekijän kuolemaa. Oikeusvaikutuksiltaan testamentin hyväksyminen perittävän eläessä rinnastetaan ennakkoluopumiseen, kun taas perittävän kuoleman jälkeinen testamentin hyväksyminen rinnastetaan jälkiloopumiseen⁵⁷.

⁵⁵ Aarnio – Kangas, 2008 s. 694.

⁵⁶ Aarnio – Kangas, 2009 s. 179.

⁵⁷ Aarnio – Kangas, 2010 s. 545.

Testamentin hyväksymisellä voidaan tarkoittaa joko luopumista testamentin moiteoikeudesta tai luopumista sekä moiteoikeudesta että oikeudesta saada lakiosa⁵⁸. Vanhemmassa oikeuskäytännössä ja -kirjallisuudessa on katsottu, että lakiosaperillisen hyväksyessä testamentin vanhempansa jälkeen, hän luopuu samalla oikeudestaan vaatia lakiosaansa⁵⁹. Tulkintatapa on ollut ankara. Edes sen, että lakiosaperillinen ei ole tiennyt lakiosaa koskevia säännöksiä, ei ole tehnyt testamentin hyväksymistä mitättömäksi (KKO 1957 II 78). Uudemmassa oikeuskäytännössä pelkän testamentin hyväksymisen ei ole katsottu estävän lakiosaperillistä vaatimasta lakiosaansa (Turun HO 21.5.2002 S 01/590). Tällöin lakiosaperillisen tulee kuitenkin itse huolehtia lakiosan vaatimisesta PK 7 luvun 5.3 §:ssä säädetyllä tavalla (Turun HO 3.10.2006 S 06/248). Lakiosan vaatiminen ei ole mahdollista silloin, kun perillinen on ennen perittävän kuolemaa tapahtuneen testamentin hyväksymisen yhteydessä saanut kohtuullisen korvauksen testamentin hyväksymisestä⁶⁰. Tällöin lakiosaperillinen on ennakolta luopunut lakiosasta.

Testamentin moiteoikeudesta luopumisella tarkoitetaan sitä, että lakimääräinen perillinen sitoutuu olemaan moittimatta testamenttia PK 13 luvun mukaisilla pätemättömyysperusteilla. Tällöin testamentti tulee lainvoimaiseksi ja se voidaan saattaa täytäntöön-pantavaksi.⁶¹ Testamentin hyväksymiselle ei ole asetettu varsinaisia muotovaatimuksia, mutta sen tulee olla todistettavissa (PK 14 luku 5 §). Testamentin hyväksyminen voi tapahtua joko nimenomaisesti hyväksymällä testamentti tai erillisellä ilmoituksella⁶². Mikäli perillinen ei hyväksy testamenttia, tulee hänen nostaa testamentin moitekanne alioikeudessa kuuden kuukauden kuluessa satuaan tiedon testamentista (PK 14 luku 5 §). Testamentin moiteajan kuluttua umpeen tai moitekanteen tultua hylätyksi, ei testamenttia voida enää hyväksyä, vaan se tulee lainvoimaiseksi ilman hyväksyntää⁶³. Perillisen hyväksyessä testamentin, sitoo hyväksyminen vain testamentin hyväksyntä perillistä ja hänen sijaan tulevia perillisiä. Muilla kanssaperillisillä on tästä riippumaton, itsenäinen oikeus moittia testamenttia⁶⁴.

⁵⁸ Katso esim. Aarnio – Kangas, 2008 s. 712–713 tai Gottberg-Talve, 1985 s.154–155.

⁵⁹ *Gottberg-Talve*, 1985 s. 155.

⁶⁰ *Aarnio – Kangas*, 2008 s. 700.

⁶¹ *Aarnio – Kangas*, 2008 s. 700.

⁶² *Aarnio – Kangas*, 2008 s. 698.

⁶³ *Aarnio – Kangas*, 2008 s. 708.

⁶⁴ *Aarnio – Kangas*, 2008 s. 698.

2.4 Luopumisen pätemättömyys ja peruuttaminen

Perinnöstä ja testamentista luopumiseen sekä testamentin hyväksymiseen sovelletaan yleisiä Varallisuusvoikeudellisista oikeustoimista annetun lain (13.6.1929/228) oikeustoimen pätevyyttä koskevia säännöksiä ja periaatteita. Perinnöstä luopuminen on pätemätön esimerkiksi silloin, kun luopuminen on perustunut erehdykseen esimerkiksi perittävän omaisuuden määrästä (OikTL 3 luku 32.1 §). Todistustaakka luopumista tai hyväksymistä koskevan tahdonilmaisun pätemättömyydestä on sillä, joka tähän vetoaa.

Luopumistahdonilmaisuu ei raukene, vaikka luopuja kuoleekin ennen perittävää. Tarkoituksena on suojata luopumisen tehokkuutta, sillä luopujan on voitava luottaa luopumisen tehokkuuteen riippumatta siitä, kuoleeko perittävä ennen luopujaa vai ei. Tulkintaongelmia luopumisen sitovuuteen saattaa syntyä etenkin silloin, kun perittävä on myöhemmin tehnyt testamentin luopujan hyväksi ja luopujan sijaantulijat haluavat vastaanottaa testamentilla saamansa oikeuden. Tämä saattaa johtaa luopujan perillisten suosimiseen muiden perillisten kustannuksella⁶⁵. Mikäli luopujan perilliset eivät halua vastaanottaa testamenttia, ei ongelmaa syntyne, sillä he voivat aina jättää vetoamatta testamenttiin tai luopua siitä.

⁶⁵ *Aarnio – Kangas*, 2008 s. 698.

III PERINNÖSTÄ JA TESTAMENTISTA LUOPUMINEN VEROTUKSESSA

3.1 Verovelvollisuus

3.1.1 Perintö- ja lahjaverolaki

Jokainen, joka perintönä, testamentilla tai lahjana saa omaisuutta on siitä velvollinen suorittamaan valtiolle veroa sen mukaan, kuin laissa myöhemmin säädetään (PerVL 1 luku 1 §). Ennakkoluopumisessa, jossa vastike suoritetaan ennen perittävän kuolemaa, katsotaan luopujan saaneen perittäväältä vastikkeen suuruisen ennakkoperinnön. Perintö- ja lahjaverotuksessa ennakkoperintöä kohdellaan lahjana, eikä perintönä⁶⁶. Perintö- ja lahjaverotaulukoiden poiketessa toisistaan, johtaa lahja usein ankarampaan verotukseen, kuin perintö (PerVL 2 luku 14 § ja 3 luku 18 §).

3.1.2 Oikea verovelvollinen

Tehokkaassa perinnöstä tai testamentista luopumisessa luopujalle ei määrätä perintöveroa, vaan verotuksen kohteeksi tulevat luopujan sijaisperilliset⁶⁷, eikä sijaisperillisten katsota saaneen lahjaa luopujalta, vaan perintö katsotaan saaduksi suoraan perittäväältä (KHO 1948 II 17). Tehottomassa perinnöstä tai testamentista luopumisessa luopujaa verotetaan samastaan perinnöstä tai testamentatusta oikeudesta, ja luovutuksen saajan katsotaan saaneen perinnön tai testamentilla saadun oikeuden suuruisen lahjan luopujalta⁶⁸. Koska verotuksessa ei tunneta tehokasta katumista, ei luopuminen ole enää mahdollista perinnön tai testamentin saajan vastaanotettua perinnön, vaikka hän myöhemmin luovuttaisi saamansa perintöosuuden sijaan tulijalleen⁶⁹. Tehokkaan ja tehottoman perinnöstä luopumisen välistä verotuksellista eroa voidaan parhaiten havainnollistaa esimerkin avulla.

X on kuollut 1.3.2015. Häneltä jäi kaksi lasta A ja B. A:lla on kaksi lasta C ja D, B:n ollessa naimaton ja lapseton. X:n puoliso, A:n ja B:n isä Z on kuollut aiemmin ja Z:n

⁶⁶ Puronen, 1990 s. 198.

⁶⁷ Aarnio – Kangas, 2009 s. 723.

⁶⁸ Puronen, 1990 s. 200–201.

⁶⁹ Ossa, 2009 s. 98.

kuolinpesä on jaettu ja ositus tehty. X:n jäämistö on arvoltaan 120 000 euroa. A ja B haluavat luopua X:n jälkeen tulevasta perinnöstä. A:n ja B:n luopuessa tehokkaasti perinnöstä, menee koko jäämistö suoraan A:n lapsille C:lle ja D:lle (PK 2 luku 2 §). Näin ollen C ja D saavat kumpikin 60 000 euron arvoisen perinnön, josta he molemmat maksavat perintöveroa 3 900 euroa (PerVL 14 §).

Tehottoman perinnöstä luopumisen tilanteessa A:ta ja B:tä verotettaisiin X:n jälkeen 60 000 euron perintöosuudesta. Tällöin he molemmat maksaisivat perintöveroa 3 900 euroa. Lisäksi C:n ja D:n katsottaisiin saavan A:lta 30 000 euron arvoisen lahjan, josta he kumpikin maksaisivat lahjaveroa 2 570 euroa. B:ltä saamastaan 30 000 euron lahjasta sekä C että D maksaisivat lahjaveroa 6 340 euroa (PK 2 luku 2 § ja PerLV 14 § ja PerVL 19a §). Tehokkaan perinnöstä luopumisen tilanteessa kokonaisverorasitus on siis 7 800 euroa, kun tehottomassa perinnöstä luopumisessa verorasitukseksi muodostuu 25 620 euroa. Lisäksi A:n luopuessa perinnöstään suoraan lastensa hyväksi säästyään X:n jälkeen jääneen perintöosuuden kahdenkertaiselta verottamiselta. Tehottomassa luopumisessa ei huomioida perityn tai testamentilla saadun varallisuuden vähenemistä. Perintöveroa on perinnön- tai testamentinsaajan vero, josta hän on henkilökohtaisesti vastuussa, eikä sillä ole vaikutusta jäämistön arvoon.

3.1.3 Alaikäisyysvähennys

Kun perinnöstä tai testamentista luovutaan alaikäisen hyväksi, tulee ratkaista kysymys, onko alaikäisellä perillisellä oikeus saada PerVL 12 § 2 kohdan tarkoittama alaikäisyysvähennys. Kolehmainen ja Rabinä katsovat, että jos perillisenä oleva vanhempi on perittävän elinaikana luopunut perinnöstä ja perittävän kuoltua perillisen alaikäiset lapset tulevat perillisasemaan, on heillä PerVL 12 § 2 kohdan tarkoittamalla tavalla lähinnä oikeus periä perittävä ja siten heillä olisi oikeus alaikäisyysvähennykseen. Oikeus alaikäisyysvähennykseen olisi myös silloin kuin rintaperillisenä oleva vanhempi olisi perittävän eläessä saanut lakiosaansa vastaavan korvauksen, eikä siten enää olisi perillisasemassa, ja perittävä on tehnyt rintaperillisen jälkeläisille testamentin. Jos taas kyseessä on perittävän kuoltua tapahtunut jälkiloopuminen tai legaattisaanto ja perillisenä on perittävän suoraan alenevassa polvessa oleva perillinen, jonka myös perillisasemassa oleva vanhempi on elossa, ei oikeutta alaikäisyysvähennykseen olisi.⁷⁰ Perintö- ja

⁷⁰ Kolehmainen – Rabinä, 2012 s. 329–330.

lahjaverolain uudistamista koskevassa hallituksen esityksessä lähdettiin siitä, ettei alaikäisellä ole *pääsääntöisesti* oikeutta saada PerLV 12 § 2 kohdan mukaista alaikäisyysvähennystä, ellei hän ole menettänyt perillisasemassa olevaa vanhempansa⁷¹. Hallituksen esityksessä ei tehdä eroa sen suhteen, onko vanhempi luopunut perinnöstä perittävän eläessä, kuoltua vai onko kyseessä yleis- tai erityistestamentista luopuminen. Verotuskäytännössä lähtökohtana on, että alaikäisyysvähennystä ei myönnetä, jos perillisasema perustuu perinnöstä tai testamentista luopumiseen riippumatta siitä, onko kyseessä ennakko- vai jälkiluopuminen.⁷²

3.2 Tehokas luopuminen

3.2.1 Määritelmä

Perinnöstä tai testamentista luopuminen voi tapahtua joko tehokkaasti tai tehottomasti⁷³. Tehokkaalla perinnöstä tai testamentista luopumisella tarkoitetaan luopumista, jonka seurauksena luopujan katsotaan vetäytyvän pesästä, ja hänen tilalleen tulevat hänen sijaan tulijat⁷⁴. Tehokkaasti perinnöstä luopunutta perillistä ei myöskään perintöverotuksessa veroteta, vaan verot määrätään hänen sijaan tulijoille. Tehokas luopuminen suojaa luovutuksen saajaa myös luopujan velkojia vastaan (UK 4 luku 81 §). Tehoton perinnöstä tai testamentista luopuminen tulee rinnastaa perintöosuuden tai testamenttiin perustuvan oikeuden luovuttamiseen⁷⁵. Tehoton perinnöstä luopuminen ei sido perillisen velkojia. Myös perintöverotuksessa luopuja katsotaan verovelvolliseksi ja omaisuus, jonka hän luovuttaa edelleen katsotaan luovutuksen saajien veronalaiseksi lahjaksi tehottomasti perinnöstä luopuneelta.

⁷¹ HE 58/2007 s. 10.

⁷² Alaikäinen saattaa olla perillisasemassa myös silloin kuin hänen vanhempansa on elossa, mutta vanhempi on tehty testamentilla perinnöttömäksi PK 15 luvun 4.1 §:n perusteilla. Hallituksen esityksessä HE 58/2007 tai oikeuskirjallisuudessa ei ole käsitelty alaikäisen oikeutta alaikäisyysvähennykseen, kun perillisasema perustuu perinnöttömäksi tekemiseen. Alaikäisyysvähennyksen myöntäminen lienee perusteltua, sillä perillisasema perustuu lakiin, eikä perittävän tai perillisten oikeustoimiin. Hallituksen esityksen sanamuoto mahdollistaneen sen, että tällöin kyseessä olisi poikkeus pääsääntöön ja alaikäisyysvähennys myönnettäisiin.

⁷³ Siviilioikeudellisesti perinnöstä voidaan luopua osapuolten sopimalla tavalla. Tehokkaan ja tehottoman perinnöstä luopumisen käsitteitä käytetään perillisen tai testamentin saajan ja kolmannen osapuolen, kuten velkojan välisessä suhteessa. Tehokkaalla ja tehottomalla perinnöstä luopumisella on merkitystä myös perintö- ja lahjaverovelvollisuuden kohdalla.

⁷⁴ Aarnio – Kangas, 2009 s. 720.

⁷⁵ Puronen, 2015 s. 102.

Tehokkaan perinnöstä luopumisen edellytyksenä on, ettei perillinen ole ryhtynyt sellaisiin toimiin, että hänen katsotaan ottaneen perintö vastaan (PK 17: luku 2a §). Tehokas perinnöstä luopuminen edellyttää, että luopuja ei ole luopumisen yhteydessä määrännyt edunsaajaa, tai edunsaajaksi on määrätty luopujan sijaantuloperillinen tai mikäli heitä on useita, kaikki sijaantulijaperilliset. Sijaantulijaperilliset määräytyvät PK:n mukaan⁷⁶. Lisäksi edellytetään, että luopuja ei ole muullakaan tavoin määrännyt perintö- tai testamenttiosuudestaan, esimerkiksi poikkeamalla perintökaaren mukaisesta tasajaon periaatteesta⁷⁷ tai asettamalla ehtoja luovutuksen saajan oikeuteen määrätä luopumisen seurauksena saadusta omaisuudesta⁷⁸. Testamentatun oikeuden luopumisessa sitovat testamentissa olevat ehdot myös luovutuksen saajaa. Luopuja ei voi esimerkiksi määrätä, että luovutuksen saajan aviopuolisolla ei ole avio-oikeutta luovutettavaan oikeuteen, mikäli tällaista määrystä ei ole testamentissa asetettu⁷⁹.

3.2.2 Perinnön ja testamentin vastaanottaminen

Perinnön vastaanottamiseksi katsotaan jokainen perintöä koskeva toimi, josta ilmenee perinnön vastaanottotahto tai tosiasiallinen vastaanottaminen. Perinnön vastaanottamista kutsutaan usein perintöön ryhtymiseksi tai vastaanottamiseksi. Perillisen tai testamentin saajan osallistuttua yksin tai yhdessä muiden osakkaiden kanssa jäämistön hoitoon, perinnönjakoon tai jäämistöä koskevaan määräämistoimeen, katsotaan hänen ryhtyneen pesään niin, että tehokas luopuminen ei enää ole mahdollista⁸⁰. Luopumisen estävää määräämistoimea ei ole määritelty laissa, vaan se tulee ratkaista tapauskohtaisesti oikeuskirjallisuuden ja -käytännön valossa. Perintöön ryhtymistä tulee myös tarkastella eri tavoin eri henkilöiden osalta⁸¹. Esimerkiksi lesken asuminen hänen ja vainajan yhteisesti omistamassa asunnossa tai yhteisen pankkitilin käyttäminen eivät osoita lesken ryhtyneen perintöön. Sen sijaan muun perillisen osalta tämä saattaisi osoittaa perintöön ryhtymistä. Välttämättömien jäämistöoikeudellisten toimien suorittamista ei ole pidetty perinnön vastaanottamisena⁸².

⁷⁶ Ossa, 2009 s. 97.

⁷⁷ Puronen, 2015 s. 108.

⁷⁸ Katso esim. Puronen 2000 s. 114.

⁷⁹ Puronen, 2008 s. 99.

⁸⁰ Aarnio – Kangas, 2009 s. 185.

⁸¹ Puronen, 1990 s. 203 alaviite: Andersson huomauttaa siitä, että vainajan kanssa asuneen lesken osalta ryhtymistä arvostellaan lievemmin kuin muiden perillisten osalta, koska leski ei voi välttyä olemasta perittävän omaisuuden kanssa tekemisissä.

⁸² Aarnio – Kangas, 2009 s. 185–186.

Pelkästään perunkirjoituksessa läsnäolon ei ole katsottu osoittaneen perintöön ryhtymistä siinä laajuudessa, että perinnöstä luopuminen olisi perunkirjoituksen jälkeen mahdotonta⁸³. Aktiivinen osallistuminen perunkirjoituksessa voidaan katsoa perintöön ryhtymiseksi. Perillisen, joka ei perunkirjoitustilaisuudessa tiedä, haluaako hän ryhtyä perintöön vai ei, tulisikin jättää perukirjaan varauma siitä, että hänen läsnäolo tilaisuudessa ei vielä tarkoita perinnön vastaanottamista.⁸⁴ Koska perunkirjoituksessa ilmoitetaan vainajan varat ja velat sekä esitetään mahdollinen testamentti, ei perillinen välttämättä ennen perunkirjoitusta tiedä, mistä hän voisi luopua. Myöskään edustettuna olemista perinnönjakotilaisuudessa ei Korkeimman hallinto-oikeuden oikeuskäytännössä pidetty perinnön vastaanottamisena (KHO 15.9.1980 taltio 4316 ja KHO 1975 II 536). Perintöön ryhtymisenä ei ole myöskään pidetty sitä, että perillinen tai testamentin saaja on ryhtynyt jäämistön hoidon kannalta välttämättömiin toimiin, mikäli hän ei näin toimiessaan edusta itselleen taloudellista etua perinnöstä.

Taloudellisen edun saamista pesästä on tulkittu oikeuskäytännössä varsin tiukasti. Perillisen hankkiessa pesän varoilla itselleen asianajopalveluita, jotka koskivat hänen omia jäämistötoimia, katsottiin hänen ryhtyneen pesään (Turun HO 20.2.2003 S 01/2094). Tapauksen toimeksianto käsitti perunkirjoituksen toimittamisen, testamentin tiedoksiannon ja luopumisilmoituksen laatimisen. Luopujaperillinen oli itse vienyt toimeksiantoa koskeneen laskun pankkiin ja se oli kokonaisuudessaan laskutettu pesän varoista. Myös perintöosuuden panttaaminen on katsottu perintöön ryhtymiseksi (Helsingin hovioikeus 5.6.2014, dnro 1172).⁸⁵

Jäämistön hoidon kannalta välttämättöminä toimina voidaan pitää toimia, jotka kuuluvat PK 18 luvun 3 §:ssa säänneltyyn väliaikaiseen pesänhoitoon⁸⁶. Oikeuskäytännössä jäämistön kannalta välttämättöminä ja tarpeellisina toimina, jotka eivät ole estäneet perinnöstä tai testamentista luopumista, on pidetty tavanomaista ja välttämätöntä vainajan asioiden hoitoa, johon luopujalla olisi velvollisuus ryhtyä jo asemansakin vuoksi. Oikeuskäytännössä tällaisina asioina on pidetty hautajaisten ja perunkirjoituksen järjestämisestä, välttämättömien pankkiasioden tai muiden pesän omaisuutta koskevien juoksevien asioiden hoitamista (KKO 2003:95).

⁸³ *Aarnio – Kangas*, 2009 s. 185. Katso myös KKO 1985 II 113.

⁸⁴ *Aarnio*, 1970 s. 46.

⁸⁵ Perintöön ryhtymisen ankaruudesta myös KHO 1948 II 150, KHO 1951 II 666, KHO 1960 II 100, KHO 1960 II 290 ja KHO 1965 II 645.

⁸⁶ *Aarnio – Kangas*, 2009 s. 185–186.

3.2.3 Luopumisajankohta

Perinnöstä tai testamentista luopumiselle ei ole laissa asetettu aikarajaa⁸⁷. Viimeisenä takarajana luopumiselle voidaankin pitää perintö- tai testamenttioikeuden vanhentumista. Perintö- tai testamenttioikeuden vanhennuttua ei perinnöstä luopumiseen ole mahdollista. Ajan kulumisen myötä luopumisen tehokkuuden osoittaminen kuitenkin vaikeutuu. Jos perillinen maksaa hänelle määrätyn perintöveron, tukee käsitystä sitä, katsotaan sen tukevan perinnön vastaanottamista⁸⁸ Puronen onkin esittänyt näkemyksen, jonka mukaan tehokas perinnöstä luopuminen ei enää olisi mahdollista, kun saantoajankohdasta on kulunut yli kaksi vuotta⁸⁹. Myös Räbinä on katsonut, että luopumisen tulisi tapahtua viimeistään 2–3 vuoden kuluessa perittävän kuolemasta⁹⁰. Tämä on kuitenkin vain viitteellinen aikaraja ja kyseessä on aina näyttökysymys.⁹¹ Jotta luopumista voidaan pitää tehokkaana, tulee sen tapahtua viimeistään perinnönjaon yhteydessä⁹². Kaari on katsonut, että perinnöstä luopuminen ei ole mahdollista enää vuosien jälkeen, vaikka kuolinpesä olisi jakamatta⁹³. Korkeimman hallinto-oikeuden ratkaisusta KHO 1946 II 524 katsottiin, ettei perillinen voinut luopua tehokkaasti perinnöstä, kun 20 vuotta perittävän kuoleman jälkeen tehdyssä perinnönjakokirjassa perillisen sijaan tulivat hänen lapset.

Testamentin saajan osalta pelkän testamentin valvonnan ei ole vielä katsottu synnyttäneen luopujalle perintöverovelvollisuutta, eli valvontaa ei ole katsottu testamentin vastaanottamiseksi (KKO 1931 II 49 ja KKO 1963 II 64). Testamentin valvontasäännösten kumoamisen myötä 1.11.1990 ei testamentin valvomista ole enää edellytetty. Koska testamentin tiedoksiantoa pidetään testamentin saajan tahdonilmaisuna ottaa perintö vastaan, ei luopuminen tiedoksiannon jälkeen ole enää mahdollinen⁹⁴. Yhden testamentin saajan antama testamentin tiedoksianto ei poista muilta testamentin saajilta heidän oikeuttaan luopua testamentilla saamastaan oikeudesta⁹⁵.

⁸⁷ Puronen, 2015 s. 106.

⁸⁸ Aarnio – Kangas – Puronen – Räbinä, 2016 kohta 9.2.

⁸⁹ Puronen, 2015 s. 106.

⁹⁰ Aarnio – Kangas – Räbinä, 2016, kappale 9.2.

⁹¹ Puronen, 2015 s. 106.

⁹² Aarnio – Kangas – Räbinä, 2016, kappale 9.2.

⁹³ Kaari, Taloustaito 6/2010 s. 9.

⁹⁴ Aarnio – Kangas, 2009 s. 186.

⁹⁵ Gottberg (luentomoniste) 2003a s. 19 toissijaisena lähteenä teoksessa Koskinen, 2004 s. 17.

Konkurssilain (20.2.2004/120) 5 luvun 5 §:ssä säädetty kolmen kuukauden luopumisaika koskee vain konkurssissa olevan perinnön tai testamentin saajan oikeutta luopua oikeudestaan velkojia sitovasti, eikä aikarajalla voida katsoa olevan sen suurempaa merkitystä. KonkL 5 luvun 5 §:n mukainen luopumisaika alkaa kulua velallisen saadessa tiedon perittävän kuolemasta ja oikeudestaan perintöön tai testamenttiin (KonkL 5 luku 5). Ulostotossa olevan perillisen kohdalla ei sovelleta KonkL:n säädöksiä vaan ulosottokaaren (15.6.2007/705) säädöksiä. Ulosottokaaren (15.6.2007/705) 4 luvun 81 §:n mukaan velallisen oikeutta perintöön tai testamenttiin ei saa ulosmittata, jos velallinen osoittaa, että hän on 1) perittävän eläessä luopunut oikeudestaan perintöön perintökaaren säännösten mukaisesti tai 2) perittävän kuoleman jälkeen antanut kirjallisen luopumisilmoituksen tiedoksi kuolinpesälle niin kuin hallintolain (6.6.2003/434) 57.2 §:ssä säädetään tai 3) perittävän kuoleman jälkeen jättänyt luopumisilmoituksen kotipaikkansa maistraattiin tallettamista varten. Sen jälkeen, kun ulosmittauspäätös on tehty, velallinen ei voi hakijaa sitovasti luopua perinnöstä tai testamentista.

Perukirjan toimiessa veroilmoituksena perintöverotuksessa tulee perinnöstä tai testamentista luopuminen ilmoittaa perukirjassa, mikäli luopuja haluaa välttyä perintöveron suorittamiselta. Useissa tapauksissa tämä onkin mahdollista. Mikäli luopumista ei ole voitu ottaa huomioon säännönmukaisessa perintöverotuksessa, voidaan jo toimitettua verotusta oikaista perustellusta hakemuksesta (PerVL 38.3 §). Tämä kuitenkin edellyttää oikaisuvaatimuksen tekemistä. Muutoksenhausta huolimatta tulee luopujan suorittaa hänelle mahdollisesti määrätty perintövero. Tämä saattaa aiheuttaa maksuvaikeuksia luopujalle, joka ei ole perunkirjoitukseen mennessä ilmoittanut luopumisestaan, vaikka hän siitä tosiasiallisesti olisi luopunut tai tulisi luopumaan. Mikäli luopuminen katsotaan muutoksenhaussa tehokkaaksi, palautetaan maksettu perintövero luopujalle ja perintöosuudesta määrätään vero luopujan sijaantulleille perillisille.

3.3 Sijaantulo

3.3.1 Perintö

PK 16 luvun 3 §:n mukaan isännätön perintö menee sille, kenellä tähän olisi oikeus mikäli, perillinen olisi kuollut ennen perittävää (PK 16 luku 6 §). Perillisen luopuessa perinnöstä siirtyvät hänen oikeutensa ja velvollisuutensa hänen sijaantuleville lakimääräi-

sille perillisille. Sijaantulon edellytyksenä on, että myös sijaantulijat ovat perimysasemassa perittävään. Lakimääräisen perinnöstä luopumisen kohdalla tämä saattaa tulla ongelmaksi silloin, kun ainoana lakimääräisenä perillisenä on vain yksi perittävän vanhemman sisarus ja hän luopuu perinnöstään. Tällöin sijaantulijaksi eivät tule hänen rintaperilliset, vaan valtio (PK 2 luku 1–5 § ja PK 5 luku 1 §).

3.3.2 Testamentti

Testamentin kohdalla sijaan tuloedellytykset poikkeavat olennaisesti lakimääräisen perintöoikeuden sijaantuloedellytyksistä⁹⁶. Testamentin tekijä on voinut jo testamentissaan määrätä testamentille toissijaisen saajan tai ohjeet niitä tilanteita varten, joissa testamentin ensisijainen saaja on kuollut ennen testamentatun oikeuden voimaantuloa tai, jos hän luopuu oikeudestaan saada testamentilla määrätty oikeus. Jos testamentissa ei ole tällaista toissijaista määräystä, tulee sijaantulo-oikeus ratkaista testamentin tulkinnalla (PK 11 luku 1.1 §). Tämä ilmenee myös Korkeimman oikeuden ratkaisussa KKO 2012:38.

Korkeimman oikeuden ratkaisussa 2012:38 puoliset A ja B ja olivat keskinäisessä testamentissaan määränneet muun ohella, että molempien kuoltua heidän lapsensa H sai omistukseensa heidän omistamansa kolme tilaa ja että lakiosat muille perillisille maksetaan rahana, jos osakkaat eivät muuta sovi. Vanhempien kuoltua H oli ilmoittanut luopuvansa hänen hyväksi tehdystä testamentista. Perinnönjaon toimittanut pesänjakaja oli toimittanut osituksen ja perinnönjaon ja katsonut siinä muun ohessa, että kun H oli luopunut perinnöstä ja hänelle tehdystä testamentista, H:lle testamentin perusteella määrätty omaisuus oli perintökaaren 11 luvun 6 §:n perusteella menevä H:n lapsille. A:n ja B:n muut perilliset moittivat toimitettua ositusta ja perinnönjakoa ja vaativat, että H:n luovuttua testamentista, omaisuuden tulisi palata kuolinpesään, josta se olisi tullut jakaa perillisten kesken perintökaaren mukaan. Korkein oikeus totesi, että kyse on testamentin tekijöiden tahdon tulkinnasta ja siitä, onko testamentti tarkoitettu H:lle henkilökohtaisesti vai onko testamentin tarkoituksena ollut testamentata omaisuus H:lle tai hänen sijaan tulijoille. H:n tarkoituksella siirtää testamentilla saatu varallisuus omille lapsilleen ollut asian ratkaisemisen kannalta merkitystä.

⁹⁶ *Aarnio – Kangas*, 2008 s. 494 alaviite 13.

Mikäli testamentin tekijä on testamentillaan halunnut sivuuttaa lakimääräiset perillisenä, voidaan lähtökohtana ainakin testamentin saajan kuoleman tapauksessa pitää sitä, että sijaantulo-oikeus testamentattuun oikeuteen on testamentin saajan lakimääräisillä perillisillä, vaikka heillä ei olisikaan oikeutta periä testamentin tekijää⁹⁷. Tilanteissa, joissa testamentin saaja on ollut elossa testamentin tekijän kuollessa, mutta hän on kuollut ennen testamentin täytäntöönpanoa, ei sijaan tulosta aiheudu ongelmaa, vaan testamentin saajan oikeuden on katsottu kuuluvan hänen kuolinpesään (KKO 1992:29).

Epäselvänä voidaan sen sijaan pitää sitä, voidaanko edellä lausuttua tulkintatapaa soveltaa myös tilanteissa, joissa testamentin saaja on luopunut oikeudestaan testamenttiin. Ratkaisun KKO 2014:18 mukaan lähtökohtana pidetään tällöinkin sitä, että testamentin saajan sijaantuloperillisillä on sijaantulo-oikeus, jos heillä olisi oikeus periä myös testamentin tekijä⁹⁸. Testamentin saajan ollessa muu kuin testamentin tekijän sukulainen, voidaan pääsääntönä pitää, ellei testamentista muuta johdu sitä, että testamentista luovuttaessa testamentattu oikeus kuuluu testamentin jättäjän kuolinpesälle, eli testamentatun oikeuden saa se, jolle se olisi mennyt, ellei testamenttia olisi ollut⁹⁹. Testamentin saajan luopuessa testamentista nimetyn tahon hyväksi, voidaan luopuminen katsoa testamentatun oikeuden luovutukseksi, elleivät he ole sijaan tuloasemassa testamentin tekijään¹⁰⁰.

⁹⁷ *Aarnio – Kangas*, 2008 s. 494.

⁹⁸ *Rautiala*, 1967 s. 293–294.

⁹⁹ Gottberg (luentomoniste) 2003a s. 19, toissijaisena lähteenä teoksessa Koskinen, 2004 s. 27.

¹⁰⁰ *Aarnio – Kangas*, 2008 s. 695.

IV OSITTAINEN PERINNÖSTÄ JA TESTAMENTISTA LUOPUMINEN

4.1 Osittainen perinnöstä luopuminen

Perillinen voi luopua perinnöstä ennakolta ennen perittävän kuolemaa tai perillisen kuoleman jälkeen jälkiluopumisella. Perinnöstä luopumisen tehokkuutta tulee tarkastella erikseen ennakkoluopumisen ja jälkiluopumisen osalta. Oikeuskirjallisuudessa esitetyn kannanoton mukaan perillinen voi ennakolta luopua siviilioikeudellisesti perinnöstä myös osittain¹⁰¹: hän voi luopua perintö- tai lakiosuutensa määräosasta, määräsummasta tai oikeudestaan tiettyyn perittävän omistamaan omaisuusesineeseen.

Siviilioikeudellisesti osittainen perinnöstä luopuminen on mahdollista myös perittävän kuoleman jälkeen¹⁰². Myös Tuunanen on väitöskirjassaan ”*Perintö, testamentti ja velka*” katsonut perinnöstä luopumisesta suhteessa luopujan velkoihin, että perillinen voi luopua perinnöstä perittävän kuoleman jälkeen velkojiaan kohtaan tehokkaasti myös osittain. Tehokkaaksi katsotaan vain sellainen perinnöstä luopuminen, jossa perillinen luovuttaa omistusoikeuden osaan perintönä tulevaa varallisuutta. Luopuminen, jossa hän pidättäisi hallintaoikeuden perintöön ja luopuisi omistusoikeudesta, ei sen sijaan olisi mahdollinen.¹⁰³

Perintö- ja lahjaverotuksessa ennakkoluopumisen verokohtelusta ei ole julkaistua oikeuskäytäntöä. Perintö- ja lahjaverotuksessa perillistä, joka luopuu ennalta perinnöstään vastiketta vastaan, verotetaan vastikkeen suuruudesta lahjasta. Lahjaveroluokka määräytyy perittävän ja ennakkoluopujan välisen sukulaissuhteen perusteella silloinkin, kun vastikkeen ennakkoluopumisesta suorittaa testamentin saaja¹⁰⁴. Jos rintaperillinen luopuu ennalta osasta perinnöstä ja ennakkoluopuminen tapahtuu vastikkeetta tai vastikkeen määrä alittaa hänen lakiosansa määrän, hänellä on kuitenkin oikeus saada lakiosan ja ennakkoluopumisen yhteydessä saadun korvauksen välinen erotus perinnönjättäjän kuoltua (KHO 1947 II 252). Tällöin perillinen on edelleen kuolinpesän osakas ja hänen ennakkoluopumisen yhteydessä saatu vastike huomioidaan PK 6 luvun 1 §:n ennako-

¹⁰¹ Näin esimerkiksi *Aarnio*, 1967 s. 416.

¹⁰² *Aarnio – Kangas*, 2009 s. 721.

¹⁰³ *Tuunanen*, 2015 s. 220.

¹⁰⁴ *Räbinä*, 2014 s. 329.

perintönä¹⁰⁵. Perittävän kuoltua lakimääräinen perillinen voi tehokkaasti luopua osittain perinnöstä siten, että hän tyytyy ennakkoluopumisen yhteydessä saamaansa vastikkeeseen, eikä vaadi perintöosuuteensa täydennystä¹⁰⁶.

Jos perillinen on luopunut ennakolta vain määräosasta perintöä, on hänen sijaan tuleville perillisillä oikeus perinnönjättäjän kuoltua saada perinnöstä se suhteellinen osuus, josta ennakolta luopunut ei ole ennakkoluopumisessa luopunut. Jos luopuja perillinen on ennakkoluopumisen yhteydessä määrännyt sijaan tulijoistaan lakimääräisestä perimyksestä poiketen, on kysymys vaikeampi. Ennakolta luopujan tarkoituksena on voinut olla sulkea oma sukuhaara kokonaan pois ja määrätä perintö muille kuin omille lakimääräisille perillisilleen. Henkilöt, joiden hyväksi ennakkoluoja on luopunut, eivät vielä ennakkoluopumisen yhteydessä saa mitään etua, josta heille voisi syntyä lahja- tai muita veroseuraamuksia.¹⁰⁷ Ellei ennakolta luopunut perillinen perittävän kuoleman jälkeen saa lakiosansa vastaavaa suoritusta, ei häneen voitane kohdistaa perintöveroseuraamuksia¹⁰⁸. Luopujaperillisen ei myöskään voida katsoa antaneen lahjaa sijaan tulijoilleen¹⁰⁹.

Verotuskäytännössä osittaiseen perinnöstä luopumiseen perittävän kuoltua on vakiintuneesti suhtauduttu kielteisesti¹¹⁰, vaikka vanhemmassa oikeuskirjallisuudessa kantaa ei ole pidetty yhtä ehdottomana¹¹¹. Perinnön vastaanottaminen osittainkin, esimerkiksi tyytyminen hallintaoikeuteen omistusoikeuden sijaan, katsotaan perintöön ryhtymiseksi¹¹². Kyseessä on tällöin tehoton perinnöstä luopuminen ja osittain perinnöstä luopuja on perintöverovelvollinen koko perintöosuudestaan siitäkin huolimatta, että hän jo perunkirjoituksessa ilmoittaisi luopuvansa oikeudestaan osaan jäämistöstä (KHO 1969 II 601).

¹⁰⁵ Perillisen asemasta kuolinpesän osakkaana on esitetty myös vaihtoehtoinen näkemys ks. tutkielman luku 2.1.4. Nyt esitetty kanta on kuitenkin vallitseva kanta.

¹⁰⁶ Kun perintöverovelkasuhteen syntyminen edellyttää kuoleman lisäksi, että perillinen jollain tapaa ottaa perinnön vastaan, *Puronen*, Verotus 5/2010 s. 475, tulisi ennakkoluopumisen yhteydessä saatuun korvaukseen tyytyminen katsoa tehokkaaksi luopumiseksi.

¹⁰⁷ *Räbinä*, 2014 s. 330.

¹⁰⁸ *Onikki*, Verotus 1980 s. 353. Samoin *Räbinä*, 2014 s. 330–331.

¹⁰⁹ *Räbinä*, 2014 s. 330–331.

¹¹⁰ *Puronen*, Verotus 5/2010 s. 477. Samoin *Räbinä*, 2014 s. 329.

¹¹¹ *Onikki*, Verotus 1980 s. 351. Samoin *Andersson*, JFT 1971 s.163.

¹¹² *Ossa*, 2007 s. 210. Kun lakimääräisenä perillisenä on leski, omistusoikeudesta luopumista ja tyytymistä hallintaoikeuteen tulee arvioida eri tavalla kuin rintaperillisen kohdalla. Leski on voinut luopua omistusoikeustestamentista tehokkaasti ottamalla pelkän hallintaoikeuden vastaan (KHO 1978 II 635). Rintaperillisellä tätä mahdollisuutta ei testamentinkaan osalta ole (KHO 2009 T 256).

4.2 Lakiosasta luopuminen

PK 7 luvun 1.1 §:n mukaan, jos perittävän tekemä testamentti loukkaa rintaperillisen lakiosaa, on rintaperillisellä oikeus lakiosaan. Lakiosa on puolet rintaperilliselle lakimääräisen perimysjärjestyksen mukaan tulevasta perintöosan arvosta (PK 7 luku 1.2 §). Lakiosan on vakiintuneesti katsottu olevan osa perintöä. Jos rintaperillinen hyväksyy lakiosaansa loukkaavan testamentin ja siten luopuu vaatimasta koko lakiosaansa, ei hänen katsota ryhtyneen perintöön. Testamentinsaajaa verotetaan testamentilla saadusta omaisuudesta, eikä hänen ole katsottu saaneen lahjaa perilliseltä, joka on luopunut vaatimasta lakiosaansa. Ennen Korkeimman hallinto-oikeuden ratkaisua 2013:52 ei ollut ainakaan julkaistua oikeuskäytäntöä siitä, voiko rintaperillinen luopua vaatimasta lakiosaa osittain. Oikeuskirjallisuudessa on katsottu, että perillisen katsotaan ryhtyneen perintöönsä, kun hän esittää lakiosavaatimuksensa¹¹³. Vakiintuneen oikeus- ja verotuskäytännön perusteella perinnöstä ei ole voinut luopua tehokkaasti osittain, vaan perintöön ryhtyminen tai sen vaatiminen osittain synnyttää verovelkasuhteen koko laskennallisen perintöosan määrästä. Tällaisen vaatimuksen esittämällä perillisen on katsottu ryhtyneen koko lakiosaansa.

Korkeimman hallinto-oikeuden ratkaisussa 2013:52 oli kysymys siitä, saattoiko rintaperillinen vaatia lakiosansa osittain, tyytymällä verovapaaseen 19 990 euron lakiosaan 64 166,67 euron lakisääteisen lakiosan sijasta. Ratkaisussa isovanhempi oli tehnyt testamentin kolmen lastenlastensa hyväksi. Kun testamentin tekijän rintaperilliset aikoivat ryhtyä vain osaan heille lakisääteisesti kuuluvasta lakiosasta, heidän ei katsottu ryhtyvän täyteen lakiosaansa, josta he sitten osittain luopuisivat, vaan he ryhtyivät ainoastaan vaatimaansa lakiosan määrään. Korkein hallinto-oikeus katsoi, ettei kysymys ollut osittaisesta perinnöstä luopumisesta eikä veronkierrosta.

Ratkaisun perusteluissa Korkeimman hallinto-oikeuden jäsenten enemmistö katsoi, että ”*mikäli lakiosaperilliset vaativat lakiosansa lain mukaan määräytyvää lakiosaansa pienempänä, he eivät ryhdy täyteen lakiosaansa, josta he sitten osittain luopuisivat, vaan he ryhtyvät vain vaatimaansa määrään ja hyväksyvät lakiosaansa loukkaavan testamentin vaaditun määrän ylittävältä osalta. Kysymys ei siten ole osittaisesta perinnöstä luopumisesta*”. Enemmistönä olleet Korkeimman hallinto-oikeuden jäsenet eivät ottaneet ratkaisussaan kantaa siihen, onko lakiosa perintö- vai testamenttisaanto.

¹¹³ Aarnio – Kangas, 2009 s. 713.

Korkeimman hallinto-oikeuden ratkaisu oli 3+1+1 äänestyspäätös. Ratkaisun perusteluista eri mieltä ollut hallintoneuvos Eila Rother katsoi Kuopion hallinto-oikeuden tavoin lakiosan olevan osa perintöosuutta, mutta koska lakiosa vaaditaan erillisellä jokaisen lakiosaperillisen yksilöimällä lakiosailmoituksella, katsotaan lakiosan eroavan lakimääräisestä perinnöstä. Siten lakiosan vaatiminen edellyttää selväpiirteistä, saajakohtaista ryhtymistä. Lakiosa eroaa perintöosasta myös siten, ettei se oikeuta vaatimaan jaossa tiettyä omaisuutta, vaan lakiosa voidaan suorittaa rahassa, ellei testamentin tekijä ole tätä testamentissa nimenomaisesti kieltänyt. Kun testamentin ja lakiosan saaminen edellyttää saajaltaan erillistä kirjallista aktiivisuutta ja kun lisäksi otetaan huomioon se, että lakiosan vaatiminen on tavallaan reagointi testamenttiin ja koska testamenttia tehtäessä on mahdollista määrittää se, saako testamentinsaaja maksaa lakiosan rahana ja samalla voidaan antaa muita lakiosan suorittamista koskevia määräyksiä, voidaan puoltaa osittaiseen lakiosaan vetoamisen kohtelemista samoin kuin osittaiseen testamenttiin vetoamisen.¹¹⁴

Ratkaisun lopputuloksesta ja perusteluista eri mieltä ollut hallintoneuvos Matti Halén katsoi, että lakiosa on osa perintöä ja jos rintaperilliset lakiosailmoituksissaan luopuvat vaatimasta osaa heille lakimääräisesti kuuluvista lakiosista, on vaatimusta pidettävä perintöverovelkasuhteen synnyttävänä määräämistoimena ja heille tulee määrätä perintövero lakisääteisen lakiosan perusteella. Lakimääräisen lakiosan sekä vaaditun 19 990 euron välinen erotus on katsottava rintaperillisiltä tulleiksi lahjoiksi heidän lapsilleen. Lakiosailmoituksella, lakiosailmoituksen muotomääräyksillä tai mahdollisilla muilla lakiosaa koskevilla ehdoilla testamentissa ei ole merkitystä asiassa.

Vaikka Korkeimman hallinto-oikeuden jäsenten enemmistön päätöksen perusteluissa pyritään tekemään ero osittaisesta lakiosasta luopumisen ja perinnöstä luopumisen välille, ratkaisusta eivät ilmene ne seikat, joilla osittainen lakiosasta luopuminen eroaa osittaisesta perinnöstä luopumisesta, vaan perustelut sopivat myös sen kannan tueksi, jonka mukaan osittainen perinnöstä luopuminen olisi mahdollista ilman veroseuraamuksia. Lakiosaperillisen tavoin myös perillisasemassa oleva perillinen voi valita vetäytykö hän jäämistöstä vai ei. Samoin kuin lakiosaperillisen tulee tehdä lakiosailmoitus, myös lakimääräisen perillisen tulee vastaanottaa perintö nimenomaisin toimin. Vastaavasti kuin lakiosaperillinen voi vetäytyä vaatimasta lakiosaansa, jolloin testamentinsaajia verotetaan koko jäämistöstä, myös perillinen voi vetäytyä perinnöstä, jolloin perintöve-

¹¹⁴ Kuopion hallinto-oikeus 25.2.2011 nro 11/0109/1 päätöksen perustelut.

rotus kohdistuu hänen sijaantulijoihin. Perinnöstä tehokkaasti luopuvan sijaantulijoita ei myöskään veroteta perilliseltä saadusta lahjasta siinä tapauksessa, että perillinen vetäytyy perinnöstä. Erona on vain se, että ratkaisussa KHO 2013:52 perillinen esitti osittaisen lakiosavaatimuksen tilanteessa, jossa jäämistöstä oli tehty yleistestamenti.¹¹⁵

Kun perillisen tulee vaatia lakiosaansa kuuden kuukauden kuluessa testamentin tiedoksisaanista (PK 7 luku 5.3 §), tulee hänen ilmoittaa osittaisesta lakiosavaatimuksesta säädetyin ajan kuluessa.

Korkeimman hallinto-oikeuden ratkaisua KHO 2013:52 on oikeuskirjallisuudessa kritisoinut ainakin Puronen. Puronen pitää asiaratkaisusta eri mieltä olleen oikeusneuvoksen perusteluita oikeina ja perintöverojärjestelmän kannalta oikeina. Perintö- ja lahjaverotuksessa on vakiintuneesti katsottu, että saannon kohteena voi olla esine, oikeus tai näiden murto-osa, mutta ei arvomääräinen osuus.¹¹⁶

4.3 Osittainen testamentista luopuminen

Toisin kuin lakimääräisestä perinnöstä, testamentista voidaan luopua tehokkaasti myös osittain¹¹⁷. Osittain luopuminen voidaan käsittää joko luopumiseksi kokonaan osasta testamentattua omaisuutta, tai omaisuuden vastaanottamiseksi omistusoikeuden sijasta hallintaoikeudella. Ajallisesti rajatonta osittainen testamentista luopuminenkaan ei ole, sillä vuosien kuluttua tapahtuvaa luopumista ei enää ole pidetty mahdollisena¹¹⁸. Testamentista osittain luopumisen mahdollisuus on tunnustettu sekä oikeuskäytännössä että verotuksessa¹¹⁹. Testamentin saajan tyydyttyä vain osaan testamentilla määrätystä omaisuudesta, voitiin hänelle määrätä perintöveroa vain hänen saamasta osuudesta (KHO 1959 II 448). Lähtökohtana on pidetty, että testamentti on ollut mahdollista vastaanottaa hallintaoikeustestamenttina omistusoikeustestamentin sijaan. Tapauksessa KHO 1978 II 635 lesken ottaessa vastaan omistusoikeustestamentin vain hallintaoikeustestamenttina, ei hänen katsottu ryhtyneen perintöön niin, että hänelle olisi tullut määrätä hallintaoikeudesta perintöveroa. Uudemman oikeuskäytännön voidaan kuitenkin katsoa tuoneen tähän tarkennusta.

¹¹⁵ *Räbinä*, 2014 s. 341.

¹¹⁶ *Puronen*, 2015 s.110–112.

¹¹⁷ *Aarnio – Kangas*, 2008 s. 695.

¹¹⁸ *Puronen*, 2008 s. 101.

¹¹⁹ *Ossa*, DL 1/2010 s. 43.

Korkein hallinto-oikeus on ratkaisussaan KHO 2009 T 256 katsonut, että rintaperillinen ei voinut tehokkaasti luopua testamentista ottamalla vastaan testamenttia osin hallinto-oikeustestamenttina. Tapauksessa vainaja oli tehnyt testamentin, jolla hän määräsi koko omaisuutensa menevän ainoalle rintaperilliselle siten, että rintaperillisen puolisolalla ei ole avio-oikeutta rintaperillisen perintönä saamaan omaisuuteen. Kun puolison avio-oikeutta koskevalla määräyksellä ei ollut sellaista vaikutusta perillisen asemaan, että hänen voitaisiin verotuksessa katsoa vastaanottavan perinnön testamentinsaajana eikä suoraan lakimääräisenä perillisenä, niin, mikäli perillinen pidätti hallintaoikeuden asunto-osakkeeseen ja kiinteistöön, katsottiin hänen ryhtyneen perintöön ja omistusoikeudesta luopuminen asuinhuoneiston hallintaan oikeuttavien osakkeiden ja kiinteistön osalta rintaperillisten lasten hyväksi oli katsottava rintaperilliseltä tulleiksi lahjoiksi hänen lapsilleen. Korkein hallinto-oikeus sovelsi ratkaisussaan PerVL 33a §:n veronkiertosäännöstä. Tapauksessa ratkaisevaa oli siis se, että testamentista huolimatta, rintaperillisen katsottiin saaneen perintö perintönä lakimääräisen perimyksen nojalla, eikä testamenttisaantona. Tällöin omistusoikeuden vastaanottaminen hallintaoikeutena oli katsottava PerVL 33a §:n veronkiertosäännöksen nojalla perintöön ryhtymiseksi. Ratkaisua voinee kritisoida. Ratkaisussa perittävän tekemä testamentti katsottiin tehdyksi veronkiertotarkoituksessa. Vakiintuneesti verotus- ja oikeuskäytännössä on katsottu, että verotusta toimittaessa tulisi kunnioittaa testamentin tekijän tahtoa, ja ettei veronkiertosäännöstä voida ulottaa perittävän tekemiin toimiin. Veronkiertosäännöksen soveltamista perintöverotuksessa voidaankin pitää poikkeuksellisena.^{120 121}

Tapauksessa KHO 2009:104 katsottiin, ettei PerVL 33a § voitu soveltaa, vaan rintaperillisten saannot oli katsottava testamenttisaannoiksi, eikä lakimääräiseksi perintösaannoksi, ja rintaperillisillä oli mahdollisuus tehokkaasti vastaanottaa saanto osittain omistusoikeudella ja osittain hallintaoikeudella. Tapauksessa vainaja oli puolisonsa kanssa tekemässään testamentissa määrännyt muun ohella, että sen jälkeen, kun leskelle tuleva tasinko on maksettu saavat rintaperilliset jäämistön niin, että kunkin osuus on yhtä suuri. Testamentissa oli lisäksi määrätty, että testamentinsaajilla oli myös oikeus ottaa tes-

¹²⁰ Rabinä, 2015 dia 24 esityksestä ”*Perhe, perintö ja verotus varallisuuden siirto sukupolvelta toiselle*”. Helsingin yliopisto, 12.-21.1.2015. Luettavissa sähköisesti: http://www.helsinki.fi/oikeustiede/oppiaineet/perhe_jaamistooikeus/materiaali/2015/R%C3%A4bin%C3%A4%20-%20perhe%20perint%C3%B6%20ja%20verotus%20-%20KL%202015.pdf. Vierailupäivä 25.11.2016. Näin myös *Puronen*, 2009 s. 88–91.

¹²¹ Myös Korkeimman hallinto-oikeuden ratkaisukäytännöstä voidaan todeta, että PerVL 33a §:n veronkiertosäännöksen soveltamiskynnys on korkea. Edellä mainittujen KHO 2013:52, KHO 2009 T 256 ja KHO 2009:104 lisäksi Korkein hallinto-oikeus on katsonut, ettei PerVL 33a §:n veronkiertosäännöstä voida soveltaa ratkaisuihin KHO 2014:14 tai KHO 2014:4.

tamentti halutessaan vastaan joko osaksi tai kokonaan hallintaoikeustestamenttina, jolloin omistusoikeus varallisuuteen tältä osin oli menevä testamentinsaajan sijaan tuleville rintaperillisille. Rintaperillinen oli testamentin ilmaiseman tahdon ja valintaoikeuden perusteella ottanut vastaan testamenttiosuudestaan kahdeksan kymmenesosaa omistusoikeudella ja kaksi kymmenesosaa hallintaoikeudella, toisen rintaperillisen vastaanottaessa testamenttiosuuden ainoastaan hallintaoikeudella. Hallintaoikeuden alaisen omaisuuden omistusoikeus oli testamentin mukaan mennyt luopuvien rintaperillisten rintaperillisille, jotka olivat heidän sijaantulooperillisiä ja joita oli siltä osin kuin he olivat saaneet omistusoikeuden perintöverotettu perinnönjättäjän jälkeen.

Tapauksen KHO 2009:104 perusteluissa Korkein hallinto-oikeus totesi, että PerVL 33a §:n esitöiden mukaan verovelvollisella on aina oikeus valita hänelle edullisin menettelyvaihtoehto, jos se vain vastaa oikeustoimen todellista luonnetta ja tarkoitusta. Tapauksessa rintaperillisille oli nimenomaisesti määrätty, että rintaperillisillä oli oikeus ottaa testamentti vastaan joko kokonaan tai osittain hallintaoikeudella. Rintaperillisten luopuessa testamentista testamentin sallimalla tavalla, ei heidän voitu katsoa toimineen PerVL 33a §:ssä tarkoitettuihin tavoin perintöveron kiertämiseksi, eikä PerVL 33a § näin ollen voitu soveltaa.

Ratkaisussaan KHO 2013:52 Korkein hallinto-oikeus rinnasti lakiosaoikeuden testamenttiin eikä perintöön ja katsoi, että lakiosan voi vaatia myös osittaisena. Osittainen lakiosan vaatiminen ei myöskään aiheuttanut lakiosaa vaatineelle velvollisuutta suorittaa veroa koko lakiosan määrästä vaan ainoastaan siitä osasta, minkä lakiosaan oikeutettu tosiasiallisesti saa. Myöskään testamentin saajien ei katsottu saaneen veronalaista lahjaa lakiosansa osittain vaatineilta vaaditun lakiosan ja laskennallisen lakiosan erotuksesta.

Isovanhempi oli tehnyt testamentin kolmen lapsensa A:n, B:n ja C:n lasten hyväksi. Kun A, B ja C aikoivat vaatia vain osan heille lakisääteisesti kuuluvasta lakiosasta, heidän ei näin tehdessään katsottu ryhtyvän täyteen lakiosaansa, josta he sitten osittain luopuisivat, vaan he ryhtyivät ainoastaan vaatimaansa lakiosan määrään. Kysymys ei ollut osittaisesta perinnöstä luopumisesta eikä myöskään veronkierrrosta.

Korkeimman hallinto-oikeuden ratkaisuiden KHO 2009:104 ja KHO 2009 T 256 jälkeen Verohallinto julkaisi kannanoton ”Osittainen testamentista luopuminen eräissä

tilanteissa”¹²² Kannanoton mukaan perillisen jäämistösaanto katsotaan perintöverotuksessa perintösaannoksi perillisen hyväksi tehdystä yleistestamentista huolimatta, jos testamentilla ei ole vaikutusta perillisen perintöoikeudelliseen varallisuusasemaan. Jos saanto pidetään perintöverotuksessa perintösaantona, perillinen ei voi luopua saannostaan osittain tehokkaasti, ilman perintö- ja lahjaveroseuraamuksia. Yksinään perillisen aviopuolison avio-oikeuden poissulkemista koskevalla määräyksellä ei voida katsoa olevan vaikutusta perillisen perintöoikeudelliseen varallisuusasemaan. Jotta testamenttiin perustuva saanto katsotaan perintöverotuksessa testamenttisaannoksi eikä perintösaannoksi, on Ossa mukaan riittävää, että testamentintekijä ottaa testamenttiinsa määräyksen, jonka mukaan testamentinsaaja voi halutessaan ottaa testamentin vastaan joko kokonaan tai osittain PK 12 luvun tarkoittamana hallintaoikeustestamenttina, jolloin omistusoikeus varallisuuteen siirtyy tältä osin testamentinsaajan sijaantulijoille¹²³.

4.4 Eri testamenttityypeistä luopuminen

4.4.1 Omistusoikeustestamentti ja legaatti

Vaikka testamenttioikeus ei tunne tyyppipakkoisia testamentteja, testamentit voidaan jakaa oikeusvaikutuksiltaan rajoitettuun ja täydelliseen omistusoikeustestamenttiin (yleisjälkisäädös), legaatti (erityisjälkisäädös), hallintaoikeustestamenttiin, tuotto-oikeustestamenttiin ja omistajattoman tilan testamenttiin¹²⁴.

Omistusoikeustestamentin käsitettä ei ole määritelty lainsäädännössä, mutta vakiintuneesti omistusoikeustestamentilla tarkoitetaan testamenttia, joka tuottaa testamentinsaajalle lakimääräistä perillistä vastaavan oikeusaseman kuolinpesässä. Omistusoikeustestamentinsaaja on testamentin perusteella kuolinpesän osakas. Omistusoikeustestamentissa testamentinsaajan oikeus kuolinpesän varoihin on määritelty suhteellisesti; hän saa joko koko jäämistön, osan siitä taikka sen mitä jäämistöstä jää muiden velvoitteiden jälkeen jäljelle.¹²⁵

¹²² Kannanotto on löydettävissä Verohallinnon sivuilta www.vero.fi – syventävät vero-ohjeet – Verohallinnon kannanottoja – Perintö- ja lahjaverotus – Osittainen testamentista luopuminen eräissä tilanteissa.

¹²³ Ossa, 2010 s. 45.

¹²⁴ Aarnio 1969 s. 78–80.

¹²⁵ Ossa 2006 s. 45.

Omistusoikeustestamentit voidaan jakaa rajoitettuun tai rajoittamattomaan omistusoikeustestamenttiin. Rajoitetulla omistusoikeustestamentilla tarkoitetaan testamenttia, jossa testamentin tekijä on rajoittanut testamentin saajan oikeutta määrätä testamentilla saadusta omaisuudesta antamalla testamentissa toissijaismääräykset siitä, kenelle omaisuus menee ensisaajan kuoltua. Rajoitetun omistusoikeustestamentinsaaja saa määrätä elinaikanaan (*inter vivos*) testamentatusta omaisuudesta, mutta hän ei voi testamenttimääräyksellä määrätä rajoitetulla omistusoikeustestamentilla saamasta omaisuudesta (*mortis causa*). Tyypillisin rajoitettu omistusoikeustestamentti on avo- tai aviopuolisoiden välinen keskinäinen testamentti, jossa he ovat määränneet testamentatun omaisuuden ensisaajaksi toisensa ja molempien kuoltua määränneet varallisuuden menevän haluamalleen henkilölle, esimerkiksi lapsilleen tai omille sijaisperillisinä oleville sukulaisilleen.

Rajoitetun omistusoikeustestamentin ensisaaja saa omistusoikeuden testamentilla määrättyyn omaisuuteen, kun testamentin tekijä kuolee. Myös hänen PerVL 1.1 § mukainen perintöverovelvollisuutensa alkaa tuosta hetkestä. Jos ensisaaja haluaa luopua testamentilla saamastaan omaisuudesta, tulee hänen antaa luopumista koskeva ilmoitus ennen perintöön ryhtymistä.¹²⁶ Rajoitetun omistusoikeustestamentin toissijaismääräysten mukaiset saajat saavat omistusoikeuden testamentattuun varallisuuteen vasta, kun testamentin ensisaajan omistusoikeus testamentattuun omaisuuteen lakkaa testamentin mukaan. Tavallisesti tämä tapahtuu silloin, kun testamentin ensisaaja kuolee. Testamentin toissijaismääräysten mukaisesti perintöä saavien testamentin saajien velvollisuus suorittaa perintöveroa alkaa vasta ensisaajan oikeuden lakattua (PerVL 1.1 §). Vasta tällöin he voivat halutessaan luopua perinnöstä.¹²⁷ Rajoitetussa omistusoikeustestamentissa toissijaisten testamentinsaajien veroluokka määräytyy testamentin tekijän varallisuuden osalta testamentin tekijän ja toissijaisen testamentinsaajan välisen sukulaisuussuhteen perusteella, eikä testamentin ensisaajan ja toissijaisen perillisen sukulaisuussuhteen perusteella.

Rajoittamattomassa omistusoikeustestamentissa testamentintekijä ei ole antanut määräyksiä siitä, kenelle testamentattu varallisuus menee testamentin ensisaajan jälkeen. Testamentintekijä ei myöskään ole antanut sellaisia testamenttimääräyksiä, jotka koskevat

¹²⁶ Testamentista luopumista ja perintöön ryhtymistä käsitellään tutkielman luvussa IV.

¹²⁷ Testamentin tekijän rintaperillisillä on kuitenkin aina oikeus vaatia PK:n mukaista lakiosansa. Jos rintaperillinen haluaa vaatia lakiosansa kokonaan tai osittain, tulee hänen tehdä lakiosaa koskeva vaatimus jo testamentin tekijän kuoltua.

testamentinsaajan oikeutta määrätä omalla testamentillaan testamentilla saadusta varallisuudesta *inter vivos* tai *mortis causa*.¹²⁸

Legaatilla tarkoitetaan erityistestamenttia, jolla tietyn varallisuuden omistusoikeus on määrätty legaatoin saajalle. Legatoin saaja ei ole legatoin perusteella kuolinpesän osakas. Legatoin saaja voi kuitenkin olla lakimääräisenä perillisenä tai yleistestamentin saajana kuolinpesän osakas. Testamentit saattavat sisältää samalle saajalle sekä yleistestamenttimääräyksiä että legaattimääräyksiä. Yleistestamentti- ja legaattimääräykset on saatettu tehdä joko samalla asiakirjalla tai kahdella eri asiakirjalla. Sama testamentin saaja tai perillinen voi saada vainajalta varallisuutta kahdella eri saantoperusteella: legaatilla ja yleistestamentin saajana tai lakimääräisenä perillisenä¹²⁹.

Mikäli testamentin saaja tai perillinen saa varallisuutta sekä yleistestamentilla tai perintönä ja legaattina, voiko hän tehokkaasti luopua joko perintö- tai testamenttisaannosta ja ottaa legatoin vastaan tai päinvastoin, luopua legaatista, mutta ottaa perintö- tai yleistestamenttisaannon vastaan? Legaatissa ja lakimääräisessä perintösaannossa tai yleistestamentissa on eri saantoperusteet, joten niistä tulisi voida luopua myös erikseen. Yleistestamentin ja legatoin osalta kantaa voidaan pitää selvempänä, sillä lähtökohtaisesti testamentista voidaan luopua verotuksessa myös osittain¹³⁰.

4.4.2 Hallintaoikeustestamentti

4.4.2.1 Hallintaoikeustestamentin määritelmä

Hallintaoikeustestamentti antaa saajalleen oikeuden omaisuuden tuottoon ja oikeuden hallita omaisuutta omistajan tavoin, vaikka hallintaoikeuden haltijalla ei ole omistusoikeutta omaisuuteen. Hallintaoikeustestamentista käytetään myös nimitystä käyttöoikeustestamentti tai nautintaoikeustestamentti. Tuotto-oikeustestamentti on hallintaoikeus-

¹²⁸ *Aarnio 1969 s. 79.*

¹²⁹ Tilanteissa, joissa varallisuudesta on määrätty sekä legaatilla että yleistestamentilla tai perintö muilta osin menee lakimääräisen perimyksen mukaan, tulee korostuneen huolellisesti tulkita testamenttia ja testamentintekijän tahtoa. Testamentin tekijän tarkoituksena on voinut olla suosia yhtä perillistä antamalla hänelle perintöosuuden lisäksi legaatissa mainittu omaisuus, sisällyttää legatoin saajan perintöosaan legaatissa määrätty varallisuus sen arvon vastatessa pääluvun mukaista arvoa tai antaa legaatinsaajalle vain legaatilla määrätty omaisuus, muiden perillisten tai yleistestamentin saajien saadessa muun varallisuuden.

¹³⁰ *Puronen, Verotus 5/2010 s. 477.*

testamenttia rajatumpi testamentti, sillä se antaa saajalleen oikeuden nauttia *vain* omaisuuden tuotosta. Perintö- ja lahjaverotuksessa saatu hallintaoikeus on hallintaoikeuden saajalle verovapaa (PerVL 2.2 §). PerVL 8 §:n verovapaus koskee vain toistuvaissuorituksena saatua hallintaoikeutta¹³¹. PerVL 8.1 §:än on otettu nimenomainen aviopuolisoa koskeva säännös, jonka mukaan, jos aviopuolisot ovat tehneet keskinäisen testamentin sellaisin ehdoin, että jälkeen jääneen puolison ei voida katsoa saaneen omistusoikeutta toisen puolison yksityiseen omaisuuteen tai pesänosuuteen, älköön jälkeen jäänyt olko velvollinen maksamaan veroa testamentilla saamastaan etuudesta. Leskelle ei myöskään tule määrätä perintöveroa, jos hän puolison kuoleman vetoaa PK 3 luvun 1a §:n oikeuteen pitää puolisojen yhteinen asunto ja asuntoirtohallinto hallinnassaan (PerVL 8.2 §).

PerVL 9.3 §:n mukaan hallintaoikeuden arvo huomioidaan velvoitteena omaisuuden omistusoikeuden saajan verotuksessa PerVL 10 §:ssä säädetystä arvosta. Omistusoikeuden saaja ei voi ns. puu- ja hedelmät -opin mukaisesti luopua hallintaoikeudesta toisen henkilön hyväksi (KHO 1990 T 3642)¹³², edes silloin kun tuotto on konkreettisesti erotettavissa muusta omaisuudesta (KHO 1986 II 547).

Hallintaoikeustestamentin saaja voi ottaa testamentin vastaan siinä laajuudessa kuin hallintaoikeus on hänelle testamentissa määrätty, yleensä koko jäämistöön, tai osittain, esimerkiksi pidättämällä hallintaoikeuden vain osaan varallisuutta ja luopumalla hallintaoikeudesta muilta osin. Jos hallintaoikeuden haltija on jo pidättänyt hallintaoikeuden, ei hän voi luopua pidättämästään hallintaoikeudesta ilman veroseuraamuksia.

4.4.2.2 Hallintaoikeudesta luopuminen

Verotuksessa, jos hallintaoikeuden haltija elinaikanaan pysyvästi luopuu pidättämästään hallintaoikeudesta vastikkeetta, katsotaan hänen antaneen veronalaisen lahjan¹³³. Lahjaveroseuraamukset määräytyvät hallintaoikeudesta luopujan ja edunsaajien välisen sukulaisuuteen mukaan. Tilapäinen hallintaoikeudesta luopuminen ei vielä aiheuta veroseuraamuksia¹³⁴. Hallintaoikeuden haltija voi luopua hallintaoikeudestaan myös vastiketta vastaan. Jos vastike vastaa hallintaoikeuden käypää arvoa, ei siitä aiheudu lahjaveroseu-

¹³¹ Kertasuorituksena saatu korvaus hallintaoikeudesta on saajalleen veronalainen etu. *Puronen*, 2015 s. 80–83.

¹³² *Andersson – Linnakangas*, 2006 s. 439.

¹³³ *Ossa*, Verotus 4/2009 s. 372.

¹³⁴ *Puronen*, 2015 s. 83.

raamuksia. Hallintaoikeuden luovuttajalla hallintaoikeuden luovutus on veronalainen luovutus ja sen veroseuraamukset määräytyvät luovutusvoittoa koskevan TVL 45 §:n mukaan¹³⁵. Jos vastike vastaa hallintaoikeuden käypää arvoa, ei siitä aiheudu luovutuksen saajalle lahjaveroseuraamuksia. Luovutusvoittoa laskettaessa luovuttaja voi käyttää TVL 46.1 §:n mukaista 20 %:n tai jos hallintaoikeuden pidättämisestä on kulunut yli 10 vuotta 40 %:n hankintameno-olettamaa (KHO 2009:13). Luovutusvoitto voitaneen laskea myös TVL 46.1 §:n mukaisesti käyttämällä hallintaoikeuden hankintahintana hallintaoikeuden perintö- tai lahjaverotuksessa vahvistettua arvoa ja luovutushintana hallintaoikeudesta saatua vastiketta¹³⁶. Hallintaoikeuden luovutukseen ei voida soveltaa TVL 30 §:n mukaista oman asunnon verovapautta, vaikka hallintaoikeuden haltija olisi käyttänyt luovutettua huoneistoa yhtäjaksoisesti omana vakituksena asuntona yli kahden vuoden ajan ennen hallintaoikeuden pidättämistä, jolloin hänellä on ollut sekä omistusta hallintaoikeus huoneistoon (KHO 2011:102). Testamentilla saadun tai lesken PK 3 luvun 1a.2 §:n tarkoittaman hallintaoikeuden hankinta-ajankohtana pidetään perittävän kuolinhetkeä.¹³⁷

Hallintaoikeuden päättymisen hallintaoikeuden haltijan kuolemaan ei aiheuta perintö- tai lahjaveroseuraamuksia. Hallintaoikeudesta ei aiheudu veroseuraamuksia edes silloin kun omistusoikeus palautuu hallintaoikeuden haltijalle, vaan siirtyvän omaisuuden verotuksen perustana käytetty arvo vahvistettiin vain omistusoikeuden arvon mukaan ja varallisuutta rasittanut hallintaoikeus huomioitiin vähennyksenä (KHO 2006 T 2465). Hallintaoikeudesta luovuttaessa hallintaoikeuden arvo määritetään luopumishetken käyvän arvon mukaisesti (KHO 1968 II 592). Hallintaoikeuden käypä arvo saadaan siten, että omaisuuden vuosituotto kerrotaan elinikäisessä hallintaoikeudessa PerVL 10 §:n mukaisilla ikäkertoimilla tai määräaikaisessa hallintaoikeudessa kertomalla etuuden arvo kahdeksan prosentin tuottokertoimella ja täysien etuuden voimassaolovuosien määrällä. Vuotuisen tuoton määrästä ei vähennetä tulosta menevää veron määrää (KHO 2014:30). Ellei varallisuuden vuotuista tuottoa voida määrittää, arvioidaan tuotto. Muun selvityksen puuttuessa varallisuuden vuotuinen tuotto arvioidaan laskennallisesti viideksi pro-

¹³⁵ Ennen KHO 2009:13 antamista oikeuskirjallisuudessa Rabinä – Nykänen, 2009 s. 44 ja s. 375 katsoivat, että vastiketta vastaan tapahtuva hallintaoikeudesta luopumisesta saatu vastike verotetaan luovutusvoittoa koskevien verosäännösten mukaan, mutta jos luovutuksesta saatua tuloa ei pidettäisi luovutusvoitoverotuksen piiriin kuuluvana, se voitaisiin katsoa myös TVL 37.2 §:n tarkoittamaksi etuuden tuottamaksi pääomitetuksi kertatuloksi ja verottaa kuten juokseva pääomatulo tai ansiotulo. Uudemmassa, KHO 2009:13 ratkaisun jälkeen ilmestyneessä painoksessa todetaan erikseen, että hallintaoikeuden luovutuksesta saatu tulo verotetaan luovutusvoittoa koskevien säännösten mukaan, eikä TVL 37.2 §:n tarkoitettamana juoksevana tulona, Rabinä – Nykänen, 2013 s. 45 ja s. 483.

¹³⁶ Rabinä – Nykänen, 2013 s. 484.

¹³⁷ Rabinä, 2001 s. 293.

sentiksi varallisuuden käyvästä arvosta (KHO 1987 B 624). Viittä prosenttia käytetään esimerkiksi metsän, osakeyhtiön osakkeen sekä asunnon laskennallisena vuotuistuottona. Verotuskäytännössä vapaa-ajan asuntoon pidätetyn hallintaoikeuden laskennallisena vuotuisena tuottona käytetään vakiintuneesti kolmea prosenttia¹³⁸. Verotuskäytännössä kaavamaista viiden (tai vapaa-ajan asuntojen osalta kolmen) prosentin korkotuottoa on käytetty vakiintuneesti todellisen vuokratuoton sijaan, vaikka ne määrältään usein eroavat toisistaan merkittävästi. Kaavamaista viiden prosentin korkotuoton käyttöä hallintaoikeuden tuottona on kritisoitu, sillä se perustuu vanhaan Korkeimman hallintaoikeuden ratkaisuun, eikä siinä huomioida yleistä korkotason muutosta.¹³⁹

Korkeimman hallinto-oikeuden ratkaisussa KHO 1996 B 547 osittaista ositusta ja perinnönjakoa sekä omaisuuden myymistä ja kauppahinnan sijoittamista perillisen nimiin ei vielä pidetty hallintaoikeustestamentista luopumisena. Ratkaisussa puoliset olivat keskinäisellä testamentilla määränneet, että jälkeenjäänyt puoliso saa hallintaoikeuden kaikkeen pesän omaisuuteen. Puolison kuoltua lesken katsottiin ottaneen vastaan testamentin. Pesässä oli toimitettu osittainen ositus ja perinnönjako, jossa pesään kuuluva tontti rakennuksineen oli tullut leskelle ja perilliselle puoliksi kummallekin. Tontti oli myyty ja kauppahinta jaettu puoliksi lesken ja perillisen kesken. Perillisen osuus oli sijoitettu hänen nimiinsä. Myös kaikki pesään kuuluva irtain, lukuun ottamatta puhelinosuutta, oli jaettu. Asiakirjojen mukaan leski ei ollut ilmoittanut luopuvansa hallintaoikeudesta. Osittaista ositusta ja perinnönjakoa ei voitu pitää hallintaoikeudesta luopumisena. Myöskään tontin myynti ja perillisen kauppahintaosuuden sijoittaminen hänen nimiin eivät, kun otettiin huomioon PK 12 luvun 5 ja 8 §:n säännökset, merkinneet hallintaoikeudesta luopumista.

4.4.3 Omistajattoman tilan testamentti

Omistajattoman tilan testamentilla tarkoitetaan testamenttia, jossa testamentin tekijä on testamentannut testamentatun omaisuuden ensin hallintaoikeudella ja siirtänyt omistusoikeuden testamentattuun varallisuuteen siirtyväksi vasta, kun testamentatun varallisuuden hallintaoikeuden haltijan oikeus testamentattuun varallisuuteen lakkaa. Aikana, jolloin hallintaoikeuden haltijalla on hallintaoikeus perittävään varallisuuteen, varallisuus-

¹³⁸ Verohallinnon ohje Varojen arvostaminen perintö- ja lahjaverotuksessa. Diaarinumero A182/200/2015, s. 39.

¹³⁹ Valtiontalouden tarkastusviraston tarkastuskertomus 6/98 s. 50–51.

della ei ole omistajaa, vaan se jää kuolinpesän nimiin ja omistusoikeus siirtyy vasta kun hallintaoikeuden haltijan oikeus varallisuuteen lakkaa. Tarvittaessa varallisuudelle voidaan määrätä edunvalvoja valvomaan omistusoikeuden saajien etua hallintaoikeuden voimassaoloaikana.

PerVL:ssa ei ole suoraa säännöksiä omistajattoman tilan verottamisesta. PerVL 7 §:n mukaan sellaisesta omaisuudesta, joka omistus- tai muunlaisella oikeudella tulee perilliselle tai testamentinsaajalle määrättyjen ehtojen täytyessä tahi muuten myöhemmin kuin perinnönjättäjän kuollessa, on perintövero suoritettava vasta sitten, kun omaisuus on saatu. Omaisuudesta, joka purkavin ehdoin saadaan, on vero kohta suoritettava.¹⁴⁰

Korkein hallinto-oikeus on katsonut ratkaisussaan KHO 2000:66, että pojan tyttärelle, joka sai omistusoikeuden isovanhempiensa testamenttaamaan kiinteistöön vasta isänsä kuoltua, voitiin määrätä perintövero jo toisen isovanhempansa kuoltua. Ratkaisussa isovanhemmat olivat tehneet keskinäisen käyttöoikeustestamentin ja määränneet kiinteistön hallintaoikeuden siirtyvän heidän pojalleen molempien heistä kuoltua ja omistusoikeuden siirtyvän pojan tyttärelle vasta pojan kuoltua. Perintövero määrättiin siitäkin huolimatta, että pojan tytär ei saanut kiinteistölle lainhuutoa, vaan Itä-Suomen hovioikeus oli hylännyt pojan tyttären lainhuutoa koskevan hakemuksen ennenaikaisena (Itä-Suomen HO 8.11.2005 nro 1301).¹⁴¹ Ratkaisussa KHO 2000:66 Korkein hallinto-oikeus perusteli perintöverovelvollisuutta sillä, että se katsoi pojan tyttären olevan isänsä sijaisperillinen, eikä omistajatilan isovanhemman kuoleman ja pojan kuoleman välillä siten ollut mahdollinen.

Ratkaisussa KHO 2014:141 Korkein hallinto-oikeus katsoi, että kyse oli omistajattoman tilan testamentista ja omistusoikeuden saajan perintöverovelvollisuus lykkääntyi hallintaoikeuden lakkaamiseen asti. Ratkaisussa kaksi naimatonta ja lapsetonta veljestä olivat määränneet jälkeen elävälle koko ensiksi kuolleen omaisuuden hallintaoikeudella. Omistusoikeus omaisuuteen siirtyi vasta heidän molempien kuoltua täydellä omistusoikeudella heidän kahden veljensä pojille. Edellisten testamentin saajien lisäksi heiltä jäi myös muita lakimääräisiä perillisiä.

¹⁴⁰ Vakiintuneesti PerVL 7 § on sovellettu tilanteissa, joissa henkilö kuolee ilman lakimääräisiä perillisiä, mutta jonka perintö on Valtionkonttorin päätöksellä PK 5 luvun 2 §:n mukaisesti luovutettu vainajan läheiselle. Tällöin perintöverovelvollisuuden alkuhetki on Valtionkonttorin päätöspäivä.

¹⁴¹ Ratkaisuaan tehdessä Itä-Suomen hovioikeus oli tietoinen Korkeimman hallinto-oikeuden perintöverotusta koskevasta päätöksestä.

Korkeimman hallinto-oikeuden ratkaisun 2014:141 jälkeen Verohallinto julkaisi omistajattoman tilan perintöverovelvollisuutta koskevan kannanoton¹⁴². Kannanoton mukaan, kun hallintaoikeustestamentin mukaisen omistusoikeuden lopullinen saaja on testamentintekijän perillinen alenevassa polvessa ja testamentissa on tällaisen saajan omistusoikeutta lykkäävä ehto, määrätään perintövero testamentin lykkäävästä ehdosta huolimatta sanotulle saajalle heti testamentintekijän kuoleman jälkeen. Tällöin tehdään testamentilla saadun osuuden arvosta PerVL 10.2 §:n mukaisesti laskettu hallintaoikeusvähennys. Jos hallintaoikeustestamentissa määrätyn omistusoikeuden lopullinen saaja on muu sukulainen tai vieras, toimitetaan tällaisen lykkääväehtoisen testamentin saajan perintöverotus aikanaan vasta hallintaoikeuden päättymisen jälkeen.

Perusteluiltaan Korkeimman hallinto-oikeuden ratkaisut KHO 2000:66 ja KHO 2014:141 menevät ristiin. Verohallinnon kannanotosta ilmenee, että verotuksessa testamentin katsomisen omistajattoman tilan testamentiksi kannalta ratkaisevaa on testamentin tekijän ja omistusoikeuden saajan välinen sukulaisuussuhde. Kuitenkaan PerVL 7 §:n soveltamisen kannalta testamentin tekijän ja testamentatun omaisuuden saajan välisellä sukulaisuussuhteella ei ole merkitystä.¹⁴³

Omistajattoman tilan testamentin omistusoikeuden luopumisen kannalta siviilioikeuden ja vero-oikeuden erilainen tulkinta omistusoikeuden siirtymisestä on ongelmallinen. Jos testamentintekijän suoraa alenevassa polvessa oleva omaisuuden omistusoikeuden saaja haluaa välttyä perintöveron määräämiseltä, tulee hänen luopua testamentista ennen kuin hän siviilioikeudellisesti olisi edes saamassa omistusoikeutta testamentilla määrättyyn varallisuuteen. Jos perintövero on määrätty ja hallintaoikeuden lakattua omistusoikeuden siirtyessä perillinen ilmoittaakin luopuvansa perinnöstä, tulisi perillisellä olla mahdollisuus hakea muutosta perintöverotukseensa PerVL 38 ja 39 §:n mukaisena perusteokaisuna kymmenen vuoden kuluessa perintöverovelvollisuuden alkamisesta.

1.1.2017 voimaan tulevan perintö- ja lahjaverotuksen toimittamista koskevan PerVL 31.3 §:n muutoksen mukaan Verohallinto voi kuolinpesän osakkaan ennen verotuksen toimittamista tekemästä hakemuksesta lykätä perintöverotuksen toimittamisen määräajaksi, kuitenkin niin, että verotus on toimitettava kymmenen vuoden kuluessa vero-

¹⁴² Omistajattoman tilan testamentti ja testamentin saajan perintöverovelvollisuus, Diaarinumero: A103/200/2015.

¹⁴³ *Urpilainen*, Oikeustapauskommentti 2014 s. 2.

vuoden päättymisestä¹⁴⁴. PerVL:n verotuksen toimittamista koskeva muutossäännös korvaa nykyiset PerVL:n 38 ja 39 §:n perustemuutosta koskevat säännökset.

Oikeuskirjallisuudessa tai oikeuskäytännössä ei ole otettu kantaa siihen, aiheuttaako omistajattoman tilan testamentista luopuminen perintö- tai lahjaverovelvollisuutta luopujan ja sijaan tulijan tai testamentin tekijän ja sijaan tulijan välille, jos kymmenen vuoden aikaraja perustemuutokselle on umpeutunut ja omistusoikeuden saaja haluaa luopua perinnöstään silloin, kun hänen siviilioikeudellisesti siitä tulisikin luopua, eli hallintaoikeuden saajan hallintaoikeuden lakattua. Siviilioikeudellisesti luopujan sijaantulija saa perinnön, josta hänen tulisi PerVL 4 §:n mukaan suorittaa perintöveroa. Suorituksen katsominen lahjaksi lienee hankalammin perusteltavissa, sillä luopujalla ei ole ollut siviilioikeudellista omistusoikeutta perintöön, jonka hän voisi lahjoittaa.

¹⁴⁴ HE 29/2016 kohta 2.2.4.

V HENKIVAKUUTUSKORVAUKSET

5.1 *Henkivakuutuksen käsite verotuksessa*

Vakuutuksista säädetään vakuutusluokista annetussa laissa (18.7.2008/526) ja vakuutus-sopimuslaissa (28.6.1994/543). Vakuutusluokista annetussa laissa vakuutukset luokitellaan 18 vahinkovakuutusluokkaan ja 9 henkivakuutusluokkaan. TVL 34.2 §:n mukaan verotuksessa henkivakuutuksena pidetään vakuutusta, joka kuuluu vakuutusluokista annetun lain henkivakuutusluokkiin 1–3. Vakuutusluokista annetun lain 13.1 §:n mukaan henkivakuutusluokkaan 1 ”*Henkivakuutukset*” kuuluvat vakuutukset, joihin sisältyy vakuutus elämisen varalta, kuolemanvaravakuutus, vakuutus tietyn eliniän saavuttamisen tai sitä aiemman kuoleman varalta ja vakuutus vakuutusmaksujen palautuksiin sekä eläkevakuutukset. Saman lain 14 §:n mukaan henkivakuutusluokkaan 2 kuuluvat ”*vakuutus avioliiton varalta ja vakuutus syntymän varalta*” vakuutukset, joissa vakuutustapahtumana on avioliiton solmiminen tai lapsen syntymä. Henkivakuutusluokkaan 3 kuuluvat ”*sijoitussidonnaiset vakuutukset*”, joilla tarkoitetaan sellaisia vakuutusluokista annetun lain 13.1 ja 14 §:n tarkoittamia vakuutuksia, joissa vakuutuksiin liittyvät edut on vakuutus-sopimuksessa sidottu tiettyjen sijoitusten kehitykseen. Sijoitussidonnaisia vakuutuksia ovat myös sellaiset vakuutukset, joissa henkivakuutuksen etuudet perustuvat esimerkiksi osakeindeksiin (Laki vakuutusluokista 15 §).

5.2 *Henkivakuutusten luokittelusta*

5.2.1 **Henkivakuutuksen rakenne**

Henkivakuutukset kuuluvat henkilövakuutuksiin. Henkilövakuutus on vakuutus, jossa on vakuutettuna luonnollinen henkilö. *Vakuutettu* on se henkilö, joka on vakuutuksen kohteena. *Vakuutuksenottaja* on vakuutus-sopimuksen alkuperäinen sopimuskumppani, joka on osallisena vakuutus-sopimuksessa tai se, kenelle omistusoikeus vakuutukseen on siirretty. *Vakuutustapahtuma* on se tapahtuma, jonka perusteella vakuutuskorvaus suoritetaan. Vakuutuksenottaja voi vakuuttaa joko oman hengen tai muun henkilön, esimerkiksi työntekijänsä hengen. Henkilövakuutukset voidaan jakaa vapaaehtoisiiin henkiva-

kuutuksiin, ryhmähenkivakuutuksiin, tapaturmavakuutuksiin, sairausvakuutuksiin ja eläkevakuutuksiin. Tässä tutkielmassa käsitellään vain henkivakuutuksia.

5.2.2 Säästövakuutukset

Henkivakuutukset voidaan jakaa kahteen päätyyppiin sillä perusteella, onko kyse riski-henkivakuutuksesta vai säästövakuutuksesta¹⁴⁵. Säästövakuutuksia ovat puhdas henki-vakuutus, eläkevakuutus, elinkorkovakuutus tai kaikkien näiden yhdistelmä. Säästöva-kuutukset ovat joko elämänvaravakuutuksia tai kuolemanvaravakuutuksia. Elämänvara-vakuutukset ovat lähtökohtaisesti tarkoitettu säästämistä varten. Tavallisesti vakuutuk-senottaja suorittaa elämänvaravakuutukseen vakuutusmaksuja pienissä erissä pitkän ajan kuluessa ja saa vakuutuksen tuoton edukseen elinaikanaan. Elämänvaravakuutukset ovat yksi säästämisen muoto. Vakuutettuna elämänvaravakuutuksissa on usein vakuu-tuksenottaja itse ja vakuutustapahtumana tietty määräpäivä, esimerkiksi vakuutetun 60-vuotissyntymäpäivä. Elämänvaravakuutuksen vakuutussumma suoritetaan vakuutetulle vakuutustapahtuman sattuessa, jos hän on vakuutustapahtumahetkellä elossa.¹⁴⁶ Vakuu-tussopimuksen ehdoissa voidaan kuitenkin sopia, että tietyissä tilanteissa, esimerkiksi vakuutetun sairastuttua vakavasti, vakuutussuoritus suoritetaan hänelle, eikä vakuutetun tarvitse ostaa vakuutusta takaisin¹⁴⁷. Vakuutuksenottajalla on vakuutuskauden aikana VakSopL 12 §:n perusteella oikeus irtisanoa vakuutus päättymään vakuutuskauden ai-kana. Säästövakuutuksen ottajalla on usein irtisanomisen johdosta oikeus vakuutuksen takaisinostoon vakuutuksen takaisinnostoarvosta. Vakuutuksen takaisinnostoarvo on se kauppahinta, jonka vakuutuksen omistaja saa myydessään omistamansa vakuutuksen vakuutusyhtiölle.¹⁴⁸

Elämänvaravakuutus voi myös olla sekoitus elämänvaravakuutusta ja riski-henkivakuu-tusta. Tällöin elämänvaravakuutuksen vakuutussopimuksessa voidaan myös sopia, että vakuutussumma tulee suorittaa nimetylle edunsaajalle, jos vakuutuksenottaja on meneh-tynyt ennen vakuutustapahtumaa. Kuolemanvaravakuutus on vakuutuksenottajan läheis-ten turvaksi otettu vakuutus, jonka vakuutussumma suoritetaan vain, jos vakuutettu kuo-lee vakuutuksen voimassaoloaikana. Säästöhenkivakuutus ei välttämättä sisällä vakuu-

¹⁴⁵ Säästövakuutusta voidaan kutsua myös pääomavakuutukseksi ks. esim. Kangas 1995 s. 115. Tässä tutkielmassa vakuutuksesta käytetään nimitystä säästövakuutus.

¹⁴⁶ Kangas, 1995 s. 115.

¹⁴⁷ *Vakuutussanommat*, 1988 n:o 8 s. 28.

¹⁴⁸ Kangas, 1995 s. 128.

tusta kuoleman varalle. Käytännössä lähes kaikki säästöhenkivakuutukset sisältävät kuolemanvaravakuutuksen.¹⁴⁹ Kuolemanvaravakuutuksessa vakuutustapahtumana on vakuutetun kuolema ja vakuutuskorvaus suoritetaan vakuutetun muulle kuin vakuutetulle vakuutuksen edunsaajamääräyksen mukaisesti. Vakuutuskorvauksen edunsaajamääräystä käsitellään tarkemmin tutkielman kappaleessa 5.4.

5.2.3 Riskihenkivakuutukset

Riskihenkivakuutukset ovat vakuutuksia, joilla on merkitystä vain, jos vakuutettu menehtyy vakuutuksen voimassaoloaikana. Riskihenkivakuutuksille on tyypillistä se, että vakuutuksenottaja voi pienellä korvauksella ostaa suurenkin vakuutusturvan. Tavallisesti riskihenkivakuutus on voimassa lyhyehkön ajan, esimerkiksi matkavakuutuksiin sisältyvän lomamatkan ajan.

5.3 Henkivakuutuskorvaus verotuksessa

5.3.1 Verotus perintö- ja lahjaverolain mukaan

Edunsaajamääräyksen perusteella suoritettu henkivakuutuskorvaus ei kuulu vainajan kuolinpesään, vaan sillä voidaan ohjata varoja jäämistön ohi edunsaajalle¹⁵⁰. TVL 34 §:n mukaan henkivakuutuksen sekä TVL 34 a §:ssä tarkoitetun vapaaehtoisen yksilöllisen eläkevakuutuksen nojalla saatu vakuutuskorvaus on saajan veronalaista pääomatuloa TVL 36 §:ssä säädetyin rajoituksin. TVL 36 § 1 kohdan mukaan henkilövakuutuksen perusteella saatu kuolemantapauskorvaus on vakuutetun lähiomaisille ja kuolinpesälle tuloverotuksessa verovapaata tuloa. Lähiomaisena pidetään vakuutuksenottajan puolisoa tai puolison lasta, vakuutuksenottajan suoraan ylenevässä tai alenevassa polvessa olevaa perillistä, ottolasta tai kasvattilasta (TVL 34.3 § 2 kohta)¹⁵¹. Edellä mainit-

¹⁴⁹ Rabinä, Verotus 3/2006 s. 237.

¹⁵⁰ Kolehmainen – Rabinä, 2012 s. 195.

¹⁵¹ Puoliso, jolle henkivakuutuskorvaus kuuluu perintöverotuksen piiriin, eroaa TVL 7 §:n puolison käsitteestä. TVL 7 §:n mukaan *puolisoilla tarkoitetaan sellaisia henkilöitä, jotka ennen verovuoden päättymistä ovat solmineet avioliiton. Aviopuolisoihin, jotka ovat yhteiselämänsä lopettaakseen joko asuneet koko verovuoden erillään tai muuttaneet verovuoden aikana pysyvästi erilleen, taikka aviopuolisoihin, jotka molemmat eivät ole yleisesti verovelvollisia, ei kuitenkaan sovelleta tämän lain puolisoita koskevia säännöksiä. Tämän lain puolisoita koskevia säännöksiä sovelletaan myös avioliitonomaisissa olosuhteissa verovuonna yhteisessä taloudessa avioliittoa solmimatta jatkuvasti eläneisiin henkilöihin, jotka ovat ai-*

tu luettelo vakuutuksen ottajan lähipiiriin kuuluvista henkilöistä on tyhjentävä. Jos korvauksen saa joku muu, esimerkiksi muu kuin TVL 7.3 §:ssä tarkoitettu avopuoliso, korvaus on koko määrältään veronalaista pääomatuloa. PerVL 7a §:n mukaan perintöveroa on suoritettava myös perittävän kuoleman johdosta kuolinpesälle tai edunsaajalle maksettavasta henkilövakuutuksen nojalla saadusta vakuutuskorvauksesta sekä vastaavissa olosuhteissa maksetusta vakuutuskorvaukseen verrattavasta taloudellisesta tuesta, jonka valtio, kunta tai muu julkisoikeudellinen yhteisö tai eläkelaitos suorittaa. Siltä osin kuin vakuutuskorvaus tai taloudellinen tuki on tuloverotuksessa veronalaista tuloa, se on kuitenkin perintöverosta vapaa. Ensisijaisesti henkivakuutuskorvaukset ovat TVL:n mukaan verotettavia tuloja ja vasta jos, vakuutuskorvauksen verottaminen TVL:n mukaan ei ole mahdollista, verotetaan tulo PerVL:n mukaan.

5.3.2 Henkivakuutuskorvauksen verovapaus

PerVL 7 a § 2 kohdan mukaan vakuutuskorvaus tai sellaiseen verrattava taloudellinen tuki on perintöverosta vapaa siltä osin kuin kunkin edunsaajan tai perillisen saama samasta kuolemantapauksesta johtuva vakuutuskorvaus tai taloudellinen tuki on enintään 35 000 euroa. Jos edunsaajana on leski, verosta vapaaksi osaksi katsotaan puolet tai kuitenkin vähintään 35 000 euroa lesken edunsaajamääräyksen nojalla saamien vakuutuskorvausten ja taloudellisen tuen yhteismäärästä. Perintöveroa on suoritettava vapaaehtoiseen yksilölliseen eläkevakuutukseen liittyvän kuolemanvaravakuutuksen perusteella saadun vakuutuskorvauksen koko määrästä eläkevakuutuksen säästösummaan saakka. Säästösumman ylittävään vakuutuskorvaukseen sovelletaan 35 000 euron verovapaata osaa tai lesken osalta vähintään puolta säästösumman ylittävältä osalta maksettavasta määrästä.

Henkivakuutuskorvauksen 35 000 euron verovapaa osuus on verovelvolliskohtainen, eikä vakuutuskohtainen. Vaikka vakuutetun kuoleman perusteella edunsaajille suoritetaisiinkin korvauksia useammasta kuin yhdestä henkivakuutuksesta, saavat perillisenä olevat edunsaajat hyväksen PerVL 7a § 2 kohdan verovapaan osan vain kerran. Jos henkivakuutuskorvaus suoritetaan kuolinpesälle, on vakuutuskorvaus kuolinpesän avio-

kaisemmin olleet keskenään avioliitossa tai joilla on tai on ollut yhteinen lapsi. TVL 7 §:stä poiketen henkivakuutuskorvaus kuuluu perintöverotuksen piiriin esimerkiksi ulkomailla pysyvästi asuvalla avio-puolisolla tai erillään asuvilla puolisoilla, mutta ei avopuolisolla, vaikka puolisoilla olisikin yhteinen lapsi.

liitto-osituksessa ositettavaa ja perintökaaren tai testamenttimääräysten mukaan jaettavaa varallisuutta kuten muukin vainajalta jäänyt varallisuus¹⁵².¹⁵³ Kuolinpesän varallisuuden kuuluvasta vakuutuskorvauksesta perilliset tai testamentinsaajat, joiden perintöosaan tai testamentilla saatuun varallisuuteen sisältyy suoritusta henkivakuutuskorvauksesta, saavat hyväkseen PerVL 7 a § 2 kohdan 35 000 euron verovelvolliskohtaisen verovapauden vakuutuskorvauksesta saamalleen suoritukselle. Lesken perintönä saamasta henkivakuutuskorvauksesta on leskelle verovapaata puolet tai vähintään 35 000 euroa.

5.3.3 Henkivakuutuskorvaus perintöverosuunnittelussa

Henkivakuutuskorvaukseen liittyvien etujen vuoksi, henkivakuutuskorvauksia voidaan käyttää myös perintöverosuunnittelussa ja laajemmin jäämistösuunnittelussa¹⁵⁴. Perillisenä tai testamentinsaajana olevan TVL 34.3 § 2 kohdan henkilöpiiriin kuulumattoman henkivakuutuskorvauksen edunsaajan kannalta henkivakuutuskorvauksesta luopuminen ja sen saaminen osana perintöä tai testamenttisaantoa voi olla varsin verotehokas vaihtoehto. Vakuutuskorvaus verotetaan lähtökohtaisesti osana hänen perintöönsä ja hän saa hyväkseen PerVL 7 a § 2 kohdan verovapaan osan, kun vakuutuskorvaus muuten verotettaisiin kokonaan hänen TVL 32 §:n tarkoittamana pääomatulona. Etenkin avopuolisoille luopuminen on kannattavaa, sillä, jos hänet rinnastetaan TVL 7 §:n puolisoon, suorittaa hän perintönä verotettavasta henkivakuutuskorvauksesta perintöveroa I veroluokan mukaan (PerVL 11.3 §). Jos vakuutus olisi tullut hänelle suoraan edunsaajamääräyksen perusteella, olisi hän maksanut henkivakuutuskorvauksesta pääomatuloveroa TVL 124.2 §:n mukaisesti.¹⁵⁵

Vakuutuskorvauksesta luopumiseen tulee tällaisessa tilanteessa kuitenkin suhtautua varauksella. Hämeenlinnan hallinto-oikeus on 22.11.2016 antamassa ratkaisussaan 16/0600/1 katsonut, että lähiomaisen luopuessa vakuutuskorvauksesta siten, että vakuutuskorvaus verotettaisiin TVL:n säännösten sijaan PerVL:n mukaan, ei vastannut asian varsinaista luonnetta ja tarkoitusta ja vakuutus suorituksen verotus tuli toimittaa TVL:n säännösten mukaan. Myös Rabinä ja Puroinen ovat katsoneet, että kysymys veronkier-

¹⁵² Kangas, 1995 s. 341–342 ja s. 360.

¹⁵³ Kuolinpesälle suoritettun henkivakuutuskorvauksen ja perilliskohtaisten vapaaosien määräytymisestä ks. Rabinä, Verotus 4/2006 s. 400–403.

¹⁵⁴ Rabinä, Verotus 4/2006 s. 400–403.

¹⁵⁵ Henkivakuutuskorvauksesta luopumista ja sijaantuloa on käsitelty laajemmin tutkielman luvussa 5.5.

tämisestä voi tulla esille, jos edunsaajamääräyksellä tulevasta henkivakuutuskorvauksesta luopuminen tapahtuu ankaramman verotuksen välttämiseksi ja varat palautuvat luopujalle jossain muodossa¹⁵⁶.

Hämeenlinnan HAO 22.11.2016 16/0600/1:

Sijoitusvakuutusten vakuutussopimukseen sisältyi vakuutuksenottajan kuoleman varalta edunsaajamääräys, jossa edunsaajiksi oli nimetty vakuutuksenottajan sisar A ja sisaren B neljä lasta, kukin määräosin. Sijoitusvakuutusten nojalla saadut vakuutussuoritukset olivat mainituille edunsaajille tuloverolain 34 §:n 1 momentin nojalla veronalaista pääomatuloa. Edunsaajat olivat samalla myös vakuutuksenottajan kuolinpesän ainoat osakkaat. A oli luopunut oikeudestaan perintöön, jolloin hänen sijaansa perimysjärjestyksessä tulivat hänen lapsensa. Ennakkoratkaisuhakemuksen tietojen mukaan kaikki edunsaajat suunnittelivat vakuutuksenottajan kuoleman jälkeen luopuvansa vakuutussuorituksista. Toimenpiteen jälkeen kaikki saivat osuutensa vakuutussuorituksesta perinnönjaossa.

Ennakkoratkaisua kysyttiin siitä, sovelletaanko vakuutussopimusten nojalla saataviin suorituksiin perintö- ja lahjaverolain 7 a §:n 1 ja 2 momentin säännöksiä.

Ennakkoratkaisuhakemuksessa kuvattu toimenpide edellytti pesän osakkaiden yhteistä sopimusta, mutta se ei aiheuttanut muutoksia heidän keskinäisiin varallisuussuhteisiinsa. Järjestelyn ilmeisenä tarkoituksena oli kanavoida pesän osakkaille vakuutuksenottajan kuoleman perusteella vakuutusyhtiöltä tuleva vakuutussuoritus kuolinpesästä maksettavaksi. Toimenpiteelle ei ollut havaittavissa muuta varteenotettavaa tavoitetta kuin vakuutussuorituksen perusteella saadun tuloverolain mukaan pääomatulona verotettavan tulon siirtäminen tuloverotusta lievemmän perintöverotuksen piiriin.

¹⁵⁶ Rabinä, Timo: 11.12.2014 pidetyn esitelmän dia 20 ”Eräitä vakuutusten erityiskysymyksiä – Pääomatulojen erityiskysymyksiä”. Puronen, 2009 s. 121.

Koska toimenpiteelle oli annettu sellainen oikeudellinen muoto, joka ei vastannut asian varsinaista luonnetta tai tarkoitusta, oli verotusta toimitettaessa meneteltävä niin kuin asiassa olisi käytetty oikeaa muotoa. Suoritettavasta verosta vapautumisen tarkoituksessa keinoitekoisesti kuolinpesän kautta maksettaviin vakuutusasuorituksiin sovellettiin siten tuloverolain eikä perintö- ja lahjaverolain säännöksiä. Asiaa ei arvioitu toisin sillä perusteella, että A vakuutusasuoritusten lisäksi luopui myös oikeudestaan perintöön.

Hämeenlinnan hallinto-oikeus sovelsi ratkaisussaan VML 28 §:n veronkiertämistä koskevaa säännöstä. Ratkaisusta ilmenee hyvin vero-oikeuden tapa tulkita oikeustointa korostaen sen taloudellisia vaikutuksia oikeudellisen muodon sijaan. Ratkaisua voinee silti kritisoida. Koska edunsaajamääräyksellä tuleva vakuutuskorvaus on yksipuolinen oikeustoimi, tulee edunsaajalla olla oikeus luopua hänen hyväkseen tehdystä vakuutuskorvauksesta. Erityisesti myös perinnöstä luopuvan A:n kohdalla voitaneen puhua jopa ”pakkoperinnöstä”. Jos edunsaajamääräyksellä tulevasta vakuutuskorvauksesta luovutaan, kuuluu vakuutuskorvaus perittävän kuolinpesään, josta saatu osuus verotetaan PerVL:n säännösten mukaisesti. Tämä on lainsäätäjän valinta, ei yksittäisen verovelvollisen. Kun vakuutuskorvaus kuuluu perittävän kuolinpesään, sovelletaan siihen sellaisia esimerkiksi AL ja PK:n säännöksiä, joita edunsaajamääräyksellä tulevaan vakuutuskorvaukseen ei sovellettaisi. Hämeenlinnan hallinto-oikeuden ratkaisu ei välttämättä jää lopulliseksi asiaratkaisuksi, sillä Hämeenlinnan hallinto-oikeuden antamasta ratkaisusta verovelvollisella on mahdollisuus hakea muutosta. Tutkielman valmistumishetkellä ratkaisun valitusaika on vielä kesken.

Verovelvolliskohtaisen PerVL 7 a § 2 kohdan mukaisen 35 000 euron verovapaan osan saavat hyväkseen myös he, jotka ovat tulleet henkivakuutuskorvauksen edunsaajiksi ensisijaisen edunsaajan luovuttua henkivakuutuskorvauksestaan (KHO 2007:81). Henkivakuutuskorvauksen 35 000 euron ylittävä osa lisätään edunsaajan perintöverotettavaan määrään. Jos edunsaaja ei saa muuta varallisuutta kuin vakuutuskorvauksen ja hänen vakuutuskorvauksen 35 000 euron verovapaan ylittävä määrä sekä perintönä tai testamentin perusteella saaman osuuden arvo yhteensä on perintöverotuksessa alle 20 000 euroa, on vakuutuskorvaus hänelle kokonaan verovapaa (PerVL 14 §).

5.3.4 Ulkomailta otetun vakuutuskorvauksen verotus

Euroopan Unionin (EU) perusoikeuksiin kuuluva pääomien vapaa liikkuvuus takaa EU:n ja Euroopan talousalueelle (ETA) sekä kolmansiiin valtioihin sijoittuneille vakuutusyhtiöille oikeuden tarjota vakuutuksia myös Suomessa. Ulkomainen henkivakuutus voi tulla Suomessa verotettavaksi myös silloin, jos vakuutuksen ottaja on ottanut henkivakuutuksen ulkomaiselta vakuutuksen tarjoajalta. EU- ja ETA-alueelta otettuihin henkilövakuutuksiin sovelletaan 25.11.2009 annettua direktiiviä ENPDir 2009/138/EY vakuutus ja jälleenvakuutustoiminnan aloittamisesta ja harjoittamisesta (Solvenssi II-direktiivi). Solvenssi II -direktiivin henkivakuutusluokat perustuvat 5.11.2002 annetun henkivakuutusdirektiivin 2002/83/EY vakuutusluokkiin, jotka vastaavat Suomessa vakuutusluokista annetun lain henkivakuutusluokkia.

Koska PerVL 7 a §:n soveltamisalaan kuuluvat vain henkivakuutukset, tulee ensin ratkaista se, pidetäänkö ulkomaista vakuutusta henkivakuutuksena vai muuna vakuutuksena. Suomen verotuksessa henkivakuutuksena pidetään toisesta EU- tai ETA-valtiosta otettua vakuutusta, joka kuuluu Solvenssi II -direktiivin liitteen henkivakuutusluokkiin I-III, jos vakuutusta pidetään TVL 34 a.5 §:n tarkoittamana eläkevakuutuksena. Jos vakuutus on otettu EU- tai ETA-alueen ulkopuolella sijaitsevasta vakuutusyhtiöstä, ratkaistaan se, pidetäänkö vakuutusta henkivakuutuksena vai ei vakuutuksen tosiasiallisen luonteen mukaisesti. Vakuutuksen ehdoissa mahdollisesti oleva viittaus vakuutusluokista annettuun lakiin henkivakuutuksen käsitteen määrittelemiseksi ei rajoita tuloverolain soveltamisalaa suhteessa ulkomaisiin vakuutusyhtiöihin¹⁵⁷. Kun tarkastellaan vakuutuksen tosiasiallista luonnetta, kiinnitetään huomiota ainakin seuraaviin seikkoihin: 1) onko kyse vakuutuksesta, sisältyykö siihen riski vai onko kyse saamisoikeudesta 2) Onko ehdoissa sovittu vakuutetusta ja edunsaajasta 3) täyttääkö vakuutus TVL 34 a.5 §:n määritelmän 4) pidetäänkö vakuutusta henkivakuutuksena kotivaltion lainsäädännössä.

Jos ulkomailta otettua vakuutusta pidetään Suomessa henkivakuutuksena, kohdellaan vakuutuskorvausta verotuksessa samalla tavalla kuin kotimaista henkivakuutustakin. Vakuutuskorvaukseen voidaan soveltaa tuloverotuksessa TVL 36 § 1 kohdan verovapautta ja PerVL 7 a §:n säännöksiä. Jos vakuutuskorvaus maksetaan muulle kuin TVL 36 § 1 kohdan tarkoittamalle lähiomaiselle, katsotaan se saajalleen veronalaiseksi pääomatuloksi (TVL 34.1 §). Oikeuskirjallisuudessa on kuitenkin esitetty, että henkivakuutus-

¹⁵⁷ HE 13/2008 kohta 1.10.

korvauksen verotuksen tulisi kansainvälisissä tilanteissa kuulua tuloverotuksen piiriin¹⁵⁸.

PerVL 4.1 § 1 kohdan mukaan perintöveroa on suoritettava Suomeen, jos vakuutuksenottaja asuu Suomessa tai, jos vakuutussuorituksen saaja (vakuutettu tai edunsaaja) asuu Suomessa.¹⁵⁹ Henkivakuutuskorvauksen lähdevaltio voi oman sisäisen verolainsäädännön ja verosopimusten sallimissa rajoissa periä henkivakuutuskorvauksesta veroa. PerVL 4.2 §:n mukaan Suomessa maksettavaksi määrättävästä perintöverosta voidaan hyvittää vieraalle valtiolle maksettu perintövero, jos vakuutuskorvauksen saaja asui Suomessa verovelvollisuuden alkuhetkellä ja vakuutuskorvauksesta on maksettu veroa vieraalle valtiolle¹⁶⁰ ja samasta omaisuudesta määrätään perintöveroa maksettavaksi Suomessa.¹⁶¹ ¹⁶² Suomessa perintöverotuksessa hyvitetty ulkomaisen veron hyvitys ei saa olla suurempi kuin määrä, joka vastaa yhtä suurta osaa perintöverosta kuin vieraasta valtiosta saadun omaisuuden arvo on Suomessa perintöveron perusteena olevan omaisuuden arvosta (PerVL 4.2 §).

5.3.5 Vakuutuskorvausten verotuksen tulevaisuudesta

Valtiovarainministeriö antoi 30.6.2016 luonnoksen hallituksen esityksestä perintö- ja lahjaverolain muuttamiseksi. Luonnoksessa esitetään perintö- ja lahjaverolain veroasteikkojen alentamista. Veroasteikkojen alentamisesta johtuvaa verotulojen alenemista paikkaamaan Valtiovarainministeriön luonnoksessa esitetään kuolemanvaralta otettujen vakuutuskorvausten ja niihin verrattavien taloudellisten tukien osittaisen 35 000 euron tai leskellä vähintään puolen vakuutuskorvauksen määrän verovapauden poistamista¹⁶³.

¹⁵⁸ Kivioja – Niiranen – Kontkanen, 2007 s. 203

¹⁵⁹ PerVL 4.1 § 1 kohdassa säädetään Suomen oikeudesta määrätä perintövero *perintönä* tai *testamentilla saadusta omaisuudesta*, jos perillinen tai testamentinsaaja asui kuolinhetkellä Suomessa. Vaikka henkivakuutuskorvaus maksetaan vakuutetun kuoleman perusteella, ei kyse ole perinnöstä tai testamentisaannosta, eikä PerVL 4.1 § 1 kohdan verotusoikeus lain sanamuodon mukaan ulotu perittävän kuoleman johdosta maksettavaan henkivakuutuskorvaukseen. Käytännössä PerVL 4.1 § 1 kohdan verotusoikeus on kattanut myös Suomessa asuvan perillisen, testamentinsaajan tai henkivakuutuskorvauksen edunsaajan saaman vakuutetun kuoleman perusteella maksettavan henkivakuutuskorvauksen perintöverotusoikeuden. Tämä vastanee myös lainsäätäjän tarkoitusta.

¹⁶⁰ KHO 2004:12: hyvityksen edellytyksenä on nimenomaan valtiolle maksettu vero. Liittovaltiolle maksettua veroa ei pidetty valtiolle maksettuna verona, eikä sitä siten otettu huomioon verohyvitystä laskettaessa.

¹⁶¹ Vieraalle valtiolle maksetun veron nimityksellä ei ole hyvityksen kannalta merkitystä. Hyvitettävä vero voi siten olla nimeltään esimerkiksi jäämistöveroa tai tuloveroa.

¹⁶² Verohallinnon ohje: Perintö- ja lahjaverotus kansainvälisissä tilanteissa, diaarinumero A118/200/2015

¹⁶³ Henkivakuutuskorvausten verovapaudesta luopumista on esitetty aiemminkin useassa yhteydessä, esimerkiksi verotuksen kehittämistyöryhmän loppuraportissa 2010 s. 31. Myös Valtiontalouden tarkas-

Ehdotus koskisi sekä henkivakuutuksia että puhtaita riskihenkivakuutuksia ja niihin verrattavia taloudellisia tukia.¹⁶⁴ Perintö- ja lahjaverolain muutosta sovelletaan vakuutuksiin, joissa vakuutustapahtuma on tapahtunut 1.1.2017 jälkeen riippumatta siitä milloin vakuutus sopimus on tehty.¹⁶⁵

5.4 Henkivakuutuskorvauksen edunsaajamääräys

Henkivakuutuksen omistajalla on oikeus nimetä vakuutuksen edunsaaja. Vakuutuksen omistaja voi halutessaan valtuuttaa vakuutetun tai muun henkilön määräämään vakuutuksen edunsaajasta esimerkiksi silloin kun vakuutuksen omistaja on yritys, jonka edunsaaja on sen työntekijä ja vakuutuksen ottajan on valtuuttanut työntekijän päättämään edunsaajasta. Vakuutuksen edunsaajaksi voidaan nimetä luonnollinen tai juridinen henkilö.¹⁶⁶

VakSopL 48 §:n mukaan edunsaajamääräys tulee ilmoittaa kirjallisesti vakuutuksen antajalle. Määräyksen tulee olla fyysisesti toimitettu vakuutuksenottajalle ennen vakuutustapahtuman sattumista. Riittävää on esimerkiksi se, että henkivakuutuksen ottaja on itse ehtinyt antaa edunsaajamääräyksen postin kuljetettavaksi ennen kuolemaansa, vaikka posti ei olisi vielä mennyt vakuutuksenantajalle asti. Muita muotovaatimuksia edunsaajamääräykselle ei ole. Edunsaajamääräyksen pätevyyden kannalta ei ole merkitystä sillä, onko vakuutuksen edunsaaja ollut tietoinen hänen hyväkseen tehdystä edunsaajamääräyksestä vai ei. Merkitystä ei myöskään ole sillä, onko edunsaaja antanut edunsaajamääräyksen tekemiseen suostumusta. Vakuutuksenottajan eläessä muilla kuin vakuutuksen ottajalla ei ole oikeutta tietää vakuutuksen edunsaajamääräystä.¹⁶⁷

Edunsaajamääräys on henkivakuutus sopimukseen liittyvä vakuutuksenottajan määräys siitä, kenelle vakuutuskorvaus on maksettava vakuutustapahtuman sattuessa. Edunsaaja-

tusvirasto on perintöverojärjestelmän toimivuutta koskeneessa tarkastuskertomuksessaan 6/98 kyseenalaistanut henkivakuutuskorvausten verovapauden s. 43–46.

¹⁶⁴ VM071:00/2016 s. 4. Esitys säilyi ennallaan HE 245/2016 s. 8.

¹⁶⁵ Etenkin työmarkkinajärjestöt (ks. esim. Toimihenkilökeskusjärjestö STTK ry:n 18.8.2016 antama lausunto hallituksen esityksestä perintö- ja lahjaverolain sekä tuloverolain 47 §:n muuttamisesta) vastustivat työntekijän ryhmähenkivakuutusten verovapaan 35 000 euron osuuden poistamista. Tämän hyvittämiseksi hallitus esitti Perintö- ja lahjaverolain muuttamista täydentävässä HE 245/2016 s.5, että henkivakuutuskorvausten verovapauden poistamisen kompensoitaisiin siten, että alaikäiselle perilliselle myönnettävää alaikäisyysvähennystä korotetaan 40 000 eurosta 60 000 euroon ja leskelle myönnettävää puoliso vähennystä korotetaan 60 000 eurosta 90 000 euroon.

¹⁶⁶ Kangas 1995 s. 163–165.

¹⁶⁷ Kangas 1995 s. 281–282.

jamääräys on varsinaiseen vakuutus sopimukseen nähden itsenäinen osa sopimusta, jota vakuutuksenottaja voi lähtökohtaisesti yksipuolisesti muuttaa ilman, että itse vakuutus sopimuksessa tapahtuu muutoksia. Vakuutus sopimuksen voi tehdä myös ilman edunsaajamääräystä. Edunsaajamääräyksen muuttaminen ei lähtökohtaisesti edellytä edunsaajana olevan suostumusta. Edunsaajan suostumus vakuutuskorvauksen edunsaajan muuttamisesta tai edunsaajan asemaan vaikuttavan ehdon muuttamisesta on tarpeen, mikäli vakuutuksen ottaja on antanut edunsaajalle nimenomaisen ns. peruuttamattoman edunsaajamääräyksen, eli lupauksen olla muuttamatta hänen hyväkseen tehtyä henkivakuutuskorvauksen edunsaajamääräystä.¹⁶⁸ Työntekijän ryhmähenkivakuutukset muodostavat poikkeuksen vakuutuksen ottajan oikeudesta valita vakuutuksen edunsaaja, sillä lakisääteisissä työntekijän ryhmähenkivakuutuksissa edunsaajana ovat työntekijän aina työntekijän omaiset¹⁶⁹.

Edunsaajamääräys voi olla yleinen tai erityinen. Edunsaajamääräys on yleinen silloin, kun edunsaajaksi on määrätty tietty henkilöpiiri, kuten esimerkiksi puoliso, omaiset tai lapset. Tällöin edunsaajina ovat kaikki vakuutustapahtuman sattuessa kyseiseen henkilöpiiriin kuuluvat henkilöt. Erityinen edunsaajamääräys on tehty yhden tai useamman tietyn, erikseen nimetyn henkilön hyväksi.¹⁷⁰

5.5 Henkivakuutuskorvauksesta luopuminen

5.5.1 Henkivakuutuskorvauksesta luopuminen perintöverotuksessa

Henkivakuutuskorvauksessa vakuutustapahtumana on vakuutetun kuolema. Vakuutus korvaus suoritetaan kuoleman perusteella joko nimetylle edunsaajalle, edunsaajaryhmään kuuluvalla tai näiden puuttuessa vainajan kuolinpesälle. VakSopL 7.1 §:n mukaan vakuutuksenantajalla on tiedonantovelvollisuus vakuutuskorvauksen edunsaajalle. Vakuutuskorvauksen edunsaajan tulee VakSopL 73 §:n perusteella esittää korvausvaatimus vakuutuksen antajalle vuoden kuluessa siitä, kun hän on saanut tiedon oikeudestaan vakuutuskorvaukseen tai viimeistään kymmenen vuoden kuluessa vakuutustapahtumasta.

¹⁶⁸ Kangas 1995 s. 230.

¹⁶⁹ Omaisella tarkoitetaan vakuutetun aviopuolisoa ja rintaperillisiä. Avopuoliso ei kuulu omaisten piiriin, vaikka hänet verotuksessa rinnastettaisiin aviopuolisoon.

¹⁷⁰ Kangas 1995 s. 152–153.

Vakuutuskorvaus on lähtökohtaisesti vakuutuksenottajan yksipuolinen ja vastikkeeton oikeustoimi, josta edunsaajan tulee voida luopua perintöverotuksessa veroseuraamuksitta. Jos henkivakuutukseen on liittynyt vakuutuksenottajan elässä annettu edunsaajan suostumus, voidaan tehokasta vakuutuskorvauksesta luopumista kuitenkin arvioida toisin.¹⁷¹ Jos vakuutuksenottaja on sitoutunut olemaan muuttamatta edunsaajamääräystä, voi tällaisella ns. peruuttamattomalla edunsaajamääräyksellä olla taloudellista merkitystä edunsaajalle jo ennen vakuutustapahtumaa¹⁷². Koska vähäisenkin taloudellisen edunsaamisen on vakiintuneesti katsottu estävän perintöverotuksessa tehokkaan testamentista tai perinnöstä luopumisen, ei luopuminen peruuttamattomalla edunsaajamääräyksellä tulevasta vakuutuskorvauksesta liene mahdollista.¹⁷³

Perintöverotuksessa ja oikeuskirjallisuudessa on vakiintuneesti katsottu, että edunsaajamääräyksellä tulevasta vakuutuskorvauksesta voidaan luopua tehokkaasti kuten testamentista. Henkivakuutuskorvausta tulee pitää perintö- tai testamenttisaannosta erillisenä saantona. Perinnöstä ja testamentista pätevästi luopunut perillinen voi siten ottaa vastaan hänelle määrätyn henkivakuutuskorvauksen tai päinvastoin, perillinen tai testamentin saaja voi ottaa perinnön tai testamentin vastaan ja luopua hänelle edunsaajamääräyksellä tulevasta henkivakuutuskorvauksesta.¹⁷⁴

Vainajalla on saattanut olla yksi tai useampi henkivakuutus, joissa sama henkilö voi olla edunsaajana. Verotuskäytäntöä voidaan pitää epäselvänä sen osalta, voiko edunsaaja luopua osasta hänen hyväkseen tehdyistä henkivakuutuskorvauksista tehokkaasti ja ottaa osan vastaan. Purosen mukaan, kun vakuutuskorvauksia pidetään kuolinpesän varallisuudesta erillisinä, tulisi sen olla mahdollista.¹⁷⁵ Edunsaaja ei voi luopua vakuutuskorvauksesta tehokkaasti osittain siten, että hän ottaisi vastaan osan vakuutuskorvauksesta ja luopuisi samasta vakuutuskorvauksesta muilta osin¹⁷⁶. Perillisen luopuessa edunsaajamääräyksen nojalla tulevasta henkivakuutuskorvauksesta, merkitystä ei ole sillä, onko

¹⁷¹ Karhula, 1998 s. 12.

¹⁷² Kangas, 1995 s. 288–290.

¹⁷³ Johtopäätös on tehty yleisten luopumista koskevien periaatteiden perusteella. Julkaistua oikeuskäytäntöä kysymyksestä ei ole.

¹⁷⁴ Ks. esim. Puronen, 2009 s. 132–133. Samoin Rabinä, dia 48 esityksestä ”Perhe, perintö ja verotus varallisuuden siirto sukupolvelta toiselle”. Helsingin yliopisto, 12.-21.1.2015. Luettavissa sähköisesti: http://www.helsinki.fi/oikeustiede/oppiaineet/perhe_jaamistooikeus/materiaali/2015/R%C3%A4bin%C3%A4%20-%20perhe%20perint%C3%B6%20ja%20verotus%20-%20KL%202015.pdf. Vierailupäivä 25.11.2016.

¹⁷⁵ Puronen, 2009 s. 132–133.

¹⁷⁶ Karhula 1998 s. 13. Samoin Puronen 1998 s. 11.

hän luopunut oikeudestaan perintöön tai testamenttiin ennen perittävän kuolemaa vai vasta tämän jälkeen.¹⁷⁷

Henkivakuutuskorvauksesta luopumista tulee arvioida toisin, jos vakuutuskorvaus maksetaan kuolinpesälle. Kuolinpesän varoihin kuuluva vakuutuskorvaus on saajilleen osa perintöä, johon tulee lähtökohtaisesti soveltaa perinnöstä luopumista koskevia periaatteita. Koska perinnöstä luopuminen osittain ei ole perintöverotuksessa tehokkaasti mahdollista, on kuolinpesälle suoritetusta vakuutuskorvauksesta luopuminen lähtökohtaisesti tehoton.¹⁷⁸

Edunsaajamääräyksellä tuleva vakuutuskorvaus voi olla osa sopimusta, jolla rintaperillinen on perittävän elinaikana luopunut perinnöstä. Rintaperillisen kohdalla perittävän elinaikana tapahtunut perinnöstä luopuminen on pätevä vain, jos hän on saanut luopumisesta vähintään lakiosaansa vastaavan korvauksen. Rintaperillisen, hänen aviopuolison tai jälkeläisen hyväksi tehty henkivakuutuskorvaus voi olla sellainen PK 17 luvun 1.2 §:n tarkoittama vastike, jonka seurauksena rintaperillinen on saanut kohtuullisen vastikkeen perinnöstä luopumisesta. Näin on etenkin silloin, kun vakuutuksenottaja on antanut edunsaajalle sitoumuksen olla muuttamatta vakuutuksen edunsaajamääräystä. Jos perillisen hyväksi tehdyllä henkivakuutuksen edunsaajamääräyksellä on tarkoitus hyvittää hänen perinnöstä luopumistaan, tulisi perillisen selvyiden vuoksi ilmaista luopumistahdonilmaisussaan se, mikä merkitys henkivakuutuskorvaukselle on annettava otettaessa kantaa luopumiskorvauksen kohtuullisuuteen.¹⁷⁹

Perittävä on voinut lahjoittaa ottamansa henkivakuutuskorvauksen omistusoikeuden perilliselleen elinaikanaan. Tällöin perillisasemassa oleva on saanut perittävältä vakuutuksen takaisinnostoarvoa vastaavan lahjan, joka voidaan huomioida hänen PerVL 6 luvun 1 §:n mukaisena lahjana.¹⁸⁰ Jos perittävä on rintaperillisen tekemän perinnöstä luopumistahdonilmaisun yhteydessä tai sen jälkeen antanut rintaperilliselle jotain, voidaan sen katsoa olevan hänen PK 6 luvun 1 §:n mukaista ennakkoperintöä. Myös ennen luopumistahdonilmaisua saatu ennakkoperintö voi olla rintaperillisen saamaa vastiketta perinnöstä luopumisesta, eikä hänellä ole oikeutta saada lakiosaa perittävän kuoltua.¹⁸¹

¹⁷⁷ Kangas 1995 s. 365.

¹⁷⁸ Puroinen, 2009 s. 133. Puroinen ei pidä kantaa aivan ehdottomana, mutta perinnöstä luopumisen periaatteiden mukaisena. Tällaisessa tilanteessa hän suosittaa ennakkoratkaisun hakemista.

¹⁷⁹ Kangas 1995 s. 366.

¹⁸⁰ Kangas 1995 s. 366.

¹⁸¹ Aarnio 1967 s. 400.

5.5.2 Luopumisen ulottuvuus

Toisin kuin perinnöstä tai osittain myös testamentista luovuttaessa, vakuutuskorvauksen yksilöity edunsaaja voi luopua vakuutuskorvauksestaan tehokkaasti myös sijaantulevien perillisten osalta. Luopuminen sijaantulevien perillisten osalta on mahdollista vain jos, edunsaajamääräyksestä ei voida päätellä, että vakuutuksenottajan tahtona on ollut, että nimetyn edunsaajan sijaantulijat tulevat hänen sijaan, jos ensisijainen edunsaaja luopuu vakuutuskorvauksesta. Jos edunsaaja on luopumistahdonilmaisussaan määrännyt siitä, kenelle vakuutuskorvaus maksetaan, on hän määrännyt vakuutuskorvauksesta, eikä hän voi siitä veroseuraamuksitta luopua. Kankaan mukaan, jos peruuttamattomasta edunsaajamääräyksestä luopuminen tahdotaan ulottaa myös sijaisperillisiä koskevaksi, tulee tästä olla nimenomainen maininta luopumisilmoituksessa¹⁸². Edellä lausuttua voitaneen soveltaa myös harkinnanvaraisen edunsaajamääräyksestä luovuttaessa. Vaikka vakuutuskorvauksesta luopunut edunsaaja määräisikin edunsaajista, luopumisen ei tulisi olla tehoton, jos luopuvan edunsaajan sijaantulijat tulisivat vakuutuksen edunsaajiksi edunsaajamääräyksen toissijaismääräyksen tai VakSopL:n mukaan henkivakuutuskorvauksen edunsaajiksi.

Vakuutuskorvauksen edunsaajamääräyksen ollessa yleinen, määräytyy edunsaajan sijaantulevien piiri VakSopL 50 §:n perusteella. Jos vakuutuskorvauksesta luopuva edunsaaja luopuu vakuutuskorvauksesta myös VakSopL 50 §:n mukaan sijaantulevien osalta, on tällainen luopuminen tehoton.

5.5.3 Sijaantulo

Henkivakuutuskorvauksen sijaantulo tilanteessa, jossa vakuutuskorvauksen edunsaaja luopuu vakuutuskorvauksesta, poikkeaa testamentin tai perinnön sijaantulosta. Henkivakuutuskorvauksesta säädetään ensisijaisesti VakSopL:ssa. Koska vakuutuskorvauksen edunsaajamääräykset perustuvat VakSopL:n, sovelletaan vakuutuksen edunsaajamääräyksen tulkintaan lähtökohtaisesti sopimusoikeudellisia tulkintaperiaatteita, eikä PK:n tai AL:n säännöksiä. VakSopL:ssa ei ole nimenomaisia säännöksiä siitä, kenelle vakuutus-

¹⁸² Kangas, 1995 s. 254.

korvaus suoritetaan, jos edunsaajana oleva luopuu hänen hyväkseen tehdystä vakuutuskorvausta.¹⁸³

Edunsaajamääräystä tulkittaessa tulee ensisijaisesti selvittää vakuutuksenottajan tahto. Vakuutuksenottajan tahtoa selvittäessä voidaan ottaa huomioon hänen tekemän testamentin määräykset, mutta ne eivät ole tulkinnassa ratkaisevia. Edunsaajamääräystä tulkittaessa voidaan huomioida myös vakuutuksenottajan vakuutuksen edunsaajamääräyksen antamisen jälkeen tekemä testamentti¹⁸⁴ VakSopL 47 §:n mukaan vakuutussovimmuksessa voidaan antaa lisämääräyksiä siitä, kenelle tai mille taholle ja missä järjestyksessä vakuutuskorvaus suoritetaan, jos sitä ei voida suorittaa sen ensisijaisille edunsaajille. Jos vakuutussovimmukseen on otettu toissijaismääräys siitä, kenelle vakuutuskorvaus suoritetaan ja edunsaajaksi määrätty luopuu vakuutuskorvauksesta tai on kuollut ennen vakuutetun kuolemaa, suoritetaan vakuutuskorvaus toissijaismääräyksen mukaisesti.

Kun vakuutuksen ottajan tahtoa ei voida selvittää, suoritetaan vakuutuskorvaus siten kuin vakuutuskorvauksesta luopunut edunsaaja olisi kuollut ennen vakuutustapahtumaa. VakSopL 49.1 §:n mukaan vakuutussovimus raukeaa, jos nimeltä mainittu edunsaaja kuolee ennen vakuutustapahtumaa. Jos nimeltä mainittuja edunsaajia on useita, jää määräys muiden osalta voimaan ja vakuutuskorvaus tulee suorittaa vakuutustapahtuman satuttua elossa olevien edunsaajien kesken myös kuolleen edunsaajan osuuden osalta.

VakSopL 50 §:ssä on tulkintaohjeet siitä, kenelle ja millaisin osin vakuutuskorvaus suoritetaan, kun edunsaajamääräys on yleinen ja edunsaajana on ”puoliso”, ”lapset”, ”puoliso ja lapset” tai ”omaiset”. Vakuutuskorvaus jaetaan tällöin nimettyjen edunsaajien kesken AL:n puolittamisperiaatetta ja PK:n säännöksiä noudattaen. Kun edunsaajamääräys on yleinen, vakuutuskorvaukseen oikeutettujen piiri määräytyy PK 1 luvun sääntöjen mukaan¹⁸⁵

Kun edunsaajana on puoliso tai aviopuoliso, suoritetaan vakuutuskorvaus vakuutetun aviopuolisolle. Puolisona pidetään sitä, kenen kanssa vakuutettu oli avioliitossa vakuutustapahtuman sattuessa, eikä vakuutuksen ottohetken tai edunsaajamääräyksen anto-
hetken puolisoa. Puoliso on rinnastetaan myös vakuutetun rekisteröity parisuhdekump-

¹⁸³ VakSopL 49.1 §:n säännökset koskevat vain, jos vakuutuksen edunsaajan kuolemaa.

¹⁸⁴ *Ingman*, 1943 s. 98.

¹⁸⁵ *Kangas*, 1995 s. 207.

pani, työntekijäin ryhmähenkivakuutusta lukuun ottamatta¹⁸⁶. Jos puolisoiden välillä oli kuoleman tapahduttua avioeroasia tai asumusero vireillä, puoliso ei ole oikeutettu vakuutuskorvaukseen. Myös edunsaajamääräystä ”avopuoliso” tulkitaan samoin periaattein kuin aviopuolisoakin.¹⁸⁷

”Omaiset”- edunsaajamääräystä tulkitaan siten, että vakuutuskorvaus jakaantuu puoliksi vakuutetun puolison ja lakimääräisten rintaperillisten kesken. Kuolleen rintaperillisen sijaan tulee hänen lapsensa. Jos vakuutetulla ei ollut lapsia, menee koko vakuutuskorvaus leskelle. Ellei vakuutetulta jäänyt puolisoa tai lapsia, menee vakuutuskorvaus hänen vanhemmilleen. Kuolleen vanhemman sijaan tulevat vakuutetun sisarukset.¹⁸⁸

Henkivakuutuskorvauksen tulkintanormit poikkeavat perinnön ja testamentin tulkintanormeista siten, että VakSopL 50 §:n tulkintanormit ovat toissijaisia ja niitä sovelletaan vain silloin, kun vakuutussopimuksen edunsaajamääräyksestä tai olosuhteista ei muuta johdu.^{189 190}. Vakuutuskorvaus palautuu vakuutuksenottajan kuolinpesään, jos vakuutuskorvauksen nimetty edunsaaja luopuu vakuutuskorvauksesta, eikä vakuutusso-
pimukseen ole liitetty toissijaismääräystä eikä luopujan rinnalla ole muita nimettyjä edunsaajia, jotka saisivat vakuutuskorvauksen (VakSopL 47.3 §).

¹⁸⁶ Työntekijöiden ryhmähenkivakuutuksessa puolisona ei pidetä rekisteröityä parisuhdekumppania (Työntekijän ryhmähenkivakuutuksen vakuutusehdot, kohta 5.2). Työntekijäin ryhmähenkivakuutuksen ehdot ovat saatavilla sähköisesti osoitteessa www.trhv.fi/fi/vakuutusehdot/. Vierailupäivä 25.11.2016.

¹⁸⁷ *Kivioja – Niiranen – Kontkanen*, 2007 s. 269.

¹⁸⁸ *Kivioja – Niiranen – Kontkanen*, 2007 s. 269.

¹⁸⁹ *Kivioja – Niiranen – Kontkanen*, 2007 s. 269.

¹⁹⁰ Ks. esimerkiksi Korkeimman oikeuden ratkaisut KKO 1942 II 75, KKO 1986 II 150 ja KKO 2004:40, joissa yleisen edunsaajamääräyksen tulkintaperiaatteista oli poikettu, kun vakuutuksen ottajan tahdosta oli saatavilla muuta selvitystä.

VILOPUKSI

6.1 Johtopäätökset

Pro gradu -tutkielman tarkoituksena on selvittää voimassaolevan oikeuden kanta perinnöstä, testamentista ja vakuutuksen ottajan kuoleman johdosta suoritettavan henkivakuutuskorvauksesta luopumiseen perintöverotuksessa. Perintöverotuksessa eri saannot muodostavat lähtökohtaisesti oman kokonaisuuden, josta luopumista arvioidaan itsenäisesti. Luopumistahdonilmaisulle ei ole asetettu muita muotovaatimuksia, mutta luopujan tulee antaa luopumisilmaisu kirjallisesti. Jokainen täysi-ikäinen ja oikeustoimikelpoinen voi luopua saamastaan perinnöstä, testamentista tai edunsaajamääräyksellä tulevasta henkivakuutuskorvauksesta. Lähtökohtana on, että edunvalvoja ei voi luopua edunvalvottavansa puolesta perinnöstä, testamentista tai henkivakuutuskorvauksesta¹⁹¹. Perintöverotuksessa tehokkaalla luopumisella tarkoitetaan luopumista, joka ei aiheuta luopujalle tulo- tai perintöveroseuraamuksia. Vakuutetun ja vakuutuksen edunsaajan välisestä sukulaissuhteesta riippuen henkivakuutuskorvaus kuuluu ensisijaisesti tuloverotuksen piiriin ja vasta toissijaisena TVL 34.3 §:n 2 kohdassa mainittujen lähiomaisten osalta perintöverotuksen piiriin.

Tehokkaassa luopumisessa luopujan osuus jäämistövarallisuudesta¹⁹² siirtyy hänen sijaantulijalle, ja verotusseuraamukset kohdistetaan sijaantulijaan. Tehottomassa luopumisessa on kyse jäämistövarallisuuden luovutuksesta. Luovutus aiheuttaa ensin tulo- ja/ tai perintöveroseuraamukset luovuttajalle. Lisäksi luovutuksensaajan katsotaan saavan luovuttajalta jäämistövarallisuutta vastaavan lahjan, jonka veroseuraamukset määräytyvät luovuttajan ja luovutuksensaajan välisen sukulaissuhteen perusteella.

Perintöverotuksessa perittävän elinaikana ja kuoleman jälkeen tapahtuneita luopumistilanteita arvioidaan eri tavalla. Perittävän eläessä perillinen voi luopua tehokkaasti perinnöstä myös osittain¹⁹³. Hänelle määrätään lahjavero elinaikana saamastaan varalli-

¹⁹¹ Luopuminen on mahdollista, jos perinnöllä, testamentilla tai edunsaajamääräyksellä tulevasta henkivakuutuskorvauksesta luopuminen ei heikennä edunvalvottavan taloudellista asemaa. Luopuminen on mahdollista myös silloin, kun edunvalvottava on edunvalvontavaltuutuksessaan valtuuttanut edunvalvojan luopumaan hänen hyväkseen tulevasta perinnöstä, testamentista tai edunsaajamääräyksellä tulevasta henkivakuutuskorvauksesta.

¹⁹² Jäämistövarallisuudella tarkoitetaan oikeudenomistajan osuutta perinnöstä, testamentista ja henkivakuutuskorvauksesta.

¹⁹³ *Räbinä*, 2014 s.330 ja s.345.

suudesta, ja jos luopumisesta saatu vastike on ollut riittävä, ei hän ole perittävän kuoleman jälkeen kuolinpesän osakas, vaan hän on vetäytynyt kuolinpesästä. Jos elinaikana perinnöstä luopumisesta saatu vastike ei ole ollut riittävä, tulee perillisestä kuolinpesän osakas ja hänellä on oikeus saada perittävän kuoleman jälkeen lakiosansa ja aiemmin saadun vastikkeen välinen erotus. Se, onko saatu vastike ollut riittävä korvaus perinnöstä vai ei, ratkaistaan ennakkoluopumushetken arvon mukaan. Ennakkoluopumisessa luopuja voi luopua perinnöstään vain omalta osaltaan. Hänen sijaan tulevat perilliset. Epäselvänä voidaan pitää sitä, saavatko alaikäiset sijaantulijat hyväksen PerVL 12 §:n alaikäisyysvähennyksen. Räbinän esittämän kannan mukaan he saisivat hyväksen alaikäisyysvähennyksen¹⁹⁴. Perintö- ja lahjaverolain esitöistä voidaan kuitenkin löytää päinvastainen kanta¹⁹⁵. Oikeuslähdeopin mukaan lainvalmisteluaineisto viranomaislähteenä on oikeuskirjallisuudessa esitettyyn kantaan nähden ensisijainen¹⁹⁶. Kun kysymyksestä ei ole julkaistua oikeuskäytäntöä, tulisi epäselvä oikeustila käytännön verotustilanteessa ratkaista verovelvollisen eduksi (VML 26.2 §).

Perittävän kuoleman jälkeen perillinen ei voi luopua perinnöstä tehokkaasti osittain. Tehokkaalla luopumisella on sekä vero-oikeudessa että siviilioikeudessa samankaltaiset vaikutukset; tehokkaasti luopunut perillinen tai testamentinsaaja vetäytyy jäämistöstä, eikä hän ole jäämistön osakas. Perintöverotuksessa luopumista pidetään tehokkaana, jos luopuminen tapahtuu vastikkeetta, ehdoitta, luopuja ei määrää sijaantuloita tai sijaantulijat ovat hänen lakimääräiset sijaantulijat. Lisäksi luopumisen tulee tapahtua riittävän ajoissa, eikä luopuja ole saanut ryhtyä jäämistöön. Vaikka muut tehokkaan luopumisen edellytykset täytyisivät, ei vuosien jälkeen tapahtuvaa luopumista pidetä tehokkaana. Jäämistöön ryhtymisellä tarkoitetaan kaikkia sellaisia luopuja toimia, joissa luopuja käyttää omistajalle kuuluvia oikeuksia. Perintöön ryhtymistä tulkitaan ankarasti. Luopujan jäämistövarallisuudesta saama vähäinenkin etu tai omistajalle kuuluvien oikeuksien käyttäminen katsotaan perintöön ryhtymiseksi. Perinnöstä luopujan alaikäiset sijaantulijat eivät saa hyväksen PerVL 12 §:n mukaista alaikäisyysvähennystä.

Testamentinsaaja voi luopua tehokkaasti hänen hyväksen tehdystä testamentista samoin edellytyksin kuin perillinen perinnöstä. Erona perinnöstä luopumiseen on se, että testamentinsaaja voi luopua testamentista tehokkaasti myös osittain. Osittain luopumisella tarkoitetaan testamentinsaajan mahdollisuutta ottaa testamentti vastaan omistuso-

¹⁹⁴ Kolehmainen – Rabinä, 2012 s. 329–330.

¹⁹⁵ HE 58/2007 s. 10.

¹⁹⁶ Nuotio, LM 7-8/2004 s.1272.

keuden sijaan hallintaoikeustestamenttina, ottaa testamentti vastaan osin hallintaoikeudella ja osin omistusoikeudella tai ottaa testamentatusta varallisuudesta osa vastaan omistusoikeudella ja luopua varallisuudesta muilta osin. Testamentinsaaja on usein myös testamentintekijän lakimääräinen perillinen. Oma kysymyksensä on se, voiko perillinen, jonka hyväksi on tehty myös testamentti valita saantonsa perintösaannon ja testamenttisaannon välillä.¹⁹⁷ Koska perillinen voi olla vetoamatta hänen hyväkseen tehtyyn testamenttiin, on saannon valinta testamenttisaannosta perillissaannoksi mahdollinen. Ilman testamenttia perintösaantoa ei voi muuttaa testamenttisaannoksi.

Osittaisen testamentista luopumisen kannalta oleellista on, että testamenttisaantoa pidetään perintöverotuksessa testamenttisaantona, eikä perintösaantona. Jos testamentti ei muuta testamentinsaajan asemaa siitä, mikä hänellä olisi lakimääräisen perimyksenkin perusteella, katsotaan saanto testamentista huolimatta perintöverotuksessa perintösaannoksi, eikä osittain luopuminen ole mahdollista. Testamenttisaanto katsotaan perintösaannoksi esimerkiksi silloin, kun testamentissa määrätään omaisuudesta lakimääräisen perimyksen mukaisesti, mutta testamentinsaajien aviopuolisojen avio-oikeus suljetaan pois. Kun testamentissa määrätään, että testamentinsaaja saa halutessaan ottaa testamentista vastaan osan ja luopua muilta osin, katsotaan testamentti perintöverotuksessa testamenttisaannoksi eikä perintösaannoksi, vaikka testamentti muutoin noudattaa lakimääräistä perimystä.¹⁹⁸

Korkein hallinto-oikeus katsoi ratkaisussaan KHO 2013:52, että lakiosaperillinen voi vaatia tehokkaasti lakiosansa vain osittain. Korkeimman hallinto-oikeuden ratkaisun perusteluista ilmenee, että lakiosasaantoa pidetään jäämistöoikeudessa perintösaantoa ja että perinnöstä ei voi perintöverotuksessa luopua tehokkaasti osittain. Ratkaisun lopputulos perusteltiin kuitenkin sillä, että PK 7 luvun 1.1 §:n mukaan rintaperillisellä *on oikeus lakiosaan*. Jos rintaperillinen tyytyy pienempään lakiosaan kuin se mikä olisi hänen laskennallisen lakiosan määrä, ei hän ryhdy täyteen lakiosansa, josta hän osittain luopuisi, vaan lakiosaan ryhtyminen koskee vain vaaditun lakiosan määrää.¹⁹⁹

Edunsaajamääräyksellä tulevasta henkivakuutuskorvauksesta edunsaaja voi lähtökohtaisesti luopua samoin edellytyksin kuin erityistestamentinsaaja testamentista. Luopumista

¹⁹⁷ Puronen, Verotus 5/2010 s.476.

¹⁹⁸ KHO 2009 T 256 ja KHO 2009:104. Ks. myös Ossa, 2010 s.45.

¹⁹⁹ Ratkaisu KHO 2013:52 oli äänestysratkaisu 3+1-1. Eri mieltä olleista oikeusneuvoksista toinen oli asiaratkaisun suhteen enemmistön kannalla, mutta eri perusteilla. Toinen eri mieltä ollut oikeusneuvos oli mieltä myös asiaratkaisusta ja siten myös päätöksen perusteluista.

tarkastellaan kuitenkin toisin, jos edunsaajana on muu kuin perittävän lähiomainen. Hämeenlinnan hallinto-oikeuden 22.11.2016 antamaa ratkaisua 16/0600/1 voidaan pitää edunsaajamääräyksellä tulevasta vakuutuskorvauksesta luopumisen kannalta merkittävänä.²⁰⁰ Ratkaisussa Hämeenlinnan hallinto-oikeus katsoi, että ennakkoratkaisussa esitetyllä tavalla perittävän sisar ja sisaren jälkeläiset eivät voineet luopua verotuksessa tehokkaasti heidän hyväkseen edunsaajamääräyksellä tulevasta henkivakuutuskorvauksesta. Koska sisar ja sisaren jälkeläiset eivät ole perittävän lähiomaisia, oli vakuutuskorvaus heille TVL 34.1 §:n mukaista veronalaista pääomatuloa. Jos he luopuisivat edunsaajamääräyksen nojalla maksettavasta henkivakuutuskorvauksesta, suoritettaisiin vakuutuskorvaus perittävän kuolinpesälle. Vakuutuksen edunsaajat olivat ainoita perittävän kuolinpesän osakkaita, josta he perinnönjaossa saivat vakuutuskorvauksen varat itselleen. Perintöverotuksessa perillisen kuolinpesästä saamaan kuoleman perusteella suoritettuun henkivakuutuskorvaukseen sovelletaan PerVL 7a §:n mukaista 35 000 euron vapaaosaa²⁰¹. Kun luopumiselle ei voitu osoittaa muita syitä kuin vakuutuskorvauksen siirtäminen ankaramman tuloverotuksen piiristä alhaisemman perintöverotuksen piiriin, sovellettiin aiottuun luopumiseen VML 28 §:n veronkiertosäännöstä. Vakuutuskorvauksen verotus tulisi toimittaa luopumisesta huolimatta TVL 34.1 §:n mukaan, eikä vakuutuskorvausta huomioitaisi kuolinpesän varoina.

Korkeimman hallinto-oikeuden ratkaisujen perusteella tehokkaan perinnöstä, testamentista ja lakiosasta luopumisen oikeustilaa voidaan lähtökohtaisesti pitää selvänä. Testamentista luopumisen osalta erityistilanteet, kuten luopuminen omistajattoman tilan testamentista on, siviilioikeuden ja vero-oikeuden omistusoikeuden siirtymisen erilaisen tulkinnan kannalta, kysymyksiä herättäviä. Periaatteet, joiden mukaan luopumista voidaan perintöverotuksessa arvioida, on kuitenkin ratkaistu.

6.2 *De lege ferenda*

Perinnön, testamentin ja lakiosan osalta tulkintaperiaatteet perustilanteisiin ovat selvät. Edunsaajamääräyksen perusteella suoritettavasta henkivakuutuskorvauksesta luopumi-

²⁰⁰ Tutkielman valmistumishetkellä ratkaisun valitusaika oli kesken. Hämeenlinnan hallinto-oikeuden antama ratkaisu ei välttämättä ole lopullinen asiaratkaisu. Vero-oikeuden kannalta olisi toivottavaa, että asia tulisi Korkeimman hallinto-oikeuden ratkaistavaksi.

²⁰¹ Perintö- ja lahjaverolain 7 a §:n muutoksen seurauksena kuoleman perusteella suoritettavien henkivakuutuskorvausten verovapaus poistuu. Muutosta sovelletaan vakuutuskorvauksiin, joissa vakuutustapahuma on sattunut 1.1.2017 jälkeen.

nen kaipaa vielä Korkeimman hallinto-oikeuden ratkaisua Hämeenlinnan hallinto-oikeuden 22.11.2016 antamaan ratkaisuun 16/0600/1.

Nykyisin voimassa oleva perintökaari on säädetty vuonna 1965, avioliittolaki vuonna 1929 ja perintö- ja lahjaverolaki vuonna 1940. Viimeisen yli viidenkymmenen vuoden aikana sekä yhteiskunnassa että perhekäsityksessä on tapahtunut muutoksia. Monesta lainsäädännön poikkeuksesta on tullut pääsääntö, eikä voimassa olevaa lainsäädäntöä voida enää perustella samoin argumentein kuin säätämishetkellä. Toisin kuin monessa muussa valtiossa, Suomessa ei ole säännelty osittaisen perinnöstä luopumisen mahdollisuudesta²⁰², vaan käytäntö on jäänyt oikeuskäytännön ja -kirjallisuuden varaan. Myöskään osittaisesta testamentista tai henkivakuutuskorvauksesta luopumisesta ei ole lain tasoisia säännöksiä.

Kun perintökaarta ja perintö- ja lahjaverolakia säädettiin, tarkoituksena lienee ollut perintö- ja testamenttisaannon yhdenvertaisuus. Oikeuskäytännön perusteella perintö- ja testamenttisaantoja ei kuitenkaan pidetä perintöverotuksessa yhdenvertaisena. Perinnöstä ja testamentista luopumisen eriarvoisuus luopumistilanteissa ilmenee hyvin Korkeimman hallinto-oikeuden antamissa ratkaisuissa KHO 2009 T 256 ja KHO 2009:104 sekä KHO 2013:52. Ratkaisuissa oli sekoitettu testamentatun omaisuuden ja perintöomaisuuden piirteitä keskenään. Kun lisäksi otetaan huomioon osittaisen lakiosasta luopumisen salliva Korkeimman hallinto-oikeuden ratkaisun KHO 2013:52 perustelut, voidaan todeta Korkeimman hallinto-oikeudenkin soveltavan perintö- ja testamenttisaantojen periaatteita perustellusti, mutta epäyhteneväisesti.

Perintö- ja testamenttisaannon eriarvoisuus ei välttämättä vastaa lainsäätäjän tahtoa ja perillisen tai testamentinsaajan kannalta tilanne saattaa johtaa yllättäviin tilanteisiin²⁰³. Tosiasia, jonka sekä jäämistöoikeuden että perintöverotuksen asiantuntijat tunnustavat, on se, että testamenttia tulee tulkita testamentintekijän tahdon mukaisesti. Kun testamenttiin sovelletaan perintöverotuksessa PerVL 33 a §:n mukaista veronkiertosäännöstä, tulisi tarkastella myös sitä, vastaako tällainen perintöverotuksen tulkinta testamentintekijän tahtoa. Oikeuskäytännön perusteella PerVL 33 a §:n soveltaminen on poikkeuksellista ja soveltamiskynnys korkealla.

²⁰² Tuunanen, 2015 s. 214.

²⁰³ Esimerkiksi ratkaisussa KHO 2009 T 256 testamentin sivuuttamista perintöverotuksessa ja saannon katsomista perintösaannoksi voidaan pitää yllättävänä tulkintana.

Koska perinnöllä ei nyky-yhteiskunnassa voida katsoa olevan samanlaista merkitystä perillisten toimeentulon säilyttämisen ja ylläpidon kannalta kuin sillä on ollut maatalousyhteiskunnassa, perinnöstä luovutaan entistä useammin²⁰⁴. Perinnön merkitys saajan toimeentulolle on tunnustettavasti muuttunut jo viimeisen kahdenkymmenen vuoden aikana. 1.1.1996 voimaan tulleissa perintö- ja lahjaverolain muutoksissa verolliseksi säädettiin vain suuret yli 200.000 markan henkivakuutuskorvaukset. Henkivakuutuskorvausten osittaista verovapautta perusteltiin tuolloin vakuutuskorvausten sosiaalisilla perusteilla ja niiden katsottiin täydentävän vainajan lähiomaisten sosiaaliturvaa vainajan menehdyttyä. Enää vakuutetun kuoleman perusteella maksettavilla vakuutuskorvauksilla ei katsota olevan samanlaista merkitystä sosiaaliturvan kannalta, sillä 1.1.2017 alkaen kuoleman perusteella suoritettavat henkivakuutuskorvaukset ovat veronalaisia, kuten vainajan muukin varallisuus. Toisaalta perinnön sosiaaliturvaa täydentävä tehtävä tunnustettiin ainakin alaikäisten lasten ja lesken osalta, kun henkivakuutuskorvauksen 1.1.2017 voimaan tulevan 35 000 euron (tai leskellä vähintään puolet) verovapaan osuuden poistoa kompensoitiin alaikäisyysvähennyksen ja puoliso vähennyksen korotuksella²⁰⁵.

Vakuutuskorvausten osittaisen verovapauden poistamista on perusteltu sekä yhdenvertaisuusnäkökohtien että sijoitusmuotoneutraalisuudella säästöhenkivakuutukseen liittyvän kuolemanvarakorvauksen osalta. Säästöhenkivakuutukset ovat luonteeltaan säästämiseen liittyviä tuotteita. Niihin liittyy säännönmukaisesti vakuutus kuoleman varalta, jolla riski vakuutussäästön menetyksestä poistetaan. Vakuutuskorvaus on vielä hetken säädettyyn 35 000 euron rajaan asti vainajan lähiomaisille verovapaa, kun muuhun sijoitusvarallisuuteen kohdistuu perintöveroasteikon mukainen perintövero²⁰⁶. Verosuosinta on ollut markkinointietu veroetuuttomiin säästämisvaihtoehtoihin verrattuna. Säästäjälle ja veronsaajalle vakuutustuotteen valinta voi veroedusta huolimatta johtaa epäedullisempaan tulokseen kuin vaihtoehtoinen sijoituskohde.

²⁰⁴ *Puronen*, 1990 s. 200.

²⁰⁵ HE 175/2016 koskevan Eduskunnan täysistunnon pöytäkirja PTK 99/2016 vp keskustelu. Pöytäkirja on saatavilla Eduskunnan internet sivuilla osoitteessa: https://www.eduskunta.fi/FI/vaski/PoytakirjaAsiakohta/Sivut/PTK_99+2016+3.aspx. Vierailupäivä 25.11.2016.

²⁰⁶ Sijoitusvarallisuutta saattaa sisältyä merkittävässäkin määrin yritys-, maa- tai metsätalavarallisuuteen. Kun yritys-, maa- tai metsätalavarallisuuteen voidaan soveltamisedellytyksien täyttyessä soveltaa PerVL 55 §:n mukaista sukupolvenvaihdoshuojennusta, kohdistuu myös yritys-, maa- tai metsätalavarallisuuteen sisältyvään sijoitusvarallisuuteen erityinen huojennus.

Näkemykseni mukaan perintö- ja testamenttisaannon erilainen perintöverokohtelu ei ole tarkoituksenmukaista. Oikeudenmukaisempaa olisi sallia perinnöstä luopuminen myös osittain. Selvyuden vuoksi perintö- ja lahjaverolakia tulisi muuttaa siten, että perinnöstä, testamentista ja edunsaajamääräyksen perusteella suoritettavasta henkivakuutuskorvauksesta voidaan luopua perintöverotuksesta tehokkaasti myös osittain. Perintö- ja testamenttisaantojen osittaisen luopumisen kieltoa ehdotettiin jo vuoden 1980 perintöverotuksen uudistamistoimikunnan mietinnössä. Uudistamistoimikunnan mietinnössä ehdotetun uuden perintö- ja lahjaverolain 20 §:n mukaan:

*”Perillinen tai testamentinsaaja, joka ei ole saattanut oikeuttaan perintöön tai testamenttiin voimaan sillä tavoin, kuin perintökaaren 16 luvussa säädetään tai joka perittävän kuoltua ennen perintöön ryhtymistään on luopunut perinnöstä tai testamentista, ei ole velvollinen suorittamaan perintöveroa. Jos luopuminen on ollut vain osittainen tai jos se on tapahtunut muun henkilön kuin sijaisperillisen hyväksi taikka muutoin ehdollisesti, luopuja ei kuitenkaan vapaudu verovelvollisuudestaan”*²⁰⁷

Komiteamietinnön käsittelemisen yhteydessä lainsäätäjä on ainakin jollain tasolla joutunut ottamaan kantaa osittaisen perinnöstä ja testamentista luopumisen sallimisesta tai kieltämisestä. Kun perintö- ja lahjaverolakia ei ole muutettu komiteamietinnössä esitetyllä tavalla, on tämä ollut lainsäätäjän tietoinen kannanotto. Osittaisen perinnöstä, testamentista ja henkivakuutuskorvauksesta luopumisen sallimisen esteenä saattaa olla pelko perintöverokertymän vähenemisestä. Kun jo nyt yli puolet perillisistä ei maksa perinnöstään perintöveroa²⁰⁸, osittaisen luopumisen estämistä ei voine perustella verokertymän vaarantumisella.

Perinteisesti hyvän verojärjestelmän tulisi olla tehokas, oikeudenmukainen ja yksinkertainen ja hallinnollisesti toimiva²⁰⁹. Yhtenä verotuksen tehokkuuden kriteerinä on se, että verotus on neutraalia, eikä se ohjaa verovelvollisten käyttäytymistä²¹⁰. Oikeudenmukaiseen verotukseen kuuluu selkeä verotus ja laaja veropohja. Kun veropohja on laa-

²⁰⁷ KM 1980, S.128.

²⁰⁸ *Niskakangas, Heikki*: Yleisradion haastattelussa 7.7.2014. Haastattelu luettavissa www.yle.fi/aihe/artikkeli/2014/07/07/paivan-kasvo-oletko-tyhma-jos-kannatat-perintoveron-poistamista. Vierailupäivä 25.11.2016.

²⁰⁹ *Myrsky*, Verotus 2/2013 s.131.

²¹⁰ *Myrsky*, Verotus 2/2013 s.135.

ja ja veroaste matala, vähenee verosuunnittelun tai veronkierron mahdollisuus²¹¹ ja halukkuus.

Perinnön, testamentin ja edunsaajamääräyksen perusteella suoritettavan henkivakuutuskorvauksen osittaisen luopumisen salliminen aiheuttaisi menetyksiä perintö- ja lahjaveron verokertymään. Osittaisen luopumisen sallimisesta johtuvat verotulon menetykset voitaisiin korvata esimerkiksi alentamalla perintöverotettavan perinnön, testamentin tai henkivakuutuskorvauksen alarajaa nykyisestä 20 000 eurosta. Perintöverotuksen veroasteikon tulisi kuitenkin säilyä maltillisena. Myös perintöveron progression tulisi olla maltillinen.

Viimeaikaiset perintöveron muutokset ovat laajentaneet veropohjaa ja alentaneet veroastetta. Perintöverotettavan perinnön alarajaa on kuitenkin alaikäisten lasten ja lesken osalta korotettu kolmanneksella. Vaikka osittainen perinnöstä ja testamentista luopuminen sallittaisiinkin, ei tehokkaan perinnöstä luopumisen edellytyksiä tulisi muuttaa; jäämistövarallisuudesta tulisi voida luopua vain tehokkaasti. Luopumisen tulisi olla tehokas vain, jos se on tapahtunut vastikkeetta, ehdoitta, ennen jäämistövarallisuuteen ryhtymistä, sijaantulijoita määräämättä ja riittävän ajoissa.

Kaikkien jäämistövarallisuudesta luopumistilanteiden toivotut vaikutukset olisi saavutettavissa etukäteissuunnittelulla elinaikana tapahtunein järjestelyin. Perittävän kuoleman jälkeen tapahtuvat luopumistilanteet ovat aina jälkikäteen tehtyä suunnittelua. Tämän vuoksi jäämistösuunnittelu tulisikin aloittaa hyvissä ajoin jo elinaikana.

²¹¹ Myrsky, Verotus 2/2013 s.138.